

НАУКОВИЙ ВІСНИК

МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА
У ЛЬВОВІ

Випуск
5

Львів-2005

ЛВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

ЛЬВІВСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ
МУЗЕЙ ІВАНА ФРАНКА

НАУКОВИЙ ВІСНИК

МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА
У ЛЬВОВІ

5
Випуск

Львів
КАМЕНЯР
2005

ББК 83.3(2УКР)л6
Н34

У п'ятому випуску "Наукового вісника Музею Івана Франка у Львові" публікуються наукові статті й дослідження співробітників музею та інших науковців, спогади, листи до Івана Франка. В окремому розділі – хроніка діяльності музею за 2003–2004 роки.

*Друкується за ухвалою науково-методичної ради
Львівського літературно-меморіального музею
Івана Франка*

Редакційна колегія:
доктор філологічних наук, професор Р. Гром'як,
доктор філологічних наук, професор І. Денисюк,
доктор філологічних наук, професор М. Ільницький,
доктор філологічних наук, професор Т. Салига,
доктор філологічних наук, професор Л. Сеник

Відповідальний за випуск
Петро Зозуляк

Видання випущено за фінансової підтримки
Львівської обласної державної адміністрації

Укр 05 76
Н4603020100-43 Без оголошення
2005
ISBN 5-7745-1060-3

© Львівський літературно-меморіальний
музей Івана Франка, 2005
© Зеновія Юськів, художнє оформлення, 2000

З М І С Т

<i>Горак Роман</i> ПОДУВ "ЗІВ'ЯЛОГО ЛИСТЯ"	5
<i>Гозенпуд Абрам</i> НЕУВЯДШИЕ ЛИСТЯ.	9
<i>Вівчар Соломія</i> ПОРІВНЯННЯ ПОЕМ "МОЙСЕЙ" ІВАНА ФРАНКА І С. С. КРАНЬЧЕВИЧА.	25
<i>Скорульська Роксана</i> ОКРЕМІ ШТРИХИ ДО ВЗАЄМИН М. ЛИСЕНКА ТА І. ФРАНКА.....	35
<i>Скорульська Роксана</i> ЗАБУТА ТІНЬ (Ольга Антонівна Липська. Ескіз до портрета)	53
<i>Зозуляк Петро</i> "КОНКУРС... ЗАСТАВИВ МЕНЕ НАПИСАТИ "УКРАДЕНЕ ЩАСТЯ" (До 110-ї річниці вистави "Украдене щастя" І. Франка у Львові)	68
<i>Починайко Стефан</i> Я БУВ СУФЛЕРОМ "УКРАДЕНОГО ЩАСТЯ"	77
<i>Горак Роман</i> ЛИСТИ ОЛЕНИ ДОБРОГРАЄВОЇ ДО ІВАНА ФРАНКА	84
<i>Горак Роман</i> СКРОМНИЙ ВНЕСОК ОЛЕСІ БАЖАНСЬКОЇ.....	113
<i>Кухар Валентина</i> ДО ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН МІЖ ІВАНОМ ФРАНКОМ ТА ІВАНОМ БЕЛЕЄМ	142
<i>Горак Яким</i> ЛИСТИ БОРИСА ПОЗНАНСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА	163
<i>Вівчар Соломія</i> ЮЗЕФА ДЗВОНКОВСЬКА. ЛИСТИ ДО ІВАНА ФРАНКА	186
<i>Зозуляк Петро</i> ХРОНІКА МУЗЕЮ: 2003-Й РІК	196
<i>Зозуляк Петро</i> ХРОНІКА МУЗЕЮ: 2004-Й РІК	207
Наші автори	221

РОМАН ГОРАК

ПОДУВ “ЗІВ’ЯЛОГО ЛИСТЯ”

“Коли правда те, що головне значення поезії в тім лежить, що вона розширює нашу індивідуальність, збагачує душу такими враженнями і почуваннями, яких вона не зазнала би в звичайнім житті або не зазнала би в такій силі і ясності, то думаю, що передача чужомовної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями”, та коли зважити, що ті слова, написані Іваном Франком і взяті з передмови до збірки “Поеми”, що вийшла 1899 року і де, окрім шедеврів світової літератури, перекладеної ним, ще й містилася його власна поема “Похорон”, котра й донині боляче шмагає нас по обличчі за те, що ми такими й надалі залишилися “безногими каліками на роздоріжжі” і ніяк не можемо стати з колін, як сто років тому, то навіть чуюсь ображеним за нього, Івана Франка: якщо врахувати, що всі шедеври світової поезії повністю або частково перекладено українською мовою ним, Іваном Франком, а кількість перекладених творів у його спадщині є значно більшою від оригінальної, то як розуміти, що шедевр його творчості, шедевр нашої поезії “Зів’яле листя” й досі залишається невідомим або, дипломатично кажучи, маловідомим твором тим чужомовним літературам, і вони ніяк не хочуть “збагатити душу своєї нації” і “збудувати золотий міст зрозуміння і спочування” між нами і тими, що не говорять українською мовою і, може, навіть не підозрюють, що така мова ще й досі існує всупереч геноцидним валуївським та емським її заборонам минулого і навіть голокосту українців, основних продуцентів цієї мови 1933 року. Більш того, “Зів’ялому листю” й досі не присвячено жодної серйозної розвідки чужими мовами, і виходить ніби ми, українці, самі себе хвалимо і твердимо,

що це шедевр, якого ніхто не знає, а ми й пальцем не ворохнули й не хочемо ворохнути, щоб змінити таку думку.

Коли свого часу Івана Франка запитали, чим може похвалитись українська культура у світовій спільноті культур, то він назвав політичну поезію Тараса Шевченка, подібної якій не має жодна культура світу, а тому, щоб світ повірив у це, зробив усе, щоб ім'я Кобзаря і його твори стали відомі найперше німецькомовному світові, поезію якого за Гете найбільше шанував, а перекладаючи ще юнаком його "Фауста", був настільки зачарований, що вигукнув: "У нас нема літератури!" Це вже наша не біда, а трагедія, що для того, щоб нас знали у світі, ми вимушені були самі перекладати твори нашої літератури чужими мовами. Це дуже нетипово, щоб нас перекладали. Найчастіше ми перекладаємо твори чужомовної літератури на нашу і тим непомірно збагачуємось. Найчастіше для тих чужомовних літератур ми перекладали себе самі. Скільки творів українських письменників переклала російською мовою Леся Українка, а ким перекладені твори Ольги Кобилянської та цілої плеяди письменників, які прийшли в нашу літературу по Франку, німецькою, французькою? Чи був би відомий фразомовному світові Стефаник та сучасні українські письменники, якби не подвижницька праця українки Жінет Максимович, про яку ми останнім часом ніде не згадуємо, хоч пом'янути добрим словом цю мужню жінку траплялась не раз і не два нагода. Доброго перекладача, як і доброго письменника, в наші часи треба шукати з ліхтарем серед білого дня, як колись Діоген шукав людину.

Не знали "Зів'ялого листа" наші сусіди – росіяни і поляки. Поляки взагалі не брались досі за переклад, а в росіян... У них було специфічне ставлення до Івана Франка, свого часу визначене Леніним, а відтак нострифіковане Кобою, який Івана Франка не називав інакше, як "етот австріяцкій пісатель". А Максим Горький, коли його попросили посприяти друкуванню перекладу російською мовою поеми "Мойсей" Івана Франка, категорично відмовився. Російською мовою активно пропагувались твори, "облічаючіє сущность капіталізма". Та ще твори "пламенного революціонера".

І все ж переклад російською мовою "Зів'ялого листа" свого часу зробила Анна Ахматова, але він був мало кому відомий. Перекладачку заніс сталінський режим до чорного списку письменників, і все, створене нею, підлягало гласній чи негласній забороні – у всілякім випадку, в книгарнях чи бібліотеках,

доступних колишньому громадянину СРСР, її творів не можна було надібати.

Сама історія написання "ліричної драми" "Зів'яле листя" зараз відома, і їй вже присвячено чимало як досліджень, так і художніх творів. Відомі причини написання двох передмов Іваном Франком, встановлено роль так званого "Щоденника самогубця" і навіть віднайдено його та опубліковано. Відомі історії з написанням окремих віршів збірки та розшифровано рядки з листа Івана Франка до Агатангела Кримського стосовно впливу на нього, його літературу жіноцтва та його закоханості, які й привели до створення у цій збірці поезії "Тричі мені являлася любов". У попередньому числі "Наукового вісника Музею Івана Франка у Львові" навіть опубліковано досі недруковані листи Целіни Зигмунтовської (до заміжжя Журовської) до Івана Франка, яка, за словами Івана Франка, й спричинилась до появи цієї ліричної драми. Ім'я її Іван Франко так ніколи нікому і не відкрив... На початку 1896 року Целіна вийшла заміж за високого брюнета з голубима очима та на добрім становиську судді. Шлюб відбувся в церкві Миколая, що коло старого корпусу Львівського університету. Невдовзі і вийшла збірка "Зів'яле листя", куди увійшли вірші, які в різний час друкувались по українських часописах, здебільшого без підпису, і всі дивувалися, хто їх автор. Ніхто й не думав, що це Іван Франко. Крім гіркоти та розчарування, збірка Івана Франка нічого більше йому не принесла. Вироблений ним же самим штамп письменника-Каменяра, який має лупати камінь і мостити дорогу прийдешнім поколінням, Вічного революціонера, постійного бунтаря і неспокійного Духа, ніяк не вкладався з тим, про що йшлося у цій ліричній драмі. Ніби йому з тими всіма високими титулами заборонялось страждати, плакати, розчаровуватись і бути від любові близьким самогубству. Більш того, цю драму літературознавці відразу поспішили віднести до характерних проявів декадентизму. Така була тоді мода. Звинуватив його у цьому не хто-небудь, а Василь Щурат, який і сьогодні більш відомий не стільки своєю поезією, як тим, що йому Іван Франко присвятив свого "Декадента", якого й досі вивчають в школі напам'ять.

Багато відомо про цю збірку, суперечки навколо якої стосовно того, чи в основі її лежить справжнє чуття, пережите автором, чи вичитане з книжки, тривали досить довго, і в них, як не дивно, навіть забирала слово церква в особі отця Гаврила Костельника.

Тому не можна не відчувати велику вдячність до видавництва “Каменяр” та особисто до його директора Дмитра Сапіги за ідею видання “Зів’ялого листа” відразу трьома мовами – українською, польською та російською. Чому, врешті, ми не можемо собі дозволити зробити дарунок своїм сусідам – полякам та росіянам? Російський переклад здійснено Анною Ахматовою, а польський – львів’янкою Кристиною Ангельською. Зрештою, це видання є й гарним дарунком українському читачеві, хоч би з того погляду, що він буде мати можливість порівняти всі три переклади, бо хто ж, як не він, приречений знати і російську мову, і польську. Вчені у тій справі люди будуть оцінювати ті переклади за своїми правилами і мірками (додати варто, що сам Іван Франко, перекладаючи з сімнадцяти мов, які знав, став теоретиком художнього перекладу), а інші будуть оцінювати, виходячи зі своїх смаків та уподобань, а всі разом тішитимемось, що і польський, і український, і російський читачі знову зможуть насолоджуватись високою, хоч і трагічною поезією “Зів’ялого листа”. Вступне слово до видання написав академік Микола Ільницький.

АБРАМ ГОЗЕНПУД

НЕУВЯДШИЕ ЛИСТЫЯ

1

Это было осенью 1956 года. Д. Ф. Слепян и Р. М. Беняш пригласили меня прийти вечером, обещая сюрприз. В столовой, кроме гостеприимных хозяек, находилась незнакомая, в темном платье, пожилая дама; не могу найти другое, более подходящее, чем это старомодное, сейчас, увы, утратившее былой смысл, слово.

То была Анна Андреевна Ахматова, ничуть не походившая на известные свои портреты, изображавшие ее в молодости. Даже нос утратил горбинку. В ее облике поражало сочетание высокой простоты и царственности. Речь и движения Анны Андреевны были живым подтверждением слов Пушкина: "Прекрасное должно быть величаво".

Величавость была естественным свойством ее натуры. Она не подавляла собеседника, который к тому же предпочитал быть слушателем, но как бы поднимала его до себя. Преодолеть робость, не скрою, поначалу было нелегко. И, словно чувствуя это, Анна Андреевна незаметно протягивала руку помощи. Но в этом также проявлялась ее царственная, щедрая простота, а не снисхождение. Не знаю почему, но мне показалось, что такой или похожей могла быть в лучшие свои минуты Екатерина II. Когда позднее, уже не раз посетив Анну Андреевну в её комнате на улице Красной Конницы, я сказал ей об этом, она ответила спокойно: "Вы не первый это говорите, надеюсь, вы все ошибаетесь. Терпеть ее не могу. Вообще не люблю знаменитых женщин. В них есть что-то от плохого театра. И к тому же они придуманы мужчинами".

В 1957 году мне посчастливилось не раз встречаться с Анной Андреевной. Вот как это было. "Библиотека поэта" включила в план издание избранных стихотворных произведений великого украинского писателя Ивана Франко, и мне поручили составление

сборника. Необходимо было перевести заново, а в большинстве случаев – и впервые, его поэмы и лирику, в том числе большие стихотворные циклы. В предшествующих изданиях они были представлены не полностью, и читатель не мог получить представления о замысле автора. Из сорока шести “Тюремных сонетов” в сборник стихотворений И. Франко, вышедший в 1941 году, вошло двенадцать стихотворений. А одно из величайших созданий поэта – цикл “Увядающие листья” – пострадал еще больше.

Иван Франко назвал “Увядающие листья” лирической драмой. В ней раскрывается трагедия отвергнутой любви, и каждое стихотворение – звено цепи; выпадение хотя бы одного звена приводит к разрыву целого. К тому же 29 стихотворений из 61, образующих цикл “Увядающие листья”, включенный в издание 1941 года, перевели десять человек*. О каком стилистическом единстве могла идти речь! Ясно было, что цикл должен быть переведен полностью и одним, конечно же, подлинным поэтом, которому тема и образы “Увядающих листьев” могли оказаться близкими. Таким поэтом была А. А. Ахматова.

За перевод стихов Франко она взялась охотно, хотя, по ее же словам, переводческую деятельность не очень любила. Согласилась она не потому только, что нуждалась в литературном заработке (а в нем она очень нуждалась), но и потому, что ее взволновало содержание поэтического цикла – история отверженной любви, одиночество и самоубийство лирического героя.

– Это моя тема, – сказала Анна Андреевна.

И это было верно. Никто, кроме нее, не имел права воссоздать по-русски эту глубоко субъективную “лирическую драму”, хотя, казалось, трудно было представить две столь контрастные поэтические индивидуальности, как Ахматова и Франко. Вероятно, Леся Украинка была бы ей ближе. Но, быть может, именно новизна задачи, возможность войти в неведомый и далекий мир творчества великого поэта более всего привлекали Анну Андреевну.

Как-то она сказала, сравнив поэта-переводчика с актером: “Талантливый артист никогда не захочет остаться в кругу ролей, особенно ему близких. Необходимо браться за несходное или даже противоположное, чтобы не впасть в бесплодное и утомительное самоповторение”.

*Одно из них перевела А. А. Ахматова.

И то, что родственная ей тема губительной любви воплощена иными художественными средствами, а также и то, что это трагедия мужской, а не женской души, сделало для Анны Андреевны мысль о переводе “Увядших листьев” особенно привлекательной.

Понимая, что этот поэтический цикл не автобиография Франко и лирический герой отнюдь не двойник автора, А. А. Ахматова все же стремилась возможно полнее и глубже узнать, что в жизни Франко подсказало тему его произведения. Ведь он был гражданским поэтом, поэтом-трибуном. Ей необходимо было соотнести поэтическое произведение с реальностью для того, чтобы глубже постигнуть и жизнь поэта, и его создание.

В одном из стихотворений “Увядших листьев” лирический герой цикла говорит о том, что ему дано было трижды испытать любовь. Как показали исследователи, здесь поэт и его персонаж в наибольшей степени близки друг другу.

Образ отвергшей любовь героя (и поэта) девушки подсказан жизнью. Это молодая полячка Целина Журавская. Любовь к ней, мучительную и горькую, Франко, по его словам, действительно пронес до гроба. Она отразилась и в других произведениях поэта. Для него настойчивое и упорное возвращение к теме отвергнутой любви было средством преодолеть ее гнет, освободиться. Анне Андреевне понравилась мысль Александра Ивановича Белецкого о том, что “Увядшие листья” – это попытка исцелить свой “болящий дух” “таинственной властью гармонии”, “преодолеть пессимизм путем глубокого и разностороннего изображения пессимизма, нечто близкое “Вертеру” Гёте, который для него был средством освобождения от “вертеризма”, достижения катарсиса, в котором древние греки видели цель и смысл своих трагедий”.

Анну Андреевну смущало, по ее словам, недостаточное знакомство с украинским языком. К тому же Франко жил на Западной Украине и в “Увядших листьях”, как и в других произведениях, много полонизмов, диалектизмов. Конечно, можно было прибегнуть к подстрочнику, как Ахматова это делала позднее, переводя стихи древнеегипетских, китайских, корейских и других поэтов. Но здесь она решительно отказалась:

– Нет, нет, подстрочник необходим, когда встречаешься с чужой, незнакомой культурой. Но переводить по подстрочнику с украинского стыдно. Я не украинка, хотя меня такой считают по фамилии отца, но училась в Киеве и украинская речь для меня не чужая, и Шевченко я люблю. В стихах Франко, которые я читала,

многое для меня непонятно, не только отдельные слова, но иногда общий смысл. Как тут быть?

Затруднение это удалось преодолеть легко. Прежде чем Анна Андреевна приступила к переводу, мы сообща разобрали весь текст. Она записывала на листках и в небольшой тетрадке отдельные слова и фразы, их смысловые оттенки. Моя роль была служебной, вспомогательной, и нередко А. А. Ахматова оспаривала предложенное толкование, как бы интуитивно постигая скрытый под оболочкой слова подтекст.

Особое внимание она, естественно, уделяла поэтической форме. “Увядающие листья” в оригинале (и в переводе) – энциклопедия стихотворного искусства. В ней представлены различные строфические структуры – двустишие, сонет, терцина, октава, квинтилла, близкие народным – песенные формы. Многообразны и стихотворные размеры – четырех-, пяти- и шестистопный ямб, трех- и четырехстопный хорей, трехстопные амфибрахий, анапест и дактиль, вольный стих – сочетание ямба и амфибрахия, дольник, белый стих.

Анна Андреевна обратила внимание на то, как искусно и ненавязчиво пользуется Франко внутренними рифмами и аллитерацией в отличие от злоупотреблявшего ими Бальмонта и других его современников. Она отметила глубокую внутреннюю связь между развитием “действия” лирической драмы, ростом и спадом напряжения и сменой стихотворного метра и ритмического движения стиха, переходом от открытого выражения чувства к лирически окрашенному пейзажу.

Анна Андреевна указала на то, как продуман структурный план цикла. В “Увядающих листьях” три части, или “горстки” (жмутки), в каждой по 20 стихотворений. Первая “горстка” завершается не имеющим номера “эпилогом”. Ахматова высказала предположение, что Франко первоначально собирался ограничиться только одной частью, но позднее вернулся к оставленному замыслу. Это подтверждают и даты создания “Увядающих листьев” (1886–1893, 1895 и 1896 годы).

Вчитываясь в текст “лирической драмы”, Анна Андреевна указывала на связь отдельных стихотворений цикла с определенной поэтической традицией, прежде всего с “Книгой песен” и “Возвращением на родину” Гейне. Она обрадовалась, узнав, что Франко любил и переводил стихи немецкого поэта. А. А. Ахматова сказала:

– “Увядшие листья” не подражание, а перекличка – ведь несчастные влюбленные в чем-то похожи друг на друга. Поэтому мне кажется, что Франко как бы “цитирует” Гейне, а иногда спорит с ним. Отсюда и близость и отличие образа звезд, насмехающихся над людьми, – дважды встречающегося у Франко и кто знает сколько раз у Гейне. Да и появление черта не в привычном облике хромого и рогатого, но в виде прилично одетого господина – не идет ли от Гейне? Хотя нет, здесь, наверно, Франко вспоминал о черте, явившемся Ивану Карамазову. Но он не забыл и Гейне. Убеждена, что эти реминисценции намеренны и призваны показать различие в трактовке темы несчастной любви, при кажущемся сходстве.

В другой раз А. А. Ахматова сказала:

– В “Увядших листьях” ощущается скрытая связь с другим поэтом и другим произведением, хотя, казалось бы, никакой близости быть не может. У Франко – драма одинокого, бессильного человека, находящего выход в смерти. У другого поэта, я имею в виду Данте, весь мир, вселенная – путь грешника из ада через чистилище в рай.

Вы сказали, что Франко любил Данте, переводил его, написал о нем книгу. Не подсказала ли ему мысль о триптихе “Увядших листьев” именно трехчастность “Божественной комедии”? Лирическая драма Франко – антитеза поэме Данте: путь из ада через чистилище к недоступному раю (вспомните стихотворение “Полдневное поле безлюдно...”), в еще более страшный ад, спасение из которого только в самоубийстве.

Едва ли случайно стихотворение “Любовь три раза мне дана...” написано дантовскими терцинами. И завершается оно по контрасту с “Адом”. Там – выход из бездны на свободу, к звездам. Здесь:

*Мне ясен путь, хоть я иду впотьмах
Вниз по дороге, уходящей в бездну.*

Это обратный путь в адскую воронку. И разве не Данте подсказал Франко образ мрачного леса, откуда беспомощный путник ищет выхода:

*Нет в лесу дороги,
Куда идти... **

*В оригинале связь с Данте выступает отчетливее:

*Мов в лісі без дороги
Лишився я...*

А строки:

Я на распутье, в чаще незнакомой... –
не приводят ли на ум начало “Ада”?

*Я очутился в сумрачном лесу,
Утратив правый путь...*

И разве нет прямой связи между надписью на воротах ада: “*Lasciate ogni speranza*” (или в переводе Лозинского: “Оставьте упования”) и роковыми словами: “Не надейся ни на что”, не раз повторенными в первой “горстке” “Увядших листьев”?

Но у Данте героя не оставляет надежда на встречу с Беатриче, Вергилий его ведет через ад и чистилище, и в раю он видит возлюбленную. Спутником героя триптиха Франко является отчаяние – ад не вовне, а в нем самом. И кто знает, быть может, страшный сон-кошмар (“Призрак”), где отвергшая его возлюбленная предстает в облике продажной девки, это кошунственная пародия, искажение образа Беатриче. По внутреннему моему убеждению, по чувству, связь на основе антитезы между “Увядшими листьями” и “Божественной комедией” несомненна. И поэтому стихи Франко мне особенно дороги и близки.

Это вовсе не означало, что перевод лирической драмы дался Анне Андреевне легко. На этом пути в самом начале были и неудачи. Анна Андреевна была противницей и “вольного”, точнее, самовольного, перевода, подменяющего оригинал, так же, как и врагом буквализма, считая, что они, хоть и по-разному, умерщвляют поэтическую душу произведения.

Но все же, по-видимому, буквальный перевод был ей особенно неприятен. Она говорила о том, что задача поэта в меру сил и способностей воссоздать существенные стороны поэтического творения, его атмосферу. Там, где в переводе господствует не дух, а буква, – поэзия мертва. Этот столь часто нарушаемый закон, сказала Анна Андреевна, был ясен уже древним. Цицерон утверждал, что переводить греческих авторов на латинский язык надлежит не слово в слово, но воспроизводя главную мысль (сущность). С этим соглашался и Гораций в “Послании к пизонам”, осуждая слишком “усердных” переводчиков, перелагающих слово за словом.

Перевод должен быть верным и свободным, и в этом он подобен любви, нарушение верности – предательство. И не простой игрой слов является формула: “*Traduttore – traditore*”*.

*Переводчик – предатель (итал.).

Идеалом переводчика для Анны Андреевны был Михаил Леонидович Лозинский. И, повторяя свою мысль о верности как основе жизни, любви и перевода, она сказала полушутя:

– Михаил Леонидович потому и был прекрасным переводчиком, что в дружбе, в искусстве являлся воплощением рыцарской верности. Как же он мог изменить этому нравственному закону по отношению к Данте, Шекспиру, Лопе де Вега, да и любому другому поэту?

Как-то зашел разговор о переводах “Гамлета”.

– Я часто слышала, – сказала А. А. Ахматова, – что актеры предпочитают перевод Пастернака, как более живой, естественный в отличие от перевода Лозинского. Действительно, стихи Бориса Леонидовича, говоря словами самого Гамлета, легко произносить. Лозинский, достигший чудес свободы и легкости в переводе испанцев, в “Гамлете” торжествен и величав, что вернее и более соответствует духу Шекспира.

Борис Леонидович, стремясь освободить текст от риторики и выпренности, нарочито опрощает и приземляет лексику. Актерам, режиссерам, да и зрителям, которые не заглядывали в оригинал, кажется, что это приближает Шекспира к современности, делает его реалистом. Но разве тексту “Гамлета” не свойственна гипертрофия метафор, орнаментика, даже вычурность – то, что можно было бы назвать данью барокко? Ведь Шекспир был младшим современником Лили, и воздействие эвфуизма*, столь характерное для эпохи, проявилось не только в ранних его трагедиях.

Вправе ли мы жертвовать особенностями поэтического стиля во имя пресловутой легкости и доходчивости? По-моему, торжественная величавость стиха Лозинского в большей мере отвечает духу трагедии. Он совершенствовал свой перевод от одного издания к другому. И какое богатство регистров поэтической речи – у каждого из персонажей свой голос, своя интонация – их не смешаешь.

Пастернак в “Гамлете”, и не только в этой трагедии, подчиняет Шекспира себе, тогда как Лозинский добровольно отдается во власть поэта, свободно перенимая и воспроизводя его образный

*Эвфуизм – название стиля в английской литературе конца XVI века, происходящее от заглавия романа Д. Лили “Эвфуэс, или Анатомия остроумия”, перегруженного метафорами и риторическими фигурами. Воздействие эвфуизма сказалось на Шекспире и других английских писателях той поры.

строй. Он остается свободным, сохраняя высокую верность оригиналу. Как он этого достигает – непонятно. Но ведь искусство всегда неразгаданная тайна.

Пастернак настолько же выше Лозинского как поэт, насколько уступает ему как переводчик. Борис Леонидович в царстве поэзии – самодержавный владыка, он – центр Солнечной системы. Лозинский, скорее, спутник той планеты, в орбиту которой вовлечен, будь то Данте или Шекспир. Но он доносит до нас ясный свет ее лучей.

В переводах Пастернака множество удивительных находок и открытий. В “Гамлете”, например, в первой сцене, на вопрос Бернардо, пришедшего сменить часового, все ли было спокойно, Франциско отвечает: “Not a mouse stirring”. Обычно это переводят: “Даже мышь не шелохнулась” или “не шевельнулась”. Борис Леонидович нашел удивительное решение: “Все как мышь притихло”. И сразу возникает образ тревожно притаившейся тишины, предвещающей появление Призрака.

И таких волшебных находок множество. Но наряду с ними часто неоправданное упрощение поэтической мысли или же столь же непонятное осложнение того, что по замыслу Шекспира должно быть простым. И тогда Борис Леонидович оттесняет Шекспира. Такова песнь безумной Офелии:

*Белый саван белых роз,
Дерево в цвету,
И лицо поднять от слез
Мне не вмоготу.*

Это прекрасные стихи, особенно последние две строки. Но их надо печатать в книге лирики Пастернака. У Шекспира песнь Офелии совершенно иная, безыскусственная, за сердце хватающая:

*White his shroud as the mountain snow,
Larded with sweet flowers;
Which bewept to the grave did go
With true – love showers*.*

*Дословно:

*Его саван бел, как горный снег,
Он был покрыт душистыми цветами;
Но их не кинули в его могилу.
Их не оросила потоком слез верная любовь.*

И дело не только в том, что перевод не точен в словарном смысле, он не верен образно и интонационно, слишком сложен и изыскан для безумной Офелии. И по-моему, Лозинский, которого так часто укоряют в нарочитой приподнятости, архаичности, вернее передал простодушие этой песни:

*Саван бел, как белый снег,
Цветик над могилой;
Он в нее вошел навек
Не оплакан милой.*

Нельзя забывать завет Пушкина: “Поэзия должна быть, прости Господи, глуповата”.

По временам у меня рождается ощущение, будто Борис Леонидович, переводя Шекспира, все время спорит со своими предшественниками и современниками, стремясь во что бы то ни стало пойти наперекор традиции. А мне ближе манера Лозинского. В России не было равного ему мастера перевода, кроме Жуковского. Но по охвату явлений и проникновению в самую глубь, быть может, Лозинский его превосходил.

Когда мне приходилось переводить самой – ну хотя бы “Марион де Лорм” Гюго, я советовалась с ним. Да и сейчас, когда его нет, продолжаю это делать – мысленно.

2

Анна Андреевна не сразу нашла ключ к “Увядшим листьям”. Простота оригинала была мнимой, и не раз, казалось бы, верно передав смысл стихотворения, она с ужасом убеждалась, что не схвачена поэтическая интонация, а иное выглядит банально. Анна Андреевна переводила стихотворение заново. Она стремилась передать внутреннюю связь произведений, образующих цикл, сохранить его драматургию, психологическое движение.

Как-то Анна Андреевна сказала:

– Переводить с родственного языка куда сложнее, чем с французского или английского, – хочется сохранить максимальную верность, даже сберечь рифмы, но оказывается, что эта близость иллюзорна. Слова, звучащие по-украински и по-русски почти одинаково, на самом деле относятся к разному стилистическому ряду. Я не говорю уже о том, что они на самом деле нередко отличны по смыслу. Так признание героя: “я – нелюд”

— сначала перевела: “я нелюдим”, хотя мы уже об этом говорили. Потом вспомнила, что “нелюд” значит бесчеловечный, зверь, и написала — “преступник я”.

В двух случаях Анна Андреевна перевела стихотворение не размером оригинала. Заметив это, она переработала перевод, вернее, сделала новый.

Как это ни покажется странным, труднее всего было поначалу достигнуть в переводе столь характерной для ее поэтического стиля естественности и почти разговорной интонации, свойственной и поэзии Франко.

В первоначальной версии перевода стихотворения “Не знаю, що мене до тебе тягне...” (“Ну что меня к тебе влечет до боли...”)* предпоследнее четверостишие звучало так (подчеркнуто мной. — А. Г.):

*Но я тебе ведь вовсе незнаком,
А дружба, будь она, всегда наскучит,
К друг другу нас судьбина не приучит,
Живем отдельно, порознь и умрем.*

Справедливо неудовлетворенная переводом, Анна Андреевна вновь вернулась к нему и переработала. Вот окончательная редакция того же четверостишия:

*Но мы едва знакомы, и как знать,
Не надоест ли дружба нам с тобою.
И может быть, нам суждено судьбою
И порознь жить, и порознь умирать.*

Стихи звучат естественно, просто и близко к оригиналу. Так работала Анна Андреевна над переводом “лирической драмы”, добиваясь максимальной верности, естественности и выразительности интонации.

Сравним первоначальный вариант переложения “Не боюсь я ні Бога, ні біса...” (подчеркнуто мной. — А. Г.):

*Даже гнев твой, девица-зарница,
Не страшней перечисленных прочих,
Мне приятны румяные лица
И блестящие гневные очи...*

*Машинописные копии вариантов перевода “Увядших листьев” хранятся в Отделе рукописей Государственной публичной библиотеки имени М. Е. Салтыкова-Щедрина в Санкт-Петербурге (фонд А. А. Ахматовой).

с окончательной редакцией:

*Даже гнев твой, моей черноокой,
Ни минуты меня не пугает, –
Заливает он пурпуром щеки,
В милом взоре приметно сияет.*

Иногда, на первых порах, в перевод вторгалась чуждая оригиналу лексика, как отголосок иной поэтической манеры.

В переводе стихотворения “Неперехідним муром поміж нами...” первоначально появилась строка (подчеркнуто мной. – А. Г.):

Моя звезда, мой ясный свет в Фаворе.

У Франко не было и намека на этот мистический образ; Анна Андреевна изгнала его. Так появилась прекрасная и точная метафора:

Мой ясный свет, жестокая звезда.

В сонете “Так ты одна, моя правдивая любовь...” украинское *хотіння* Анна Андреевна первоначально передала русским словом *хотенье*, более высокого поэтического строя.

Как сгубленная страсть, угасшие хотенья.

Вспомнив стихотворение И. Анненского “Петербург”, где встречаются “бесплодные хотенья”, Анна Андреевна переделала перевод, заменив “хотенье” на “желанье”, заодно и рифму “возжеленье” на “дерзанье”.

Иногда память подсказывала привычный и традиционный образ. Так фрагмент

Чом не той камінь, не вода, не лід

Анна Андреевна перевела сначала:

О почему я не бездушный камень,

приблизив тем самым стихотворение к знаменитому четверостишию Микеланджело. Почувствовав это, она изменила перевод, устранив нежелательное сходство:

*О почему же я не прах бездушный,
О почему не лед и не вода.*

Постепенно Анна Андреевна все более уверенно входила в поэтический мир лирической драмы. В результате возникали один за другим шедевры поэтического перевода – “Призрак”, “Широкое поле безлюдно...”, “Зачем являешься ко мне...” и многие другие. Особенно удались Анне Андреевне стихи второй “горстки”

“Увядших листьев”, выдержанные в оригинале в духе народной песни и потому особенно трудные для перевода. Ей удалось воссоздать безыскусственную (на самом деле достигнутую тончайшим мастерством) естественность и чистоту интонаций. Стихи прозвучали так, словно и оригинал был написан по-русски. Анна Андреевна была удовлетворена переводом этого, как она сказала, “лирического интермедцо”. И не случайно еще до издания перевода “Увядших листьев” она предназначила для отдельной публикации стихи из второй “горстки” цикла – “Широкое поле безлюдно...”, “Явор зеленый”, “Стройная девушка, меньше орешка...”, “Ах, ты дубок, дубок кудрявый...”, “О печаль моя, горе...” и некоторые другие.

Перевод “Увядших листьев” справедливо можно считать одной из самых значительных поэтических побед Анны Андреевны – ее перевод конгениален оригиналу.

3

Анна Андреевна при встрече охотно читала тогда не опубликованные стихи из заветной тетради, читала “Поэму без героя”. Машинописный экземпляр с пометками и исправлениями она тогда же мне подарила. Это – промежуточный вариант, еще далекий от завершения. Она познакомила меня с некоторыми своими работами о Пушкине – “Каменный гость”, “Александрина”, с увлечением говорила о задуманной книге, посвященной великому поэту.

Очень редко и как бы вскользь А. А. Ахматова касалась своей судьбы и вынужденного долголетнего молчания. Она никогда не жаловалась.

Как-то я рассказал о том, как на пленуме Союза советских писателей в Киеве в 1947 году бывший тогда первым секретарем ЦК Коммунистической партии УССР Л. М. Каганович истязал М. Ф. Рыльского и Ю. И. Яновского и других прекрасных писателей. Он хлестал их, как палач, оставляя рубцы не на теле, а на душах. Было страшно и мучительно стыдно от сознания собственного бессилия и отвращения. Анна Андреевна слушала внимательно и, казалось, спокойно. Затем сказала задумчиво:

– Палач всегда найдет жертву, как упырь. Иначе ему нечем жить. Я поняла, что обречена, в тот миг, когда на вечере в Колонном зале Дома Союзов, после того, как я прочитала стихи,

ко мне подбежала девушка и опустилась на колени. В тот вечер и был, наверно, вынесен мне приговор. А казнь моя свершилась позднее – вместе с Михаилом Михайловичем.

Она зябко передернула плечами и замолчала. Я попросил прощения за то, что невольно напомнил ей о пережитом. Анна Андреевна взглянула на меня с удивлением.

– Напомнили? А разве я могу забыть или мне это позволяют? Ведь я стала прокаженной, люди на другую сторону улицы перебегали, опасаясь, что я с ними поздороваюсь. Нет, не все, конечно. Друзья, а их было много, боялись не меня, а за меня, опасались, как и я, самого худшего. Они поддерживали меня... Если бы не они... Особенно Б. В. Томашевский и И. Н. Медведева. Была ли бы я жива...

В другой раз Анна Андреевна заговорила о Н. С. Гумилеве:

– Он не участвовал ни в каком заговоре, да и не способен был. Если у него и нашли какие-то бумаги, значит, его попросили их спрятать друзья, возможно, те, с кем он служил в армии. Выдать их он не мог – и принял вину на себя. Коля и политический заговор – какая ерунда! А когда в виде доказательств его вины и предчувствия расстрела ссылаются на стихотворение “Рабочий”, то забывают о том, что стихотворение написано до Октябрьской революции, в 1916 году, да и рабочий ведь не русский, и пуля, им отлитая, просвищет над седою, вспененной Двиной. Это же немецкая пуля, отлитая немецким рабочим, предназначенная убить русского офицера, то есть Гумилева, в первую мировую войну.

Не раз А. А. Ахматова возвращалась к теме Пушкина и его гибели. К той роли, которую в роковой дуэли сыграла Наталья Николаевна. Она была жестока и несправедлива к ней, словно ревновала.

Как-то зашла речь о Булгакове и его пьесе “Последние дни”. Анна Андреевна с восхищением говорила о таланте писателя – его памяти она посвятила прекрасное стихотворение, а роман “Мастер и Маргарита” назвала великой книгой. Очень высоко оценила она и “Последние дни”.

– Прекрасно то, что Булгаков так смело и дерзко решил задачу – написал пьесу о Пушкине, не выведя его на сцену. Важно то, что образ поэта создается отношением к нему врагов, тех, кто ненавидит Пушкина, или немногих бессильных друзей. Я знаю только одну драму, ничуть не сходную с булгаковской, где применен близкий прием – это трагедия Эсхила “Персы”. Там образ

Греции, победившей в морской битве под Саламином, предстает отраженно – каким его видят побежденные враги. Но это *портрет* собирательный и портрет *победителя*.

Булгаков решил более сложную задачу. Врагам – а их много – кажется, что они уничтожили Пушкина, но на самом деле одинокий гений оказался сильнее власти царя.

Не нравилась ей только сцена у дома Пушкина, в которой толпа собравшихся выражает гнев и ненависть к тем, кто виноват в гибели поэта.

– Не верю я, что это Булгаков написал. Это или Вересаев или театр придумали: в 1837 году так не говорили – иначе революция произошла бы много раньше.

Однажды Анна Андреевна сказала, что хотела бы почитать Кафку, о котором много слышала, но предпочла бы французский перевод, так как с немецким текстом будет чувствовать себя несвободной. Мне удалось достать французский перевод “Превращения”. Рассказ произвел на нее глубокое впечатление.

– Как вы думаете, – спросила она, – в чем его смысл? И ответила сама, словно возражая кому-то: – Нет, это не ничтожество раздавленного человека, превратившегося в отвратительное насекомое. То есть и это тоже. По-моему, главное в “Превращении” – картина агонии, предсмертных мук, без просветления, в отличие от “Смерти Ивана Ильича” Толстого. Жестокий и мучительный рассказ. Но как он был одинок, и, наверно, его жизнь – затянувшаяся на годы агония.

Анна Андреевна в беседах не раз возвращалась к “Макбету” Шекспира. Трагедию эту она очень любила и многие ее стихи часто приводила по-английски наизусть. Однажды она сказала, что пришла к выводу, что прообразом главной героини послужила Мария Стюарт. Если Екатерину II А. А. Ахматова “терпеть не могла”, то шотландскую королеву она ненавидела, как самого лютого врага.

– Это олицетворение вероломства, подлости, коварства, предательства. Она вдохновительница убийств мужа и любовника, всех, кто ей мешал. По сравнению с ней Клеопатра – невинное дитя. И подумайте только, как ее прославляли и возвеличивали, словно христианку, растерзанную львами на арене Колизея по приказанию Нерона. И Шиллер, и Вальтер Скотт, и Бьернстерне-Бьернсон, и десятки других. Может быть, только Ю. Словацкий,

споря с Шиллером, сказал о ней правду, да и то не всю. Знаете ли вы драматическую трилогию А. Суинберна о Марии Стюарт? Она огромна по размерам, и ставить ее невозможно. Там есть прекрасные стихи, но попытка оправдать преступницу оказалась неудачной. Мария Стюарт приносила и приносит несчастье всем, кто ее любил, даже после смерти. И это испытал Суинберн.

Признав свою неудачу, он писал в стихотворении “Adieux a Marie Stuart”:

*Имена тех, кто погиб за тебя, королева, давно забыты,
Неужели та же участь ждет и поэта, воспевшего тебя?*

Конечно, у нее были и враги, но и им не удалось сказать правду. Казнь превратила Марию Стюарт в жертву жестокости и властолюбия. И только Шекспир разгадал тайну ее натуры. Перечитывая недавно “Макбета”, я окончательно убедилась в правоте моего предположения – леди Макбет это подлинный портрет Марии Стюарт. Трагедия написана в годы правления Иакова I, ее сына, не любившего мать, как и она его не любила.

Иаков I верил в дьявола и ведьм, почитался специалистом в области демонологии – ей посвятил специальный трактат. И конечно, Шекспир не случайно избрал местом действия Шотландию и вывел на сцену ведьм.

Образ леди Макбет, вдохновительницы убийства, несомненно, подсказан Шекспиру историей Марии Стюарт. Ее казнили в 1587 году, когда Шекспиру было 23 года. И, как предполагают ученые, он в ту пору находился в Лондоне и мог узнать из первых уст о совершившемся.

Сравните характер и поведение леди Макбет и Марии Стюарт. Для их властолюбия не существует нравственных преград. Убийство оправданно, если оно прокладывает дорогу к трону. Леди Макбет подсказывает мужу мысль об убийстве короля, так же, как Мария Стюарт внушает то же своему любовнику Босуэлу, и он убивает ее мужа и поджигает дом, куда заманили несчастного. И там и здесь вину возлагают на слуг.

Мы не знаем, испытывала ли Мария Стюарт муки совести, подобно леди Макбет. Но это ничего не меняет. И, конечно же, убийство Дарнлея не единственное преступление Марии – ее руки в крови, и ее запаха не уничтожить никакими благовониями.

Вы не знаете моего “Привольем пахнет дикий мед...”, вернее, двух соединенных позднее стихотворений – оно не напечатано.

Там речь идет о неистребимом запахе крови, преследующем убийцу. После Пилата я пишу о шотландской королеве, которая

*Напрасно с узких ладоней
Стирала красные брызги
В душном мраке царского дома.*

Конечно, это леди Макбет, но вместе с тем и другая шотландская королева, ее двойник, сестра по преступлению, блуждающая во мраке коридоров замка Холируд. Это – Мария Стюарт.

Анна Андреевна тогда не знала книги Стефана Цвейга “Мария Стюарт”, в которой была высказана сходная мысль. Цвейг писал, что читая трагедию Шекспира, “порой не скажешь, Мария ли Стюарт ночами блуждает по дому... не ведая сна, смертельно терзаемая совестью, или леди Макбет, пытающаяся смыть невидимые пятна с обагренных кровью рук”.

Но то, что предположение о Марии Стюарт как возможном прообразе шекспировской героини было высказано ранее, ничего не меняет в гипотезе Анны Андреевны, а вернее, подтверждает ее правоту. А. А. Ахматова говорила не только убежденно, но и страстно, как если бы Мария Стюарт была ее современницей. Я понял, что для Анны Андреевны не существует дистанции времени, прошлое властью гениальной интуиции и воображения преображается в явь.

Она одновременно жила в двух временных измерениях – настоящем и прошлом. Для нее Пушкин, Данте, Шекспир были современниками. С ними она вела непрестанную беседу... Но она не забывала (не могла забыть!) и о тех, кто, пролив чужую кровь, напрасно пытался смыть ее брызги с ладоней... Анна Андреевна знала, что люди не забудут имени палача, потому что благоговейно помнят имя его жертвы.

1987

СОЛОМІЯ ВІВЧАР

ПОРІВНЯННЯ ПОЕМ “МОЙСЕЙ” ІВАНА ФРАНКА І С. С. КРАНЬЧЕВИЧА

Мойсей – найвизначніший пророк Старого Заповіту, образ якого вже понад три тисячі років є джерелом натхнення для скульпторів, поетів, художників. Мойсей став символом визволителя, який безтямно любив свій народ, він отримав божественне одкровення від Ягве, на нього покладено велику місію – вивести народ Ізраїлю з єгипетської неволі, і, незважаючи на муки та поневір'яння, він приводить ізраїльтян до землі обітованої.

До образу Мойсея часто зверталися у світовій літературі. Найвідомішими творами про пророка є поема “Мойсей” (1822 р.) французького поета-романтика Альфреда де Віньї та філософська драма “Мойсей” (1861 р.) угорського письменника Імре Мадача.

Для всебічного аналізу поем “Мойсей” у творчості І. Франка і С. С. Краньчевича необхідно висвітлити історичні обставини, а також культурні і літературні процеси, що відбувалися у Хорватії та Східній Галичині у другій половині XIX ст.

Перш за все хотілось би наголосити, що в цей час Хорватія і Галичина перебували у складі однієї держави – Австро-Угорської імперії (до 1867 р. – Габсбурська імперія), тому суспільні процеси, що відбувалися у цих державах, були подібними.

Це час зародження капіталістичних відносин. Село занепадає, розпадаються селянські спілки, а у містах з'являється пролетаріат. Приходить іноземний капітал, відкриваються фабрики і банки. У цей час починає поширюватися соціалістичний рух. У Хорватії ідеї соціалізму популяризуються ще з 60-х років XIX ст., а у 1887 р. у Загребі була заснована робітнича газета “Робітничий вісник” (“Radnički vjesnik”).

Ідеологічні течії знаходять відгук і в тогочасній літературі. У 70-х роках XIX ст. закладаються теоретичні основи хорватського

реалізму. Найвизначнішим теоретиком реалізму того періоду був Август Шеноа (August Šenoa). У працях з теорії літератури він сформулював основні засади цієї течії: соціальна тематика, безпосереднє висвітлення дійсності, запобігання неймовірності у психологічному портреті персонажа, відмова від сентиментальних ситуацій і романтичного пафосу у розвитку сюжету. А. Шеноа висуває такі тези:

“Я думаю, що в нашому розвитку соціальний момент є найважливішим”;

“Кожна людина носить у собі власну історію, яку можна прочитати з обличчя, а хто не вміє читати, нехай не пише”;

“Здорова ідея, правильний характер, позитивні персонажі – єдино правильний рецепт роману” [22].

Теорія реалістичного роману і новели, яка сформувалася у Хорватії, заснована на тезах А. Шеноа і елементах західноєвропейської та російської літературної критики та белетристики. У хорватському реалізмі існують дві течії. Перша течія опирається на концепцію І. С. Тургенєва і російську школу реалізму, вважаючи, що вона ближча до менталітету хорватського народу. Друга течія – прихильники Е. Золя і французької літератури, особливо такого її напрямку, як натуралізм.

На думку літературознавців (І. Франгеш), хорватський реалізм охоплює останні 20 років XIX ст. Відомий історик хорватської літератури Антун Барац як початкову дату бере 1881 р. (рік смерті А. Шеноа).

Славко Єзич і Драгутін Прохаска вважають 1880 р. початком реалізму (цього року з'явилося декілька прозових творів представників нової літературної генерації – Е. Кумичича, А. Ковачича, І. Войновича).

Хорватські реалісти в основному приділяють увагу “інтелектуальному типові громадянина”. В їх творах зображується життя чиновників, літераторів, митців, інженерів та інтелігентів. Суспільство письменники показують у темних тонах. Це світ кар'єристів, хижаків, лицемірів, пристосуванців. У 90-х роках XIX ст. тема “зламу інтелектуалів” одержала широке психологічне і філософське тлумачення. Драженевич, Лесковар, Джалські у своїх творах зображали кризу інтелектуалів, пов'язану з особистими тривогами, психічним складом, філософською позицією. Мотивацією зламу є проблеми соціального характеру. Зображення міського середовища не вичерпується лише образами з життя

суспільної та інтелектуальної еліти, на сцені з'являються й представники нижчих верств суспільства – торговці та ремісники. Розвиток капіталістичного виробництва призводить до загибелі дрібних ремісників. Поява іноземного капіталу затримує подальший економічний розвиток хорватських містечок на Адріатиці. Вітчизняна торгівля переживає кризу.

Капіталістичний устрій сприяє пролетаризації села. Селяни переїжджають до міста, де стають найманими робітниками; у містах починає формуватися робітничий клас, до зображення якого звертаються письменники-реалісти. Дуже детально життя пролетаріату змальовує В. Новак ("Майстер Адам", "З міського підземелля"). Картини міської периферії, сирих підвальних жител, дешевих кнайп, де панують злидні, вносять у хорватську літературу елемент похмурості і співчуття жертвам соціальної несправедливості.

Сільська дійсність також знайшла свій вияв у творах хорватських письменників-реалістів. Вони відобразили найважливіші явища суспільно-економічного і духовного життя хорватського села у другій половині XIX ст. (лихварство, еміграція селян до Америки, переїзд до міста, моральний занепад села).

Одним із небагатьох поетів хорватського реалізму є Сільвіє Страхимир Краньчевич (1865–1908). Літературознавці вважають його поетом надзвичайної, виняткової сили, який підніс хорватську літературу до вершин європейської. Народився поет у м. Сень; як і багато його сучасників, вивчав теологію, однак священником не став. Під час навчання в римському клерикальному колегіумі Germanicum С. С. Краньчевич, розчарувавшись в обраній професії, покинув студії і зайнявся літературною діяльністю.

Писати С. С. Краньчевич почав досить рано. Ще в гімназії він опублікував свій перший вірш "Заповіт" ("Zavjet", 1883 р.).

Творчість С.С. Краньчевича можна поділити на декілька періодів.

До раннього періоду належить збірка "Bugarkinje" (1885 р.). Крім традиційної національної проблематики, у цій збірці вперше у хорватській поезії з'являються соціальні мотиви.

Провідною для раннього періоду творчості С. С. Краньчевича була тема поневоленої і страждаючої матері-батьківщини. Однак мрії про її визволення досить туманні, і виражаються вони у вигляді картин далекого майбутнього з апокаліптичними битвами (вірш "Клятва").

Наступним етапом у творчості поета стає вихід збірки "Izabrane pjesme" ("Вибрані вірші", 1898 р.). За тринадцять років, які пролягли між першою і другою збірками, С. С. Краньчевич повністю сформувався як письменник. Збірка "Izabrane pjesme" — вершина його творчості. Основними її темами є правда і брехня, свобода і рабство, щастя й горе, батьківщина і світ, життя і смерть, страждання і біль, співчуття і милосердя, або, коротко кажучи, доля людини та її місце між небом і землею. Основні сюжети збірки — античні, історичні, релігійні, біблійні, а також соціально-політичні.

Через рік після виходу "Вибраних віршів" хорватський літературознавець Володимир Єловшек (Vladimir Jelovšek) назвав С. С. Краньчевича "титаном з-поміж наших поетів". Ця думка у різних формулюваннях часто звучить і тепер.

Останній, третій, період творчості С. С. Краньчевича має виразно песимістичні настрої (збірки "Tgzej" ("Ривок") і "Pjesme" ("Вірші")). Це не є безнадійна туга людини, опанованої тілесними і душевними стражданнями, яких так багато у світі, що він заслуговує бути знищеним, а песимізм людини, зраненої безуспішними пошуками гармонії у світі і в собі самій, і яка, не знаходячи її (гармонії), пристрасно проклинає себе і світ.

Відповідно до періодів творчості поета можемо говорити про Краньчевича-патріота, Краньчевича-бунтівника, Краньчевича, який від суто національних переходить до глобальних питань гуманізму, і, звичайно, про Краньчевича, який оспівує Людину та розмірковує над її місцем у Всесвіті.

Творчість С. С. Краньчевича є вершиною реалізму і одночасно започатковує новий етап у хорватській літературі. Поет став предтечею модернізму.

У творчості хорватського письменника переважають біблійні мотиви, а також сюжети з античної та сучасної історії. Класичні біблійні сюжети поет переосмислює по-новому і, переносячи їх на хорватський ґрунт, зображує таким чином сучасне життя.

На думку критиків, у особистості С. С. Краньчевича поєдналися риси біблійного пророка, класичного римлянина і сучасного буржуа.

С. С. Краньчевич першим із хорватських поетів торкнувся злободенних соціальних проблем Хорватії кінця XIX ст. (масова еміграція селян — вірш "Iseljenik" ("Переселенець"), потреба зміни суспільного ладу — ораторія "Prvi grijeh" ("Перший гріх") та інші.

Хорватський літературознавець Іво Франгеш пише: "Творчість С. С. Краньчевича – достойне закінчення дитинства хорватської поезії і урочиста увертюра в нову, велику, мистецьку фазу – модернізм" [22].

У 80-х роках ХІХ ст. у центрі творчості письменників хорватського реалізму є теми з сільського життя, а в 90-х роках починає переважати психологічно-етична і філософська проблематика. Вимальовується нове коло тем. Окремі долі, внутрішній розкол особистості, зацікавленість проблемами смерті щораз більше полонять письменників.

У прозі фабула перестає відігравати основну роль. Порушуються хронологічні рамки – у структурі твору з'являються інтроспекція та ретроспекція; оповідь збагачується лірикою, символікою, розвивається есеїстика. На першому плані – малі епічні форми, роман відходить у тінь. Це означає, що у хорватській літературі починають з'являтися ознаки нового напрямку – модернізму (*moderne*).

На думку літературознавців, перший етап хорватського модернізму припадає на 1892–1916 роки.

А в цей час в іншій частині імперії – Східній Галичині – теж відбуваються подібні процеси. На теренах Західної України найвизначнішою постаттю в літературі, філософії, культурі кінця ХІХ ст. є Іван Франко.

Починаючи з 90-х років ХІХ ст., на Україні, незважаючи на заборони і репресії, посилюється національно-визвольний рух. Активно розвиваються всі види національної культури: література, музика, театр, журналістика, наука. Величезна заслуга у цьому І. Франка.

Варто також наголосити, що І. Франко був дуже відомим і в літературних колах Хорватії. З жовтня 1890 р. І. Франко працював у Відні, де познайомився з видатним хорватським філологом-славістом Ватрославом Ягичем. Вчений допоміг І. Франкові у підготовці докторської дисертації (1892 р., Відень), рецензував деякі його статті, друкував розвідки І. Франка у славістичному журналі "*Archiv für Slavische Philologie*". У Віденському університеті навчалося багато сербів, хорватів, словенців, з якими спілкувався І. Франко, вивчав їх літературу і фольклор і знайомив їх з фольклорною та літературною традицією українців.

У 1913 р. широко відзначалося сорокаріччя літературної діяльності Каменяра. В. Ягич написав статтю з присвятою ювілярові у львівському збірнику "Вітання Іванові Франкові".

На смерть І. Франка відгукнулася загребська газета "Hrvatska": "Український народ утратив нещодавно свого митця, геніального І. Франка, людину, яка по смерті Тараса Шевченка, стояла на чолі всієї літератури... борця, що всіма своїми силами, власними інтересами пожертвував в ім'я народу... Життя, любов, смерть – скрізь вчувається вболівання за свій народ"[8].

Необхідно наголосити – поеми, які досліджуються, написані приблизно в один час, автори жили у схожих історичних і політичних умовах, тому концепція образу Мойсея однакова: він представник інтересів народу, тому дбає не про себе, а про тих людей, яких веде за собою.

При порівнянні образу Мойсея у поемах Івана Франка і С. С. Краньчевича необхідно зауважити, що поеми в цілому мають небагато спільних рис.

У І. Франка темою поеми є смерть Мойсея як пророка. Поет показує, як важко самотнім провидцям, яким пощастило пізнати істину, донести її до широкого загалу, до всього народу, як не легко спрямувати народ на дорогу порятунку. У передмові до першого видання поеми "Мойсей" І. Франко писав: "Ся тема в такій формі не біблійна, а моя власна, хоч і основана на біблійних оповіданнях". Таким чином, поема є авторською версією біблійної історії про Мойсея [15].

У поемі І. Франка образ народу займає надзвичайно важливе місце. Мойсей постає перед нами тоді, коли втомлені виснажливою мандрівкою люди починають ремствувати, поступово зростає недовіра до самого плану подорожі, багато хто хоче повернутися до Єгипту...

Український поет вводить у свою поему додаткових персонажів – Авірона і Датана, які підбурюють народ, закликають виявити недовіру Мойсеєві; йому забороняють звертатися до людей з повчаннями, закликами, пророцтвами, по суті, не бажаючи більше мати його за вождя. Отже, Мойсей – пророк, відкинений своїм народом. І. Франко не випадково висвітлює стосунки Мойсея з різними представниками "народу Ізраїля".

У С. С. Краньчевича образ народу представлений на маргінесі, приглушений, основна увага зосереджена на Мойсеєві і його стосунках з Богом (Єговою). Народ – реалізатор волі Єгови і

одночасно – сила, що відштовхує пророка, – це можна пояснити впливом модернізму, адже поема написана на зламі епох.

І. Франко показав особисту трагедію пророка Мойсея, який від Бога отримує завдання привести народ Ізраїлю до землі обітованої. Пророк виконав свою місію. Водночас для нього як особистості це стало причиною трагедії – розриву з народом і зневіри в ідеалах [11].

У Біблії про смерть Мойсея сказано так: "Було ж Мойсееві сто двадцять років, як умер, очі його не потемніли і сила його не зникла. Поховано його в долині, в Моав-землі, проти Бет-Пеору, і по цей день ніхто не знає його гробу" (Второзаконня 34: 6–7).

Мойсей так і не ввійшов в землю обітовану, Господь йому лише показав її.

Чому ж Бог не дозволив пророкові ступити на землю, яка була метою його життя, до якої він вів народ довгі сорок років? Теологи вважають, що Господь таким чином покарав Мойсея за гріх, однак нам не відомо за який саме.

У поемі І. Франка цим гріхом стає сумнів, втрата віри в Бога, в себе, в свою мету:

*А що ти усумнився на момент
Щодо волі моєї,
То побачиш сю вітчину,
Сам не вступиш на неї.
Тут і кості зотліють твої
На взіреть і для страху
Всім, що рвуться весь вік до мети
І вмирають на шляху! [19]*

Подібні рядки знаходимо і в поемі С. С. Краньчевича:

*I tebi baš što goriš plamenom
Od ideala silnih, vječitih,
Ta sjajna vatra crna bit će smrt,
Mrijeti ti ćeš, kada počneš sâm
U ideale svoje sumnjati! [23]*

Ці слова трапляються в поемі у трьох місцях (вони повторюються на початку, у середині поєми і в кінці). І кожного разу вони несуть інше навантаження. Спочатку ці слова звучать як попередження для Мойсея, потім – як вирок і в самому кінці поєми (коли Мойсей вмирає) – ці рядки можна вважати своєрідним висновком.

Поема С. С. Краньчевича максимально лаконічна – ніяких додаткових колізій чи персонажів, жодного зайвого слова, лише три образи: Мойсей, Єгова, народ.

Основну увагу зосереджено, власне, на взаєминах Мойсея та Єгова. Конфлікт формується вже на початку поеми. Єгова відмовляє пророкові в проханні звільнити ізраїльський народ з рабства, потім все-таки погоджується допомогти, але самому Мойсееві передрікає смерть за розчарування в ідеалах [11].

І. Франко ввів у поему образ Азазеля – духа пустелі, “темного демона одчаю”. У Біблії Азазель згадується у старозавітній книзі Левіт, де описано ритуал “дня відпущення”. В цей день гріхи народу перекладались на двох козлів: одного приносили в жертву Ягве, а другого відводили в пустелю – для Азазеля.

Відомості про Азазеля поет міг взяти з апокрифічної “Книги Єноха” (II ст. до н. е.), де Азазель виступає як грішний ангел, спокусник і підбурювач людей до повстання супроти Творця. Демон підштовхує Мойсея до думки, що голос, який вивів з Єгипту, був “не з жадних горючих купин, / а твій внутрішній, власний” [19].

Мойсей, простягнувши руки до неба, просить у Господа відповіді. Тоді Азазель розгортає перед Мойсеєм майбутнє Ізраїлю. Пророк бачить кровопролитну війну за право оселитися на землях Ханаану, згодом постає Ізраїльське царство, яке, ледь сформувавшись, розпадається на частини, його поступово завойовують сусідні держави, євреї знову йдуть у полон, Єрусалим зруйновано; бачить Мойсей і відбудову міста та храму, а потім – нові біди й остаточне спустошення. Мойсей у відчаї вигукує: “Одурив нас Єгова!” У цих словах відображено крах ідеалів, духовне спустошення та зневіру пророка.

Єгова і Азазель – образи-антагоністи. Показуючи їх, І. Франко прагне художньо відтворити людську роздвоєність, проблему одвічного вибору, який має зробити кожна людина між духовним і тілесним, небесним і земним, божественним і диявольським. І. Франко пише: “У роль Азазеля я поклав найсильнішу часть демонської спокуси, що може захитати віру найсильнішого характеру” [6].

У поемі І. Франка народ виступає продовжувачем справи Мойсея, хоч він відкинув свого пророка і зрікся його. Пророків часто побивають камінням за життя, щоб визнати після смерті. Щось подібне трапилося і з Мойсеєм. Йому судилося бути вигнаним і померти в самотині. І лише дивовижна, повна величі смерть пророка пробудила людей, допомогла збагнути, що вони втрачають

те, без чого не можуть жити, що в цій подорожі, започаткованій Мойсеєм, полягає, можливо, сенс їхнього життя.

Пророк помирає, та прозріває народ і прямує до мети, яку вказував вождь. Народ завершує справу, розпочату Мойсеєм.

У поемі С. С. Краньчевича Мойсей переможений. У І. Франка – він переможець навіть у своїй смерті, адже задуми його неминуче здійсняться.

Мойсей у поемах С. С. Краньчевича та І. Франка – обранець Бога, "скарбник Його слова", він шукає шлях не для себе, а для свого народу.

У давній історії Ізраїлю поети побачили вічний сюжет про стосунки між людською спільнотою і проводирем. Образ Мойсея став письменникам близьким; шлях до свободи свого народу вони бачили у боротьбі за національне відродження. В образі ізраїльського народу кожен з авторів бачив свій народ (І. Франко – український, С. С. Краньчевич – хорватський).

До своєї поеми І. Франко написав вступ, своєрідне звернення до України. Він вбачав для українців долю не менш грандіозну, величну і трудну, ніж місія обраного єврейського народу, – нести крізь віки духовні цінності для розбудови вічного царства духу, істини і правди.

С. С. Краньчевич переповідає біблійний сюжет, наголошуючи лише на певних моментах, а для І. Франка цей сюжет є лише поштовхом для творчої фантазії. І. Франко використовує окремі елементи біблійної історії, докорінно переосмислюючи майже кожен з них. Завдяки цьому образ Мойсея розкривається у І. Франка по-новому [11].

Поеми І. Франка і С. С. Краньчевича з'явилися на зламі двох епох, коли в європейській літературі зазвучали мотиви людської самотності, відчуженості людини від суспільства, неспроможності віднайти гармонію в собі та в оточенні. Справедливою є думка Марії Зубрицької: "Такий конгломерат песимістичних настроїв у переломну добу двох сторіч, мабуть, є передчуттям фатальних катастроф ХХ століття, провісником безсилля особистості перед тотальним насильством" [6].

У картинах далекої минувшини Ізраїлю автори вбачали сумний образ власної неволі, в якій перебували український і хорватський народи. Привиди давніх героїв і відшумілих епох знову й знову ставали в пригоді борцям за національне і суспільне відродження свого народу.

Епіграфом до поем "Мойсей" І. Франка і С. С. Краньчевича можна взяти слова Й.-В. Гете: "Біблія – це книга народів, адже долю одного народу вона робить символом усіх інших".

ЛІТЕРАТУРА

1. Вервес Г. Д. Іван Франко, слов'янські культури і сучасний світ // І. Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 64–71.
2. Горський В. С. Історія української філософії. – К., 1998.
3. Грушевський М. Історія України. – Київ, Львів, 1913.
4. Дослідження творчості Івана Франка / Відп. ред. Крип'якевич І.П. – К.: УРЕ, 1956.
5. Зеров М. Твори: У 2 т. – К.: Либідь, 1989.
6. Зубрицька М. Смысл і абсурдність буття у поемі І. Франка "Мойсей" // Сучасність. – 1993. – № 2.
7. Павличко С. Філософські поеми Івана Франка "Смерть Каїна", "Похорон", "Мойсей" і європейський романтизм // І. Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО – К.: Наукова думка, 1990. – С. 214–219.
8. Пашенко Є. Іван Франко в літературі народів Югославії // Всесвіт. – 1978. – № 9. – С. 194–197.
9. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України – Львів: Світ, 1994.
10. Рудяков П. Українсько-хорватські літературні взаємини у ХІХ–ХХ ст. – К.: Наукова думка, 1987.
11. Рудяков П. "Мойсей" І. Франка та "Мойсей" С. С. Краньчевича // І. Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 366–370.
12. Святе Письмо.
13. Скоць А. Генієві народу – пролог до "Мойсея" // Дзвін. – 1990. – № 8. – С. 134–138.
14. Субтельний О. Україна: Історія – К.: Либідь, 1991.
15. Сулима В. Біблія і українська література. – К.: Освіта, 1998.
16. Трух А. Й. Г. Життя святих: У 4 книгах. – Львів: Місіонер, 1998. – Кн. 3. – С. 290–303.
17. Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – К.: УРЕ, 1989.
18. Українська радянська енциклопедія: У 17 т. – К.: УРЕ, 1960. – Т. 7.
19. Франко І. Повне зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1976.
20. Хорватія // Україна. Культурні зв'язки від Адріатики до Дніпра. – К., 1996.
21. Еврейская энциклопедия. – М., 1891.
22. Povijest Hrvatske Književnosti: U 4 knjige. – Zagreb: Mladost, 1974. – Кн. 4.
23. Kranjčević S. S. Sabrana djela: U 3 knjige. – Zagreb: JAZU, 1958. – Кн. 1.
24. Kranjčević S. S. Poezija. – Zagreb: Zora, 1971.

РОКСАНА СКОРУЛЬСЬКА

ОКРЕМІ ШТРИХИ ДО ВЗАЄМИН М. ЛИСЕНКА ТА І. ФРАНКА

(уточнені за матеріалами епістолярію
та творчого архіву Миколи Лисенка)

Взаємини двох велетнів української культури Миколи Лисенка та Івана Франка надзвичайно багатогранні і фокусують у собі цілий ряд проблем, винятково вагомих і характерних для розвитку національної культури. Їхнє спілкування припадає на епоху, коли через відсутність власної державності видатні митці України (згадаймо хоча б Тараса Шевченка) виконували функції політичних діячів, будителів визвольного руху, борців за самоусвідомлення і самоствердження українського народу.

Розділені, як і весь український народ, кордонами двох імперій, працюючи в різних творчих сферах, були митці до того ж людьми досить різного віку: М. Лисенко старший за І. Франка на 12 років, а це відстань майже у покоління. Єднало ж їх найперше те, що обоє з юних років свідомо стали на шлях утвердження національної ідеї, в основі чого лежала віра у велике майбутнє українського народу.

Тож бажання висвітлити до найменших подробиць перебіг їхніх взаємин надихало не одне покоління дослідників творчості обох митців, серед яких найвагомішою і найґрунтовнішою є, безумовно, праця професора Василя Витвицького "Взаємини М. Лисенка з І. Франком"¹, видана у 1942 р. з нагоди сторіччя від дня народження композитора.

Додати бодай кілька істотних штрихів до реконструкції тих взаємин після цієї – вже класичної – праці досить складно. Та за чверть століття роботи у київському Музеї Миколи Лисенка ми, його науковці, мали не раз нагоду переконатися, що засадничою

настановою для всіх наших пошуків і досліджень має стати Шевченкове:

*...прочитайте знову
тую славу. Та читайте
од слова до слова,
Не минайте ані титли,
ніжсе тії коми...*

Переконуємося у тому раз у раз, читаючи коментарі навіть до академічних видань. Переконуємося, знайомлячись з публікаціями шановних колег, які сумлінно намагаються опублікувати першоджерела, не маючи при тому практики розшифровки Лисенкових автографів, дуже складних за почерком і написанням літер, частим вживанням французьких, німецьких, польських, латинських слів, висловів, писаних (часом ще й з помилками) не лише в оригіналі, а й у російській чи українській транскрипціях. До того ж чимало у Лисенка трапляється давніх східноукраїнських діалектних слів та зворотів. Тобто спроба публікувати Лисенкові першоджерела – справа достоту складна².

Друга біда, притаманна сучасним пошуковцям, – поверхова обізнаність з працями попередніх поколінь дослідників. Тому як “нові” наприкінці ХХ ст. часом подаються джерела, опубліковані у 20-х, 30-х, 50-х роках³. На жаль, складність обміну інформацією про нові публікації та наукові праці дедалі зростає. То, можливо, що і до пропонованої розвідки сказане вище в дечому виявиться слухним.

Наразі, оминаючи деякі недавні, на жаль, не досить точні публікації, у контексті теми посилатимемось щоразу на брошуру професора Василя Витвицького.

Складаючи шану ґрунтовності цієї праці, слід все ж звернути увагу на те, що базується вона найперше на, т.б.м., франківському матеріалі: на листуванні І. Франка з М. Лисенком, М. Драгомановим, галичанами та на окремих дотичних Франкових публікаціях.

Сьогодні, коли минуло 62 роки, є підстави дещо розширити фактологічний обшир, додавши інформацію з неопублікованих досі листів самого Лисенка та його східноукраїнського оточення, уточнити окремі дати, прокоментувати непомічені події, подекуди виправити помилки.

Зауважимо, що ніякою мірою не маємо на меті ані переповідати, ані аналізувати зміст згадуваних документів, хіба що спробуємо розставити кілька акцентів...

Основним об'єктом дослідження є, отже, листування Лисенка і Франка, яке торкається в основному багатоаспектної проблеми музично-літературних зв'язків, які були на той час істотним чинником не лише мистецького, а й суспільно-громадського прогресу.

50-томне видання Франкової спадщини налічує 15 листів М. Лисенка, писаних у роках 1884–1904. Можемо сьогодні назвати їх 16. Ще два документи можна приєднати до цього списку умовно⁴. Причому дозволимо собі зауважити непослідовність редакції 50-томника у відборі матеріалу стосовно досліджуваного тут листування.

Дотримуючись хронологічного порядку, зупинимося на явних помилках та спірних питаннях.

Найперше згадаймо Лисенків автограф, датований 22 березня 1881р., себто – Лисенкову автобіографію, надіслану для ж. “Світ”⁵. Франко, щоправда, за тим особисто до Лисенка не звертався, а писав 20 лютого 1881р. М. І. Павликові: “До Вас з д. Подолінським у нас просьба ось яка. Ми хотіли б в найближчих н[оме]рах “Світа” містити портрети: Лисенка, Марка Вовчка, Максимовича, Гоголя і пр. Отож фотографії Лисенка, Гоголя у нас є, о біографію Гоголя ми просили М[ихайла] П[етровича], – Вас же просимо, чи не мож би де там у Вас або через Вас дістати портрети (фотогр[афію]) Максимовича і Марка Вовчка, а також чи не подали б Ви нам коли вже не цілі біографії (що було б дуже пожадано), то бодай деякі дані до життя і характеристики ось яких людей: Лисенка, Нечуя, Максимовича, Марка Вовчка, Антоновича, Добролюбова”.

Цього ж питання Франко торкається у листі до М. Драгоманова від 21.02.1881р.⁶.

Хоча надіслана врешті композитором до редакції “Світу” автобіографія не містить ні персонального звернення до Франка, ні підпису Лисенка, все ж, очевидно, з неї треба починати історію не лише стосунків двох митців, а й саме історію їхнього листування.

Особисто зазнайомитись митцям довелося лише у 1885 р. під час першого приїзду Франка до Києва.

Одразу ж треба зауважити, що існує незрозуміла розбіжність у спогадах про перше перебування Франка у Києві. Зокрема, Гнат Житецький⁷ називає чомусь початок серпня 1885 р., а сестра Ольги Франкової Антоніна Трегубова⁸ пише взагалі “по весні 1884 року...”⁹.

Натомість найперша відома записка М. Лисенка до І. Франка має повну дату – 15 лютого 1885 р., а 18 лютого Микола Віталійович у неопублікованому досі листі пише у Канів до Василя Гнилосирова: “Ми оце увесь час водилися з гостем нашим Іваном Франком, що був приїздив до нас зі Львова. Це ж є перша літерат[урна] сила Галичини, і ось як Бог пощастить, то в Цвітні почуєте і прочитаєте де-що з далекого, кривного краю”¹⁰.

Другий за датою лист Лисенка – від 6 червня 1885 р. – цікавий для нас тим, що у ньому йдеться про висилку текстів до пісень, записаних Лисенком у Києві з голосу І. Франка. Про історію тих записів поговоримо пізніше. Тут же дозволимо собі спробу реставрації перебігу тих перших київських зустрічей митців. Принаймні одна з них була кількагодинною. Адже запис більш як двох десятків народних пісень – справа досить тривала і навряд чи спонтанна¹¹. Вірогідно, тому передувала ще якась тривала розмова. Можливо, саме тоді мова зайшла про справи утвореного при “Академічній громаді” Гуртка влаштування вакаційних мандрівок, про минулорічну подорож молоді від Дрогобича до Станіслава. Очевидно, саме тоді І. Франко запросив М. Лисенка у заплановану на літо 1885 р. поїздки на Поділля та Буковину. Попри сподівання Лисенко взяти участь у тій “молодечій мандрівці” не зміг – 13 червня народився у нього син Остап¹².

Можливо, пізніше спогад про ту нездійснену мандрівку спричинився певною мірою до здійснення Миколою Лисенком чотирьох своїх славетних хорових подорожей – 1892, 1897, 1899 та 1902 років.

Оминаючи коротеньку Лисенкову записку від 8 червня 1885 р. з проханням передати рекомендаційний лист до Ф. Кугача, зупинімося докладніше на єдиному прямому листі І. Франка до Лисенка та відповіді на нього.

З публікаціями цих двох листів виникло непорозуміння, оскільки Франко завжди датує свої листи за новим стилем, а Лисенко вживає старий стиль або подає подвійну дату. У цьому разі лист Франка датований 13 грудня¹³, а надіслана Лисенком відповідь досі у всіх виданнях датувалася 8 грудня! Отже, зрозуміло, що М. В. вживає тут старий стиль, тож маємо надалі дату подавати бодай подвійно: 8[20] грудня 1885р.¹⁴.

Друга особиста зустріч митців відбулася знову ж у Києві наприкінці квітня – на початку травня 1886 р. Попри весільні турботи І. Франко, судячи з його власної репліки у листі до

Драгоманова від 7.VI.1886 р., “кілька разів бачився” з Лисенком. А фраза зі статті його у “Кур’єрі Львовському”¹⁵ та деякі спогади сучасників з Лисенкового оточення говорять про те, що композитор показував Франкові фрагменти “Тараса Бульби”.

Очікуючи документів, потрібних для шлюбу, Франко мав досить часу на тривалі візити. Та й були подібні візити молодят до родичів і близьких друзів обов’язковою, т.б.м., програмою навколошлюбного процесу. Тож під час гостин 1886 р. у Лисенковому домі Франко, вочевидь, бував там з Ольгою Федорівною. Наскільки приязні стосунки склалися між родинами Франків та Лисенків, можна судити з Франкового листа від січня 1887 р. Розпитуючи про старших і молодших київських знайомих, Франко просить Ольгу Федорівну: “Особливо кланяйся від мене Миколі Віталійовичу...”.

З огляду на стиль обох подальших листів Лисенка до Ольги Франкової можна говорити про безумовне сприйняття Лисенком родини Франків як, т.б.м., єдиного громадського організму¹⁶.

Інформаційний план тих листів значно ширший за теми побутових родинних стосунків.

Скажімо, на лист від 30 березня 1887 р.¹⁷, адресований Лисенком О. Франковій, посилається Франко у листі до Драгоманова від 14 квітня 1887 р.: “Вчора писав Лисенко про свої концерти. Про них і що важніше з листа повинен Белей надрукувати в “Ділі”.

А от наступного Лисенкового листа до О. Франкової (від 3/15 червня 1887 р.), як не дивно, проф. В. Витвицький у дослідженні 1942 р. не подає. Можливо, виходив він з тієї причини, що Лисенко з перших же слів дорікає Ользі Федорівні: “А все-таки не годиться Франковій жінці по-московському до мене й до кожного народовця писати. Це єсть вплив “тлетворной российской цивилизації”, котра рознароджує (денаціоналізує) усе, що є неросійське. Скажете: “Не знаю мови”! Не маєте права не знати, живучи в Галичині”.

Дивно, як Остапу Миколайовичу Лисенкові вдалося опублікувати повний текст цього листа у виданні 1964р.¹⁸.

З наступних років (1888–1894) не залишилося документальних свідочств про спілкування Лисенка та Франка.

Викликано це, зокрема, тим, що І. Франко інтенсивно готується у цей час до захисту докторської дисертації і перебуває довший час у Відні.

У відомих нам листах Лисенка цього періоду трапляється Франкове ім'я лише двічі. Зокрема, 22.01.1891 р. М. В. у листі до О. Нижанківського пише: "...З старшого коліна людей я знаю лише Франка, котрий знає велику ціну народ[ній] етнографії і силу пісень и инчого".

З пізнішого Лисенкового листа В. Лукичеві (3/15.12.1893 р.) бачимо, що Микола Віталійович постійно слідкує за літературною та видавничою діяльністю Франка і високо оцінює його працю і програму нового журналу "Житє і слово".

Безпосереднє листування Лисенка з Франком відновлюється у 1894 р., і його переважною темою стає видання Кулішевих перекладів.

Тут маємо одразу ж зупинитись на одній, м'яко кажучи, недоречності, яка стосується анотації епістолярної спадщини І. Франка.

1.01.1895 р. І. Франко пише М. Драгоманову:

"(...)Куліш прислав через якогось Тимченка на руки Барвінського свій переклад Шіллерового "Вільгельма Телля". Сей переклад поручено мені відібрати від Барв[інського] і напечатати особною книжкою..."

У примітках як 20-томного, так і 50-томного Франкових видань названо з цього приводу Андрія Віталієвича Лисенка – "українського прогресивного діяча, письменника і лікаря" – брата М. В.

Для початку нагадаємо, що І. Франко пише 1.01.1895 р. М. Драгоманову: "Я написав у Київ (переписку зі мною веде Лисенко) про сю обставину". Андрій Лисенко же з 1884 р. завідує лікарнею залізничного вузла Знам'янка на Єлисаветградщині і у Києві не буває. До того ж, як згадує Валерія О'Коннор-Вілінська, майже все життя молодший Лисенко – флотський лікар і учасник кругосвітнього плавання на пароплаві "Титан" 1881–1882 рр., надвірний радник і один з перших у Росії кавалерів Червоного Хреста – ставився до українських справ з відчутним сарказмом...

А от Микола Лисенко писав ще 15.11.1894 р. Франкові: "Насамперед зачнемо з "Вільгельма Телля" Шіллерового; рукопис "Телля" на разі знаходиться у Львові, у д. Олександра Барвінського, другими словами, – певно, в редакції "Правди", куди була заслана нашим земляком Тимченком. Цей Тимченко був особисто у Куліша на хуторі і випрохав у Куліша задля "Правди" його переклади світових творів".

Микола Лисенко торкається проблеми видання “Телля” ще тричі поспіль: 30 листопада, 12 грудня 1894 р. і врешті – у записці з вітанням з нагоди Нового (1885) року.

Чому і в кого виникла у 1950-ті роки необхідність підміни Миколи Лисенка його “прогресивним” братом – зрозуміло. А от чому упорядники 50-томника не лише не виправили помилки, а й додали в коментарях, що А. В. був “член РСДРП з 1905р.”?

З’ясовано віднедавна, що на той час був Андрій Лисенко членом Революційної української партії (РУП) і оте повстання залізничників у Знам’янці очолив саме як член РУП, контактуючи з Гнатом Хоткевичем, який підіймав залізничників у Харкові також від РУП.

До Галичини емігрував Андрій Віталійович 1907 р., утікши із заслання¹⁹. І лише тут, у Львові, набуває він статусу “письменника”, опублікувавши у ЛНВ (1909, ч. I) спогади “Між добровольцями 1876 року” та написавши драматичний етюд “Заспокоїлось” (1909). Тож з І. Франком міг спілкуватися Андрій Лисенко хіба що у роках 1907–1909.

Поновивши істину щодо листування з приводу “Вільгельма Телля”, повернімося до подальшого перебігу стосунків Лисенка і Франка.

З деяких реплік Лисенка у листах до різних осіб видно, що, по-перше, збереглися не всі Лисенкові листи до Франка, по-друге, що листи самого Лисенка були частиною розгалуженого, т.б.м., “законспірованого” листування членів Старої Громади з цього приводу.

Щодо року 1895 на це вказує лист М. Лисенка до М. Грушевського від 19 грудня 1895р.:

“...Завтра, чув я, маєте виїздити. Бога ради запитайте зараз як приїдете Івана Франка, чом він не одповідав, як його прохано, що він одібрав 130 гульденів ще влітку через чоловіка, що йїхав за кордон. І так і досі по даденій йому адресі він не одмовив і словом. Дак нехай одмовить чи мені, чи панні Лесі Косачевій. А враз хай сповістить, чи гадає він вести далі видавництво “Життя й Слово”, котре так пожадане. І на якій субсидії він задовольнився б, але щоб конче вів видавництво далі”.

Вважається, що через затримку справи з виданням перекладів Куліша листування М. Лисенка з І. Франком знову переривається у роках 1896–1898. Щодо року 1896, то можемо твердити, що Лисенко, щонайменше, регулярно читає Франків часопис і радить

26 грудня Г. Коваленкові-Коломацькому: "..."Життя й Слово", журнал (видає Франко), чудовий літературно-політичний журнал, з критичними студіями, коштує 8 гультенів. Це варто виписати...".

А до року 1897 можемо віднести досі не публіковану записку М. Лисенка на його ж візитівці, яка зберігається у Львівському Меморіальному музеї І.Франка (№ 283, 83/3 мем.). Записка ця має неповну дату:

"Київ, 11 марця.

Привітайте, шановне добродійство, пане Йване и пані Ольго, доручителя моєї картки, Миколу Івановича Мурашка, завідуючого Київ. Рисов. Школою. Він хотів би одвідати и подивитись на Львів, на його помники.

Я б дуже прохав Вас вислати мені 1 або кілька примірників мого Гуса, видання Паньківського. Що він коштує? Дякую щиро за книжку Вартового[?]"

За аналогією з листом до О. Франкової від 8 мая 1897 р., а саме з фрагментом тексту: "Як би переправити сюди через okazію кілька примірників мого "Гуса" (хор); потреба є [,] а ні жодного екземпляра" – можемо датувати цю записку також роком 1897.

Додатковим обґрунтуванням саме такого датування може бути лист Лисенка до Фотія Красицького від 12 березня 1897р.: "9 марта святкували бучно роковини Тарасові в Літер[атурно]-арт[истичному] товаристві. Публіки було не то повнісінько, але душ 300 пішло назад без білетів. Програма широка складалася з декламацій по черзі зи співом. Звичайно, усією музикою орудував я: акомпанував солістам и солісткам, бо то все моя музика, диригував двома хорами душ у 60: "Гамалія" й "Іван Гус". Овації кожному № були страшенні, нечувані".

Отже, саме у 1897 р. після концерту могла виникнути потреба у нотах хорової поеми "Іван Гус", ще 1881 року надрукованої у Львові накладом Костя Паньківського.

Повертаючись до згаданого вище Лисенкового листа, адресованого Ользі Франковій 8 травня 1897 р., мусимо зробити ще одне уточнення. У коментарях до нього проф. Витвицький "...знайому Пані, обивательку Чернігівської губернії", котра вишила Франкові сорочки, анує як "Л. Л. Самійлович". Насправді це Олена Львівна Самойлович (1860–1932) – давня знайома родини Лисенків, пізніше – свекруха Катерини Миколаївни Лисенко. Походила вона з Чернігівщини, таки з родини гетьмана Івана Самойловича, мала значний маєток у с. Лобачів Таращанського

повіту на Київщині, де бував не одноразово М. Лисенко. (Це її сина, а свого зятя – художника Віктора Маслянікова проситиме згодом Лисенко рекомендувати у Кракові, пишучи до О. Ф. Франкової 10 вересня 1899 р.)

Щодо року 1898 – маємо лист Ольги Антонівни Липської до Ольги Федорівни Франкової, датований 14 листопада²⁰. Як і у попередніх листах самого Лисенка до дружини Франка, інформаційний обсяг листа виходить далеко за межі побутового, а надто – “дамського”, листування, а є частиною загальнородинного ділового спілкування.

Хочу тут принагідно наголосити, що цей лист до О. Ф. Франкової та коротка дописка у листі від 12 квітня 1899 р. – це, власне, все, з чого можемо собі змалювати Ольгу Антонівну Липську. Свідомо згодившись на вразливе становище позашлюбної дружини, народивши Лисенкові сімох дітей, з яких двоє померли немовлятами, взявши на плечі не лише забезпечення родинного затишку, а й опіку над постійними гостями дому та допомогу у справах громадських, Ольга Антонівна і досі залишається – за висловом Лесі Українки – “забутою тінню”. І лише у міжродинних стосунках Лисенків і Франків ця “тінь” набуває живих рис і подає свій природній голос, висловлює власні думки щодо літератури, театру, громадських справ.

Лисенків лист від 22 грудня 1898 р., адресований подружжю Франків, продовжуючи стиль міжродинного листування, серед значної інформації громадського значення містить натяк на щорічні збори Громади (“...ждемо гостей на Різдво”). Знову ж складається враження, що обмін інформацією між Лисенком та Франком був значно регулярніший, ніж уявляємо собі з того, що лишилося від їхнього листування.

Наявність кількох (трьох?) записок до Франка, написаних на Лисенкових візитівках, дає підстави гадати, що їх могло бути значно більше і що саме вони, передані, як писав Лисенко, з okazjiю, загубилися з часом.

Та й як взагалі можна говорити про перервані стосунки, якщо саме у 1898 р. з нагоди 25-річного ювілею діяльності поета пише Микола Лисенко 5 солоспівів на вірші Івана Франка. Автографи тих творів, опублікованих наступного року у збірці “Зів’ялі листки”, зберігаються у Львові у Музеї І. Франка.

Трохи пізніше, 1898 р., М. Лисенко пише дуетний варіант твору на вірш “Не забудь юних днів” і хор “Ой що в полі за

димове?”, з приводу видання якого 1900 р. у підручній бібліотеці “Львівського Бояну” С. Людкевич зазначав, що “згадана поезія була принадна для Лисенка, мабуть, своєю формою народного характеру”²¹.

Натяк на регулярність зносин дають і листи Лисенка до Ганни Барвінок, у яких він переказує зауваження з листів Ольги та Івана Франків, зокрема:

30.03.1899р.: “Ось слова п[ані] Франкової. “Тутейше товариство Біблійне не дає мені спокою. Показується, що воно ще давніше переписувалось з п. Куліш и вона зажадала за рукопись Біблії 20 000. Товариство, довідавшись від мене, що всі рукописі Куліша у Тарновського, докучає мені, коли та й коли буде друкуватися Біблія”.

11.04.1899 р.: “Ще раз нагадую слова Франка зі Львова: Як своїми коштами друкувати Біблію, то за 2000 екз. платити 3000 гульденів. Лондонське ж Біблійне Товариство бере на себе друк, але пита, який гонорар хоче властиво посідателька...”

У році 1899 виникає, як бачимо, проблема зв’язків з Біблейним товариством у справі видання Кулішевого перекладу Біблії. Тут варто звернути увагу на те, що Лисенків лист до Франка від 27 квітня є відповіддю стосовно надісланого письменником плану Кулішевих видань.

Можливо, лист Франка з планом, надісланий між 12 і 27 .04.1899 р., варто пошукати в архіві Євгена Тимченка (до якого перейшла на той час справа Кулішевих видань) або по нерозібраних архівах членів Старої Громади? Але є ще одна версія, про яку скажу пізніше...

На загал, листування Лисенка і Франка має аспект, який досі залишався поза увагою більшості дослідників. Розглядалися в основному загальні культурологічні, музично-громадські та мистецькі напрямки цього листування. На нашу думку, у цьому листуванні чільним – з огляду на ерудицію Лисенка – є питання, т.б.м., “мовознавчі”. Лисенко демонструє тонке відчуття української мови, її регіональних особливостей, стилю²². Водночас, М. В. прекрасно розуміє, що вже на той час Кулішеві переклади Шекспіра написані мовою, важкою для читацького сприйняття, а тим більше для сценічного виконання.

Поза тим Лисенко обстоює недоторканість Кулішевого тексту, розуміючи, що йдеться про видання найперше – пам’ятки історії української мови, що саме видання те є актом найперше політичним, потрібним для національного самоствердження.

Дещо більшого практичного значення набуло видання Кулішевого перекладу Святого письма. Проте і воно мало характер швидше політичний, ніж, т.б.м., побутовий. Принаймні це стосується Східної України: церков, які мали б змогу використовувати український текст у богослужіннях, тут не було, а письменні селяни зазвичай продовжували читати церковно-слов'янське Святе Письмо. Отже, знову літературна пам'ятка. Свого часу, будучи іще студентом Лейпцізької консерваторії, Лисенко дозволив собі зробити деякі коректні зауваження А. Вахнянину і навіть самому Кулішеві з приводу перекладу Біблії²³.

Листи Лисенка з приводу перекладів Куліша, як ніякі інші, дають уявлення про його літературний хист, розуміння мови як живого організму, який постійно змінюється, самовдосконалюється...

З усього листування Лисенка з Франком найбільш показовим у цьому плані, на наш погляд, є лист від 26.09.1899 р. Варто замислитись, чому Остап Лисенко не зміг включити цей лист у видання 1964 р.

Сам факт, що музика М. Лисенко на рівних обговорює ці питання з видатним літератором І. Франком (і не з ним одним!), свідчить про особливу зацікавленість Лисенка питаннями мови. До цього варто додати, що члени Старої Громади у листуванні з М. Драгомановим не раз наголошують на перекладацьких здібностях Лисенка та його активній ролі у роботі над Словником української мови²⁴.

Врешті й поліція у наглядовій справі року 1912²⁵ називає Миколу Лисенка "літератор і композитор", маючи на увазі ще й його непересічну роль в організації національного літературного процесу²⁶.

1900 рік приносить Миколі Лисенкові тяжку втрату. 10.03.1900 р. пише він Франкові про смерть дружини, підкреслюючи: "Кожному втрата матері і жони є велика втрата родинна. Але моя втрата надзвичайна, бо вона мені була ще найщирішим товаришем й порадницею ві всіх моїх суспільних заходах и справах, підсобницею моїх найкращих простувань. И виховання дітей в національному напрямі – всім я їй був зобов'язаний..."

Трохи дивно, що на лист цей відповіді, очевидно, не було, хоч містилися у ньому також і нагальні питання щодо Кулішевих видань, щоправда, суто технічного плану.

Хоча, як знаємо, і для Франка на зламі століть настали “дні журби”...

А втім, досі ніхто не переглядав з того приводу листів О. Хоружинської, може, те співчуття й було написане – і написане її рукою.

З певністю можемо лише сказати, що, будучи у Києві у грудні 1900–січні 1901рр., Хоружинська з Лисенками спілкувалася. Бо саме у той час просить у листі до І. Франка: “Спитай у Труша, чому він не передав zegарok для Катрусі Лисенко, тут мене питали, а я нічого не знаю... Zegарok був в оріховім пуделку [...] Лист до мене прошу адресувати на ім'я Катря Лисенко Ма [p]i[i]n[сько]-Благовещенская № 95, передати О”²⁷. Як бачимо, зазначено домашню адресу М. В. Лисенка.

Що б там не було, знову на тривалий час листування митців переривається, зникають навіть згадки одне про одного у листах до інших адресатів.

Одинокий Лисенків лист від 8.11.1902 р. звучить коректним офіційним нагадуванням про справу Кулішевих видань, яка вже, здається, потрохи обтяжує обох.

Наприкінці 1903 року Лисенко з Франком мали змогу побачитися особисто на святкуванні Лисенкового ювілею. Перебіг і подробиці того свята широковідомі, але висвітлення деяких документів, пов'язаних з тим ювілеєм, потребує, на наш погляд, коректнішого, ніж досі, анотування.

У згадуваному вже 50-томному виданні Франкової спадщини як лист І. Франка до М. Лисенка опубліковано текст ювілейного Адресу від т-ва ім. І.Котляревського, чернетку якого написано рукою І. Франка. На наш погляд, не коректно вважати цей документ саме ЛИСТОМ І. Франка до М. Лисенка. Передаючи наразі до фондів Музею І. Франка ксерокопію з оригіналу цього документу, хочу наголосити, що серед дев'яти підписів очільників Товариства ім. І. Котляревського підпису Франка немає, немає його і на чернетці. Вочевидь, то була, т.б.м., технічна допомога колегам, а аж ніяк не особистий лист.

Якщо ж вважати попередній документ безпосереднім виявом ставлення Франка до Лисенка, то листом до Івана Франка слід би вважати відкритий лист Лисенка від 16 березня 1904 р. до редакції часопису “Діло” з приводу Франкової публікації “Лисенкове свято в Австрії”.

Адресований галицькій громадськості, є все ж той лист безпосередньою реакцією на текст і власне вчинок І. Франка, котрий

моменти приватних розмов і побіжні зауваження Лисенка зважився переказувати як загальну реакцію ювілята. Микола Віталійович, не орієнтуючись у складних взаєминах галицьких діячів, адресував того листа на ім'я В. Шухевича, вочевидь, гадаючи, що Франкові не випадає подавати такого листа до публікації. Як і у випадках стосунків з іншими, виявивши своє ставлення до конкретного випадку, Лисенко не вважав це за привід до зміни загального характеру взаємин.

Це підтверджує приязний і шанобливий лист Лисенка від 16.07.1904 р., який містить конкретні запитання і пропозиції щодо перекладу текстів Лисенкових солоспівів для М. Менцинського. Проте схоже, що І. Франко сприйняв досить болісно відповідь Лисенка.

“Я Вам, здається, писав, що прохав д[обродія] Івана Франка перекласти бодай хоч значніші твори Шевченкові, заведені у музику, але він не одповів навіть на того листа. Чи він його згубив, а чи може, лист мій і не дійшов його рук”²⁸, – скаржився Микола Віталійович 28. 02.1905 р. Модестові Менцинському.

Та Франка, вочевидь, гостро вразило саме те, що лист було адресовано Шухевичу, з яким у нього склалися дедалі антагоністичніші стосунки... У всякому разі, з 1904 року листування між М. Лисенком та І. Франком обривається.

Востаннє доля дала можливість митцям зустрітися у Києві під час приїзду Франка у 1909 році. Та атмосфера останнього візиту письменника була обтяжена і станом його здоров'я, і тим, що приїхав він саме у день похорону Петра Антоновича Косача²⁹... За спогадами, бувши у Косачів, Франко заходив і до Лисенка, котрий мешкав у сусідньому будинку. Проте до якогось “концертно-громадського” зібрання у Лисенка, про яке “згадує” М. Микиша³⁰, справа, з огляду на ситуацію, навряд чи могла дійти.

У відомих дотепер листах Лисенка Франкове ім'я більше не трапляється, як і Лисенкове у Франкових листах пізнього періоду.

До поезії І. Франка М. Лисенко звертається ще у році 1905, створивши гімн “Вічний революціонер” і солоспів “Отсе тая стежечка”.

У 4-му (1887) та 7-му (1907–11) Лисенкових Збірниках обробок українських народних пісень для голосу в супроводі фортепіано є 6 пісень, записаних з голосу Івана Франка у лютому 1885 р., та ще одна в одинадцятому “Хоровому десятку” (1903).

Записав же загалом композитор від поета 22 народні пісні³¹. Автограф текстів тих пісень, надісланий Франком до Києва з листом від 13 грудня 1885 р., зберігається в Інституті рукописів ІЛ АНУ ім. Т. Шевченка. Натомість записи мелодій, зроблені Лисенком у лютому 1885 р., перебувають тепер у Музеї Миколи Лисенка.

Про трагічну долю цього нотного аркуша, поміченого вгорі синім олівцем: “Од Їв. Франка”, і поговоримо наостанку.

Аркуш цей, а разом з ним ще 32 інших нотних автографи М. Лисенка та оригінал листа Жюльєна Тьєрсо до нього передали композиторові М. Вериківському у 1944 р. – одразу по його поверненні до Києва з евакуації. Михайло Іванович позначив на обгортці тих аркушів, що знайдені вони були у грудні 1941р. при тілі Дмитра Миколайовича Ревуцького, по-звірячому убитого за наказом НКВД. Саме на цьому аркуші залишився відбиток чобота вбивці.

Але з обох боків аркуша записано лише 17 пісень. Відсутні записи ще п’яти: серед них “Жалі мої, жалі” та “Бескиде зелений”, обробки яких вміщено у 4-му Збірнику, та “Плине качур по Дунаю” (7-й Збірник).

Знаємо, що напівпаралізованого Д. М. Ревуцького вбили молотком (численними ударами по голові) просто за письмовим столом під час роботи над фольклористичною спадщиною Лисенка. Як не важко про те думати, але можемо уявити собі, що частина паперів на столі і навкруг була залита кров’ю... І на той час не випадало роздивлятися, чиї то рукописи, і думати про можливу їх майбутню реставрацію.

Тож, з огляду на згадане, маємо підстави припустити, що якусь частину Лисенкових автографів, вірогідно, і другий аркуш записів од Івана Франка, а може, й якісь Франкові листи в часі тої трагедії просто викинули як непридатні для зберігання. Хвалити Бога, хоч дешифрація уціліла!

А проте українські архіви та фондосховища й досі недостатньо опрацьовані! Наш Музей щойно останні два роки почав планомірно збирати і досліджувати листи до Миколи Лисенка – і вже маємо вагомі знахідки. Тож сподіватимемося на краще, може, до наступного Франкового чи Лисенкового ювілею знайдеться іще якась краплина їхнього листування.

Наразі мистецькою вершиною взаємин цих двох велетів української культури навіки залишаться згадані обробки народних

пісень, 2 хори та 6 солоспівів Миколи Лисенка на вірші Івана Франка, серед яких такі шедеври національної романсової лірики, як: “Безмежнеє поле”, “Не забудь юних днів”, “Місяцю-князю”, “Розвійтеся з вітром”, які, за висловом С. Людкевича, “оспорюють ...думку про неспіваність його [І.Франка] поезії”³².

Що ж стосується несправедливо окривдженого “Вічного революціонера”, сподіватимемося, що твір цей ще підніметься у свідомості нації до рівня її національного гімну. І головне, що “дух, наука, думка, воля не уступить пільмі поля, не дасть сплутатись тепер...”

ПРИМІТКИ

1. Витвицький В. Взаємини М. Лисенка з І. Франком // Українське видавництво. – Краків, Львів, 1942.
2. Для ілюстрації складності Лисенкового почерку наведемо тут хоча б 2 приклади зі згаданої праці В. Витвицького. У листі від 8.12.1885р. шановний професор читає “прольи” замість “прояви”, “У Вас або чудна (хоч і велика) німещина, людово-поточна і теж не народна польщизна...”. Натомість у Лисенка “медово-паточна... польщизна”. У листі від 8.05 1897 р. незрозуміле Витвицькому слово у початку третього абзацу – діалектне – “Дак оце ж я й питаю Вас...”.
3. Скажімо, Г. Бернацька у публікації “Із невідомого листування Миколи Лисенка з галичанами” (Записки НТШ Т, ССХХVI., 1993) подає як невідомий лист М. Лисенка до І. Франка, опублікований В. Витвицьким у 1942 р.
4. Автобіографія М. Лисенка, надіслана до ч. “Сьвіт” (1881), і лист М. Лисенка до редакції ч. “Діло” (1904).
5. Опубліковано: ж. “Сьвіт”. – Львів. – 1881, № 5. – С. 94–96.
6. Важливу роль у взаєминах Лисенка з Франком відігравало знайомство і листування обох з Михайлом Драгомановим. У листах Драгоманова до Франка кілька разів згадується ім’я Лисенка, у т. ч. і його конспіративне назвисько “Микола Musicus”. Вочевидь, листи Лисенка до Драгоманова (а їх маємо наразі 18) пересилалися іноді через Франка.

Зокрема, у листі з 11.02.1887 р. Франко писав Драгоманову: “Лист Ваш Лисенкові вона [Ольга Франкова] передала, а для чого Л. Вам не одписав не знає. Л. збирається приїхати до Львова на концерт в пам’ять Шевченка, так тоді може й напише що небудь”¹⁷. У тому році писав Франко Драгоманову, що його листи старатиметься передати в Київ: “Спробуємо через Музику, бо з ніким другим не маємо в Києві зносин”. У той же час у листуванні як Франка, так і Лисенка з Б.Познанським (найщирішим Лисенковим товаришем) міжособісні взаємини митців не згадуються. Можливо, принаймні з Лисенкового боку, те викликано конспіративними умовами. Адже своїми зв’язками з закордоном, з двома визначними діячами національного поступу Лисенко, будучи ще від університетських часів, з 1862 р. під наглядом поліції, наражався на переслідування з боку російської влади. М. Драгоманов, на власному досвіді знаючи ту небезпеку, не раз писав Франкові про свої побоювання щодо надійності зв’язку.

7. Житецький Г. Одруження Івана Франка // Спогади про Івана Франка. – К.: Дніпро, 1981.
8. Трегубова А. Дещо з життя Ольги Франкової. – Там само.
9. Такою ж недоречністю є спогади М. Микиши про зустріч з І.Франком та М. Коцюбинським вдома у М. Лисенка у 1907р.!
10. Йдеться про переговори Старої Громади з І.Франком щодо видання українського часопису.
11. На жаль, як і у багатьох інших випадках, не можемо тут покладатися на “Спогади сина” О. М. Лисенка. Його книга про батька є цілком белетристичною і в багатьох моментах інспірована бажанням “реабілітувати” М. В. Лисенка в очах радянських ідеологів.
12. Лисенко Остап Миколайович (13 (1) 07.1885 – 1.10.1968) – старший син М. В. Лисенка, музикознавець. Навчався у 1900-х рр. у Петерб. конс. У 1914–16 рр. керував хором при клубі “Родина” у Києві. Закінчив Київ. муз.-драм. ін-т ім. М. В. Лисенка (1930). Викладав у Муз.-драм. ін-ті ім. М. Лисенка (1919–1934), у 1941–1942 рр. – ректор Київ. музичної академії, в якій, зарахувавши студентами, врятував багато молоді, котра потрапила в оточення; пізніше викладав у Вищому муз. інституті ім. М. Лисенка (Львів, 1945–51) та Київ. консерв. (1951–68), доцент кафедри народної творчості. У 1947 засн. при Київ. консерват. Кабінет-музей М. Лисенка, на базі архівної збірки якого в 1980 р. відкрито Київ. меморіальний будинок-музей М. В. Лисенка. Досліджував творчу спадщину батька, уклав зб. “Неопубліковані вокальні твори М. Лисенка” (1967), “М. Лисенко. Листи” (1964), “М. Лисенко у спогадах сучасників” (К.: Мистецтво, 1968). Твори: “М. В. Лисенко. Спогади сина” (К., 1966, М., 1960 та інші перевидання); “Сонце укр. музики” (К., 1967).
13. До цього листа додані були тексти пісень, записаних Лисенком у лютому.
14. До цього ж 1885 року належав, очевидно, і втрачений лист Лисенка до О. О. Партицького, цитований Франком у № 23 ч. “Зоря” як засаднича думка щодо шляхів розвитку музичної культури в Галичині.
15. “Kurier Lwowski”. – ч. 240. – 1892.
16. Це, власне, було для М. В. вимірним ідеалом подружнього життя, як маємо нагоду не раз пересвідчитись з Лисенкових листів, зокрема до І. П. Андріанопольської (1908).
17. Лист вперше опубліковано В. Витвицьким.
18. Лисенко М. Листи. – К.: Мистецтво, 1964. – С. 175 (№ 90).
19. А. В. Лисенка після розгрому очоленого ним повстання залізничників у м. Знам'янка на Єлисаветградщині позбавили всіх військових нагород і вислали по етапу до Вятки, звідки йому вдалося втекти та емігрувати до Львова.
20. У листі до О. Франкової від 22.12.1898 р. М. Лисенко нагадує про 2 листи О. Липської. Місцезнаходження другого не встановлено.
21. ЛНВ. – 1900. – Кн. IV. С. Людкевич – Микола Лисенко: хор мішаний з акомпанементом (фортепіано або оркестр) до слів поезії І.Франка “Ой що в полі за димове” // ЛНВ. – 1900. – Кн. IV.
22. В епістолярній спадщині М. Лисенка знаходимо чимало подібних моментів.
23. З Лейпціга до А.Вахнянина від 13.07.1869 р. та до П. О. Куліша від 23.07.1869.
24. Йдеться про діяльну збирацьку та упорядницьку участь М.Лисенка у підготовці Словника української мови, розпочатого ж. “Основа”, підгото-

- ваного Старою Громадою та редакцією журналу "Кіевская Старина" і виданого Б. Грінченком у Києві в 1907–1909 рр.
25. Сводка агентурних свідень по Києву по Української соціал-демократическої партії за март місяць 1912 г. // ЦДАР (ЦДАЖР.СРСР). – Ф. 102. – оп. 1912. – од 36.163. – п. 32.
26. Серед епістолярної спадщини М. В. Лисенка багато сторінок присвячено його літературно-видавничій діяльності. Найперше, це – постійна робота з цензорами у Києві та СПб; допомога у виданні літературних та наукових праць (у т. ч. подача у цензуру, коректура) М. Комарову, Чайченку (Б. Грінченкові), М. Дрімцову та інш.; робота з виданням роману "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" (залагодження цензурних вимог, пересилка до Києва на зшивання сторінок, узгодження умов друку та ін.; залагодження з Мартиновичем справи ілюстрування празького Кобзаря та перекладу Брема; редагування, організація матеріалів для "Правди", "Зорі" і т. ін.; укладання біографічних матеріалів про діячів української культури (Старицький – №156) та багато іншої, непомітної на перший погляд, навкололітературної праці.
27. Опубліковано вперше: Чернишенко Л. Листи Ольги Хоружинської до Івана Франка (1892–1914) // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. – Вип. 3. – Львів, 2003.
28. В архіві М. Менцинського збереглися ноти творів М. Лисенка на вірші Т. Шевченка з підписаним анонімним німецьким перекладом ("Ой одна я, одна", "Минають дні", "Реве та стогне", "По діброві вітер віє").
29. За А. Трегубовою, візит тривав 3 тижні, за Л. Хінкуловим, – з 4 по 12 квітня 1909р.
30. Див.: Микиша М. Незабутні дні: М. В. Лисенко у спогадах сучасників. – К.: Муз. Україна, 1968.
- На жаль, ці дуже докладні і, здавалося б, документальні спогади Михайла Микиші про візит І. Франка до М. Лисенка фактично є фальсифікацією. М. Микиша "згадує" про приїзд Франка до Києва у році 1907! Можна припустити ненавмисну помилку у датуванні тої зустрічі. Можна, хоча й з певним допуском, повірити, що та зустріч відбулася року 1909 і що у Франка достало сили читати "Мойсея". Але, наскільки вдалося перевірити, Франко ніколи у Лисенка не зустрічався з М. Коцюбинським. Знову маємо ідеологічну фальсифікацію з метою підкреслення прогресивності поглядів та оточення М. Лисенка. У цьому разі однією з підстав для цього є написання Лисенком у 1905 р. музики гімну "Вічний революціонер".
- Зазначимо, що згадки про подібну зустріч немає ні в рукописній праці О. М. Лисенка "Дні і роки Миколи Лисенка", ні у його ж "Спогадах сина".
31. Окрім записів, зроблених самим І. Франком від матері та інш., 17 пісень від нього записав також М. Павлик (Укр. нар. пісні у записах М. Павлика).
32. Людкевич С. Франко і музика. – Т. 2. – Львів, 1999.

ЛІТЕРАТУРА

1. Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і інших. 1881–1886; 1887–1895. Видав Іван Франко".
2. Витвицький В. Взаємини М. Лисенка з І. Франком. – Краків, Львів: Українське видавництво. – 1942.

3. Загайкевич М. Іван Франко і українська музика. – К.: ДВМЛУ, 1958.
4. Загайкевич М. Музичний світ великого Каменяра. – К.: Музична Україна, 1986.
5. Лисенко М. В. Листи (1867 – 1912). – К., 2002.
6. Лисенко М. В. Листи / Упоряд. О. Лисенко. – К.: Музична Україна, 1964.
7. Літературна спадщина. – Т. 1. – К., 1956.
8. Людкевич С. Музика серця: Спогади. – Т. 2. – Львів, 1999.
9. Людкевич С. Франко і музика. – Там само.
10. М. В. Лисенко у спогадах сучасників. – К., 1968.
11. Матеріали для культурної й громадської історії Західної України. – Т. 1: Листування І. Франка та М. Драгоманова. – К., 1928.
12. Рудько М. Зв'язки І. Франка з Києвом // Наук. записки КДУ ім. Шевченка. – 1956. – Т. 15. – Вип. 8. – № 8. – С.127–132.
13. Спогади про Івана Франка. – К.: Дніпро, 1981.
14. Франко І. Твори: В 20 томах. – Т. 20. – К., 1956.
15. Франко І. Твори: У 50 томах. – Т. 48, 49, 50. – К.: Наукова думка, 1986.
16. Хінкулов Л. Місто його мрії // 36. Письменник жив у Києві. – К.: Дніпро, 1982.
17. Шляхами І. Франка по Україні / Упоряд. М. Мороз. – Львів: Каменярь, 1982.

РОКСАНА СКОРУЛЬСЬКА

ЗАБУТА ТІНЬ

(Ольга Антонівна Липська.

Ескіз до портрета)

Серед безлічі осіб, з якими доля судила спілкуватись Івану Франкові, окрім відомих особистостей, чиї долі і діяння досліджені й описані більш-менш широко, є й постаті зафіксовані, але, по суті, невідомі.

Такою є й Ольга Антонівна Липська, яку найбільше знають як “дружину Миколи Лисенка”, і то – “другу дружину”¹.

Доречно буде з цього приводу навести спогади її дочки Галини Миколаївни Лисенко:

“...Десь наприкінці 90-х років, коли Косачі, здається, уже перебралися на вулицю Саксаганського, у нас сиділа Леся і розмовляла з мамою, а я у протилежному кінці кімнати готувала свої уроки. [...] Зайшла мова про поезію і зокрема про жіночу долю в ній... в розмові[...] Леся наводила приклади з світової літератури про те, як найвидатніші поети висвітлювали це питання... посиалася на Данте і Беатріче як на зразок глибоких і благородних почуттів кохання. [...] Але мати зауважила, що є ще одне зовсім не висвітлене, але болюче питання в цій темі – це гірка доля жінки, що є дружиною генія, дружиною великої чи просто видатної людини. Леся уважно слухала, а моя мама якось збуджено усе говорила і говорила, і в її голосі відчувалася скарга на свою долю, на долю жінки, що зреклася власного імені і незалежності, зігнорувала свій талант і стала придатком свого чоловіка, загубленою тінню. Далі вже відверто говорила про себе, про те, що її ображає, що їй болісно, коли чує або згадує, як про неї запитують: “Хто вона – ота пані? – Та се жінка Лисенка...”²

Виходила Леся від нас зосереджена, замислена. В 1900 померла від родів наша мама. Коли уляглося трохи перше горе, я взялася

переглянути мамин архів: книжки, ноти, листи, альбоми тощо. Серед листів побачила книжечку Лесі "Думи і мрії", видану у Львові в 1899 р. Розгорнула. Між сторінками, де розпочинався вірш "Забута тінь", лежав згорнутий папірець – то був автограф згаданого вірша"³.

Ані сама Леся Українка, ні Олена Пчілка, ні хтось інший про подібну ситуацію не згадують. Але легенда ця має-таки право на існування, бо якщо перша Лисенкова дружина – Ольга Олександрівна Лисенко (О'Коннор) зайняла своє гідне місце в історії української музики та українського театру, то Ольга Антонівна Липська й до сьогодні залишається забутою тінню свого славетного чоловіка.

Доля не судила цій жінці-подвижниці ані слави, ані можливості традиційного вшанування: навіть могила її загубилася у вирі часу. На сьогодні по Ользі Липській зберігся один-єдиний офіційний документ, який стосується, на жаль, її смерті.

Це стандартний бланк із вписаними від руки даними:

"МЕТРИЧЕСКАЯ ВИПИСЬ № 243

В метрической книге Киево-Лыбедской Благовещенской церкви, части 3-й. О умерших за 1900 год, под № 9 женска пола состоит записанною следующая статья: *"тысяча девятисотого года, Февраля 25 дня умерла дочь дворянина Черниговской губернии Ольга Антонова Липская тридцати восьми лет от роду, от паралича сердца. Отпевание над нею и погребение совершено причтом Киево-Лыбедской Благовещенской церкви 27 февраля того же года; погребена на Байковом кладбище"*.

Что настоящая выпись с подлинною статьею верна, в том подписью и приложением церковной печати удостоверяем. Г. Киев, октября 7 дня 1901 года.

Настоятель Киево-Лыбедской
Благовещенской церкви,
Священ. М.....

Диакон Корнилий Новоборский"

Що ж можемо сьогодні розповісти про Ольгу Антонівну? Народилася вона 11 липня 1862 року на Чернігівщині в родині підполковника з поляків Антона Липського. Микола Віталійович наголошував: *"... мою ідею служіння батьківщині вона всією душею сприйняла і допомагала мені як ніхто. Я готовий думати, що вона зобов'язана цим своєму напівпольському походженню, де ідейність у жінці взагалі і свідомо-національні ідеї особливо сильні"*.

Таке ставлення до громадських і національно-визвольних справ притаманне було й обом братам її – Олександру і Костянтину.

Щодо старшого – Олександра Антоновича Липського – можемо навести інформацію зі спогадів Остапа Миколайовича Лисенка, хоча, як відомо, спогадам його, з огляду на їх відверту тенденційність, зумовлену радянськими ідеологічними вимогами, не завжди можна довіряти.

“Дядько мій, рідний материн брат, народоволець Олександр Липський, був засуджений за участь у замаху на царя Олександра III до страти. Щоб уникнути її, він довгі роки вдавав психічно хворого. З каземату Петропавловської фортеці його перевезли до божевільні, де протримали не один рік. Олександр Липський, опинившись на волі, жив деякий час у нашій родині. То був немолодий уже чоловік с запалими щоками і гарячковим блиском в очах. Страшні моральні тортури, багаторічне вимушене перебування серед божевільних, вочевидь, підірвали й здоров'я його, і психіку. Мати ходила за ним як за малою дитиною”⁴.

Костянтин Антонович Липський довгий час жив у родині Лисенків, а 18.05.1894 р. помер від діабету в їхньому домі. Він став близькою людиною у родині Лисенків – Старицьких: співав у хорі, чимало допомагав в організації концертів, зокрема хорової подорожі 1892р., брав участь у засіданнях “Плеяди молодих українських літераторів”. Смерть його тяжко переживала Людя Старицька, про що писала старшій дочці Марії Софія Віталіївна Старицька. Леся Українка в листі до брата Михайла (30.11.1893 р.) називає Костянтина Антоновича “людиною, вихованою на європейській літературі” і позбавленою через це “патріотичної поблажливості”. Вочевидь, на цих же принципах виховувалася й Ольга Антонівна.

Остап Миколайович згадує, що Лесгафтовські курси, вихованкою яких була Ольга Липська⁵ і які “в офіційному Петербурзі не без підстави називали розсадником нігілізму і вільнодумства, залишили свій слід навіть на зовнішньому вигляді матері. Вдягалася вона завжди зі смаком і просто. У строгій сукні зі сніжно-білим коміром, коротко стрижена, у скромному капелюсі, вона й під сорок років нагадувала молоду курсистку. Не терпіла на собі дорожчостей, прикрас.

– Своїм пір'ячком красується лише пташина, – говорила вона, сміючись, – а людина – знаннями.

Завжди перейнята десятками невідкладних батьківських справ, господарством, численними відвідувачами, вихованням дітей, вона знаходила час вивчати англійську і французьку мови, читала новинки української, російської та західної літератури, читала й підпільні видання, що потрапляли до нас... З релігією мати підтримувала дуже натягнуті стосунки. Сама в церкву не ходила, ченців і попів не любила і залишилася свідомою атеїсткою до самої своєї раптової смерті.

(...) Батько називав маму своєю правою рукою, генеральним писарем війська Лисенкового. Численна кореспонденція, видання творів, переписування їх, поміч в організації концертів, хорових поїздок – до всякої справи прикладала вона свої люблячі руки, своє чуйне до добра і світла серце”.

Долю Ольга Антонівна обрала для себе самотійно, попервах, як бачимо це з листів до неї від 16 і 31 серпня 1878 та 11 і 16 червня 1879 років⁶, – навіть всупереч намірам самого Миколи Лисенка.

Свідомо згодившись шістнадцятирічною дівчиною на вразливе становище позашлюбної дружини, “сожительниці учителя музики Николая Виталиева Лысенко”, мусила вона згодитись і на те, що діти її – як позашлюбні – не будуть внесені у Поколінні дворянські розписи, хоча всі вони й були батьком всиновлені зі згоди шлюбної дружини О. О. Лисенко (О'Коннор)⁷.

Серед людей, з якими постійно довелося спілкуватися Ользі Антонівні, найбільш точно і повно про згадує про неї Олена Пчілка: “Ольга Антонівна була гарної вроди, як показує великий фотографічний портрет її, що зберігається в Київському музеєві українських діячів. Вдачу Ольга Антонівна мала трохи різку чи, краще сказати, такий гострий був у неї спосіб розмовляти, а се якось не давало змоги зіходитися з нею при першій же знайомості; але те перше враження швидко минало, коли хто більше пізнавав сю вдачу. Одначе пізнавати її було трудно, бо Ольга Антонівна ніби цуралася ближчої знайомости з київським жіноцтвом. Отже, в ті роки (1882–1883), що я жила в Києві, Ольга Антонівна більше зналася хіба тільки з родиною Старицьких. Пізніше ж (у 90-х роках), коли ми вже з цілою косачівською сім'єю нашою знов переїхали з Волині до Києва й оселилися на Маріїнсько-Благовіщенській улиці, у мене з Ольгою Антонівною зайшла велика приязнь (що перейшла й до наших дітей). Ми бачилися мало не щодня. Так велося до самої смерті Ольги Антонівни (в 1900 р.).

“Ся людина, ставши свідомою українкою, – може, дякуючи зустрічі з Миколою Віталійовичем та з його близькими, – мала потім, у свою чергу, велику вагу на його діяльність; високо ставлячи його талан, щиро нахиляла його до дальшої композиторської праці”⁸.

Однак, як це не парадоксально, за більш як два десятки років спільного життя Ользі Антонівні не присвячено Лисенком жодного музичного твору!

Це справляє надто дивне враження, особливо коли читаєш сповнені любові та відчаю Лисенкові листи з приводу її смерті. Таких листів відомо сьогодні два. Перший за датою – до Ганни Барвінок, до якої пише Микола Віталійович як до старшої жінки-матері:

“[6 березня 1900 р. Київ]

Високоповажана Добродійко Олександро Михайлівно! Не здивуйте, що я довго не відповідав Вам на листи Ваші. Мене й усю сім'ю мою поняла тяжка, нерозрайна біда. Ось десять днів вже минуло, як моя любя, кохана жінка, породивши сина, зітнула духа в один мент, що не то порятунку дати, але й оком змигнути не було коли. Був при родах и лікарь-акушер и наша акушерка-повитуха, що всіх дітей до йідного приймала. И роди щасливо одбулись, и в той момент, коли дитина-хлопець уродивсь и мати глянула на нього, тут одразу висловила “дурно мені”. До неї и лікарь и повитуха, але вона вже мертва. Паралич серця, казав лікарь, ніби серце не витримало напруги, яка була при пологах. И Бог його святий знає, сердеиної хвороби не мала (бували перебої, котрі, як лікарі казали, ставалися від нервовости, від важкого стану). Ця втрата несподівана, незмислена до того підкосила мене, що я ошалілий став и туга та сум не зменчуютьця, а, бодай, збільшуютьця. Зоставсь одинокий з п'ятьма дітьми”². Хоч старша дочка 19 год має, але це не є мати ні з удачі, ні з сприту. Маленьку дитину пристроїли з мамкою. Як Бог надалі дасть, свята його воля зна! Подружжя моє було душею сімьи, душею моєю. З її надзвичайною енергією вона мені була (крім материнства) товаришем-помогачем у обчеських справах, спочуваючим усім моїм замірам.

Я просто збожсєволілий від тієї втрати(...)”⁹.

За кілька днів у листі, надісланому до Івана Франка, а точніше до подружжя Франків як до найближчих друзів, котрі як ніхто інший

можуть його зрозуміти, Лисенко намагається говорити про дружину вже ніби “з погляду вічності”:

“10 березня 1900 р. [Київ]

Високоповажаний Добродію!

З смутної нагоди вітаю Вас сердешно з Шановною дружиною Вашою.

Люде, що добре собі тямлються, поділяють звичайно й горе й радощі. Мені на разі випало вилити перед Вами своє тяжке горе, – втрату дорогого, незаступного подружжя, котра зродила мені сина цілком благополучно, але через якусь малу хвилю, сказавши лишень: не добре мені! – зітхнула духа. До неї – мертва. Ні маніпуляції серця, ні розтерання, – ніщо не допомогло! Кожному втрата матері і жони є велика втрата родинна. Але моя втрата надзвичайна, бо вона мені була ще найщирішим товаришем й порадицею ві всіх моїх суспільних заходах и справах, підсобницею моїх найкращих простувань. И виховання дітей в національному напрямі – всім я їй був зобов'язаний...

Тепер лишивсь одинокий і нерозважний....”

Та схоже, що ні Іван Якович, ні Ольга Федорівна на цей крик душі чомусь не озвалися...

З якої причини це б не трапилось, єдиними на сьогодні документами, з яких до нас промовляє сама Ольга Антонівна, є її лист до Ольги Федорівни Франкової від 14 листопада 1898 р. та дописка, а точніше короткий лист від 12 квітня 1899 р.

Інформаційний обсяг цих документів виходить далеко за межі побутового, а надто – “дамського”, спілкування і є частиною загальнородинного ділового листування. Лише у міжродинних стосунках Лисенків і Франків ця “забута тінь” набуває живих рис і подає свій природній голос, висловлює власні думки щодо літератури, театру, громадських справ. Тому варто нагадати їх тут:

“14 падолиста [1898]

Вельмишановна Ольга Федоровна.

Дуже дякую за фотографію Вашого чоловіка “хоч маненьку”, але-ж сподіваюся незабаром одержати від нього такого великого портрета, який Ви бачили у нас у кабінеті – Драгоманова. Попро-сить його навмисне знятися і як трапиться яка нагода, переслати мені до Кієва – скільки коштуватиме, Ви напишіть і я зараз-же одишлю Вам гроші.

От до речі: просять добродія Франка прислати у "Кіевську Старину" історичні і етнографічні праці – друковатимуть по українському. Книжок ваших, Ольга Федоровна, В. Б. [Антонович] не одержав, мабуть цензура зіла. Він каже, що говорив Вам, через які́й срок можна безпешно надіслати, а тепер нема жадної книжки, що робити? А як придуть то кому гроші платити, чи В. Б., чи одіслати Вам? Напишіть.

А у нас і досі ні одного юбилею не справили, чогось позамерзали, хоч і мороз не давить. Які у нас тепер чудові погожі дні, от колиб гуляти з Вами по над Дніпром! Памятаєте, як ми лазили по мокроті, та згадували про усяку всячину? А коньяк зберегатиму аж до Вашого нового приїзду...

Чи вийшли з друку "Три оповидання"? І як їх дістати. Що у Вас ще је нового? Старицькій написав чудову історичну драму "Облога Буши" – але не доросли наші труппи до виконання таких творів. Чогось у них демократизм переходить в вульгарність – і як доводиться малювати на сцені історичного типа, або інтелігентного – актор пасує. Тепер у нас труппа Саксаганського – провадить серъезний репертуар, чистий, там Ви не побачите пошлості, горілки через міру, "плясок" у драмі – але все ж мусить робити уступки публиці – ставить улюблені пьеси – бо инакше-б...

Намолола я Вам тут з 3 короба, забувши що це не розмова, а лист. Пишіть усе що у Вас робиться, як не з книжок то з листів будемо знати.

Цілую Вас міцно, бажаю здоровля.

Привіт і бажання здоровля, і довгого віку Франку, најсимпатичнійшому письменникові, авторові "З вершин і низин" і "Зівялого листу".

Щоб вистачило у нього ще багато сил тішити нас такими чудовими творами.

О. Лисенко".

Як бачимо, багато у чому життя цих двох жінок було подібним. Безумовно, обдаровані і широко ерудовані, амбітні, здатні вповні до продуктивної громадської роботи (чого, власне, і прагнули, обираючи подружжя), обидві вони потрохи мусили поступитися мріями під тиском проблем родинно-побутових.

Ольга Хоружинська – Франкова шлюбна дружина, жінка, яка мала власний капітал, – бодай у перші роки "жила цільним життям". Вона встигла хоча б частково реалізуватися у видавничій діяльності, у роботі Клубу русинок, починала власні літературні

спроби, мала можливість широко і відкрито висловлювати власні думки перед літературним загалом... Хвороба уповільнила її активне громадське життя від середини 1890-х рр.

Ольга Липська – Лисенкова нешлюбна дружина – мусила довгий час виборювати собі визнання і право голосу у колі чоловікових друзів і родичів. Мрії про власну музичну (піаністичну) кар'єру розтанули серед перманентних вагітностей та пелюшок... Лишилася відданою і непомітною для громадського ока помічницею Миколи Лисенка.

Мабуть, ніхто не міг її так зрозуміти, як Ольга Франкова. Та можливості їхнього спілкування були обмежені, крім іншого, кордонами та матеріальними проблемами. “Гуляти по-над Дніпром” і допити вкупі “коньяк” доля їм уже часу не залишила. Ольга Франкова приїде до Києва аж у грудні 1900 р. – вже після смерті О. Липської...

Очевидно, ще один лист Липської до Франкової втрачено, бо Лисенко у листі до Ольги Франкової від 22 студня 1898 р. докоряє, що та не відповіла на два листи Липської.

Востаннє Липська пише до Ольги Франкової 12 квітня 1899 р. разом з листом Миколи Віталійовича:

“Шановна Ольго Федорівно.

Посилаю гроші вашому чоловікові у його власні руки на його власні потреби. Ці гроші zostалися ще від М. В. Ковалевського¹⁰. Рішенець випав віддати Франкові на вжиток 223 карбованця. Попросіть його при нагоді передати розписочку, що він одержав. Це конче потрібно для тих людей, котрі дають гроші.

Книжок поки що ніяких не шліть, бо Вісник одержуємо. Як що треба буде – сповіщу. Немаю часу писати про всякі всячини. Відбуваю вечір Максимовича, Котляревського і Шевченка, уже на ту зиму будемо відбувати вечір Франка і Куліша.

Цілую Вас щиро. Привіт сердешниї Франкові.

Шануюча вас обох. О. Лисенко”.

З обох листів видно, що, окрім справ родинно-побутових, Ольга Антонівна переймається справами громадськими і мистецькими.

Повертаючись до спогадів про матір Остапа Миколайовича Лисенка, ще раз наголосимо на її захопленні музикою, поезією і театром. Біля Ольги Антонівни знаходив розраду в останнє своє київське літо смертельно хворий Семен Надсон – Лисенків сусіда по дачі у Боярці. Мабуть, таки вона вмовила Миколу Віталійовича написати отой єдиний у Лисенковому доробку солоспів на

російський текст з Надсона "Признание" – адже часу на переклад вже не залишалося...

Згадує Остап Миколайович і про те, що рідною людиною був для матері Марко Лукич Кропивницький – її кум, хрещений батько Галини Миколаївни. Врешті, це її вареникам віддав перевагу перед Лисенковим "Тарасом Бульбою" Микола Римський-Корсаков...

* * *

Через вісім років по смерті О. А. Липської, мріючи про шлюб зі своєю ученицею Інною Петрівною Андріанопольською (до речі, зовні дуже схожою на молоду Липську), Микола Віталійович докладно описав романтичну історію свого подружнього життя.

Мені здається, варто навести тут повністю ту частину листа від 30 вересня 1908 р., що стосується взаємин з Ольгою Антонівною Липською. У виданні листів М. В. Лисенка 1964 р. опубліковано з нього було лише невеличкі фрагменти.

В оригіналі лист написано російською мовою з вкрапленням українських виразів і цілих фраз.

"...Якось у Піст поїхав я концертами до Чернігова, куди мене земляки багато і часто закликали.

Там я мав винятковий успіх, успіх не лише артистичний, але і національно-свідомий. Весь інтелігентний Чернігів брав участь (і яку!) у грандіозному вишановуванні мене.

Величезна повінь Десни, зруйнований міст, усе це дало підстави проводити мене на десятках великих барок, шлюпок, дубів із музикою, вином і подібним.

Природньо, що і божественні створіння, молоді патриціанки чернігівські, складали прикрасу цього поїзда-кортежу. З божественними створіннями або, краще сказати, у центрі їх, я був посаджений на барці. "Меж юных дев, увенчанных цветами", була одна брюнетка з темними, живими, іскристими очима, такими, як у Тарасика. Вона чула раніше, що я їду з Києва з концертом, і коли ввечері я був в однім панському будинку, і вона була там¹¹; але, як вона пізніше признавалася мені, її була чогось-то лихоманка, вона чогось чекала, почувала, що з нею повинна відбутися якась переміна; їй і хотілося бачити мене і боялася, і перші спостереження наді мною вона робила через самовар.

Але я людина проста, товариська, не задавакувата і протягом вечора грав багато, говорив і в гурті познайомився з нею.

Це була Ольга Липська, дочка відставного полковника, родом з поляків, які прийняли під час повстання 1863 р. православ'я, котрий оженився на одній з чернігівських дворянок.

Ми незабаром познайомилися, і тому що я завжди відрізнявся доступністю, простою, то ми і подружили з нею, поки мені виїжджати назад у Київ.

Оля була дуже здібна до музики, малувала прекрасно. Полонилася вона моєю грою, композиціями, захотілося їй учитися смертельно... Як бути? Батько запитав мене, чи міг би я взяти її до себе в учениці? Я відповів повною згодою. Як же далі? Де жити у Києві? Знайомих немає. Я запропонував у себе в квартирі, де я жив із батьком та матір'ю моїми.

Сказано – зроблено. З першими життєдайними променями весни батько Олін привіз її у Київ до мене. Я їй дав окрему велику кімнату. Зала і передпокій нас розділяли. Я займав вітальню, що виходила скляними дверми на балкон, а звідти у чудесний садок (цей будиночок у середині садиби на Нижньо-Владимирської вулиці; він і дотепер є).

Ми займалися і дуже успішно, вона дуже багато грала, гуляла, читала. Мої стареньки жили біля моєї кімнати.

9-го травня день моїх іменин. Ранком ми зустрілися (ми вже давно одне одному подобалися):

– Як же Ви мене поздоровите?

Вона поздоровила і почервоніла. Я дививсь-дививсь на неї закохано любовно, а далі не витримав, притис її до себе і ми злилися в довгому, палкому цілунку...

Я від збентеження поцілував ще одну й другу руку і швидко пішов до міста, а вона вся спаленіла й у сльозах залишилася біля трюмо, голубка, і дивилася на себе, не усвідомлюючи, до чого це було. Так справа йшла до літніх вакацій, коли їй прийшлося повертатися у Чернігів.

Ах! Яка тяжка розлука була. Я провів її на пароплав і ми простилися, приховуючи наші сльози і давши обіцянку у серпні зустрітися, коли вона повинна була знову приїхати до мене учитись.

Тут опущений мною епізод травневої ночі, чудесної місячної травневої тої ночі, коли ми умовилися після вечері вийти в сад погуляти.

Старі батьки мої поснули, я вийшов у сад, походив, підходжу до балкона. Бачу Оля на балконі. Я попросив її стати на бильця і відтіля прийняв її на руки до себе і так поніс у сад.

Квіти були в повному цвіті, пахоці дурманом вливалися в наші груди, повітря прозоре і тихе було, як сон немовляти.

Ми пішли по саду, говорили багато, і сіли в тіні, на диванчику.

Божже! Ми в райській насолоді проводили години, а коли місяць уже скотився до заходу, тінь не була так вже рясна, а схід починав біліти і сяять, ми розійшлися...

Не питай мене, моя рідна, моя кохана, як нам солодко тоді було...

На осінь Оля приїхала до мене, але вже на іншу квартиру, де я жив із сім'єю Старицьких, моєї сестри (вона і тепер є там же. І щораз, що я повз неї йду або їду, молюся за Олю, я переживаю святі хвилини в спогадах про неї). Отут Інночка моя дорога, єдина, любов наша звела нас одне з одним.

Я усе ясно пам'ятаю, як сьогодні, але не маю сил писати Вам усе на папері. Та й до чого? Ви усе зрозумієте своїм світлим жіночим серцем, а святому духовному почуттю, яким я завжди оточував її, потрібно віддати належне і заховати його в собі, у схованках душі своєї.

Я їй багато чим дуже зобов'язаний, вона щира героїня – жінка, усім знехтувала, усе перетерпіла і вийшла з цієї поганої публіки високошановною людиною. Не відразу усе робиться: довелося деякий час приховувати, потім, після смерті нашої першої дочки (коли-небудь розповім), вона зібралася в консерваторію учитися як піаністка¹².

Я її проводив. Плакали ми обое, як діти. Але обставини призвели до того, що я, розлучившись з О.О. Д'Ко. (ми почали жити на різних квартирах), написав Олі, що якщо їй бажано, то щоб вона приїжджала до мене у Київ разом жити.

Оля так розгубилася з радості, що читаючи листа ледве не заблудила у Петербурзі. Взяла папери і приїхала в Київ. Я виїхав за нею на вокзал і привіз до себе на квартиру на Хрещатику, д. [колишній] Мезера (величезний будинок).

Там у нас народилася і Катруся, і красень синок Богдан, померлий від дитячої холери. Це була якась небесна краса. За ним народилася Галина; у Боярці син Остап, у Китаєві 7-місячна Мар'яна, і у Києві Тарасик.

От Вам і бесплодная смоковница, як мене взивали друзі-приятелі за часів життя з О. А. Дек.

Мар'яна, дарма що народилася 7-місяців, а така висока, доброї статури, із характером, із наполегливістю в заняттях. З неї вийти може дуже непогана піаністка і голос має навіть із майбутністю.

Добра дитина, до мене прив'язана. У матір вдалася вона і Тарасик. Цей останній точна копія матері з вигляду і по звавості, теж дуже здібний. Всі вони в мене музичні і здібні.

Галина в мене вдалася і тому менш, можливо, вдала, хоч до наук виявля величезний інтерес. Тепер вона на вищих жіночих курсах.

Катруся заміжня за полтавським поміщиком-художником. Практична і теж дуже музична.

Остапа хочу дуже в Петерб. Консерваторію пристроїти, якщо вдасться, по класу композиції і теорії музики спеціально. Бог зна, чи вдасться, а до творчості він виявляє здібності.

(...)

Гарні вони в мене діти, тільки немає матері, хазяйки; ніхто з них до господарства рук не прикладає.

Катря єдина практична хлопотуха по хатньому благоустрої; але вона вже відрізана скибка.

Всі вони кожний при своєму особистому інтересі, і хоча ми всі дружні, але я усе ж самотній із своїми думками-думками, планами, роботами. [...]

З листа мого Ви зрозуміли, що О. А. Де-К. є і тепер дружина моя фактично існуюча і не розлучена. Я їй допомагаю у житті матеріально, скільки вона побажала і призначила.

Вона мені робила завжди величезну послугу, що всіх дітей моїх дозволила мені усиновити, що і підтверджувала на всіх ділових паперах.

І усі вони законні діти з моїм по батькові і прізвищем з паперами і документами.

Коли ми з Олей покійною мали вже дітей, хотіли, щоб О. А. дала розлучення, але вона відмовилася на відріз.

Ми, отримавши розлучення із нею, обвінчалися б, хоча доля дітей і при такому рішенні *status quo* (тобто який тепер) була цілком забезпечена в правовому відношенні. Тепер це в законі нічого не варте. Зникло навіть слово "незаконнонароджений" у судах, як таке, що нічого не означає, при чому тепер і того й іншого виду співжиття є архизаконне і природне".

Трохи романтизовані і не зовсім точні та відверті спогади Миколи Віталійовича подають більшою мірою образ дружини, намальований його серцем, ніж дійсні побутові обставини їхнього життя. Як у кожній родині, бувало і у них по-різному і не завжди з медом... Мабуть, тому у докладних і численних спогадах про життя

і творчість Миколи Лисенка згадок про Ольгу Антонівну майже не залишилося. Не пишуть про неї найближчі Лисенкові родичі: Михайло Старицький, Людмила Старицька-Черняхівська, Валерія О'Коннор-Вілінська. З останньою справа зрозуміла – вона була рідною сестрою шлюбної Лисенкової дружини Ольги Олександрівни О'Коннор. А от Старицькі, які спершу сприяли роману Липської з Миколою Віталійовичем, – чому оминули її ім'я? У листуванні Лисенкової сестри Софії Віталіївни Старицької з чоловіком і дітьми вгадується якась застаріла неприязнь щодо О. Липської та її старшого брата Олександра, котрий, може, через свою хворобу на похорон сестри у 1900 р. не приїхав...

Озвалася добрим словом про Ольгу Антонівну інша Софія Віталіївна – Тобілевич (дружина І. Карпенка-Карого). Перші кроки свої у мистецький світ Зоня Дітківська робила у Лисенковому домі і вповні зуміла оцінити материнську турботу господині, її щире серце і неабияку ерудицію¹³. Гліб Лазаревський, переповідаючи свою розмову з М. В. Лисенком про щастя¹⁴, теж переказує згадки Миколи Віталійовича про Ольгу Антонівну. Та найбільше спогадів залишила про свою приятельку і куму хрещена мати Остапа Лисенка – Олена Пчілка.

Її спогадами ми й закінчимо оцю першу спробу змалювання бодай ескізного портрета Ольги Антонівни Липської.

“Я дуже поважала сю людину. Взагалі се була не тільки свідомо українка, але й така, – ще рідка в нас, – людина, що вірно берегла в своїм хатнім житті національне українське багаття... Звичайно, мати найбільше може зробити якусь мову рідною для дітей, недармо німці звать рідну мову Muttersprache¹⁵. Мати найбільш буває з дітьми, вона найбільш може навчити дітей знати свою національну мову, може надихнути любов і повагу до неї. Власне, сього й досягла Ольга Антонівна. А досягти сього було так тяжко, особливо в ті давні часи! Коли ще й тепер, як єсть уже українська школа, велика своя література, – так сумужно навчити дітей українських, щоб вони знали і не соромились (!) своєї рідної мови, то як же було скільки десятиків літ назад?!”

Се була тяжка праця, важка боротьба! І була та боротьба не всім по силі. Треба було великої напосідливості, щоб сім'я вийшла українською. Чужомовне шкільне навчання й читання, товариство інших дітей, що не говорили мовою українською, все оточення – руйнували вплив, хоч би й свідомий, української сім'ї.

Тим-то й не дивниця, що навіть діти наших громадян, найчільніших учасників київської "Громади", не говорили українською мовою, у всіх в сім'ї панувала мова російська. Отже в ті часи сім'я Ольги Антонівни була в числі всього скількох родин, що досягли українізації своїх дітей, по можливості глибшої. Тут мати була не тільки родом українка, а їй, кажу, вдалося й дітей своїх виховати свідомими українцями. Се була велика заслуга Ольги Антонівни"¹⁶.

"Не цуралась Ольга Антонівна й громадської діяльності: всяка жива громадська справа знаходила в неї увагу й охочу поміч. Передчасна смерть такого друга була великою втратою в житті Миколи Віталійовича. З великою пошаною згадую тут ту людину, свою близьку приятельку. Пером їй земля!"¹⁷

ПРИМІТКИ

1. Липська Ольга Антонівна (11.07.1860, Чернігів(?) – 25.02.1900, Київ). З 1880 по 1900 громадянська дружина М. В. Лисенка (вперше зустрілася з ним навесні 1878 р.).
2. Цю легенду впроваджувано було досить інтенсивно: Лисенко Г. Дещо з історії "Забутої тіні" // Літ. Україна. – 1963. – 26 лют.; Лисенко Г. З давнини // Спогади про Лесю Українку. – С. 298.
3. Лисенко Г. Дещо з історії "Забутої тіні" // Літ. Україна. – 1963. – 26 лют.; Лисенко Г. З давнини: Спогади про Л. У. – С. 284. Далі згадується, що в примірнику збірки поезій Лесі Українки "Думи і мрії", що була подарована Лисенкам, був автограф (?) вірша "Забута тінь".
4. Лисенко О. М. Микола Лисенко. Спогади сина // ЖЗЛ. – № 18(308). – 1960. – С. 125.
5. Інформація не підтверджена.
6. Музей Миколи Лисенка, РД №№ 85-92. Подані до публікації у перевиданні епістолярної спадщини М. В. Лисенка.
7. Ольга Антонівна народила сімох дітей, з яких двоє (Катруся 1878 р. н. та Богдан 1881 р.н.) померли немовлятами. Залишились: Катерина (1880–1948), Галина (1883–1964), Остап (1885–1968), Мар'яна (1887–1946) і Тарас (1900–1921).
8. Олена Пчілка. Микола Лисенко: Життя і праця (спогади і думки) // Микола Лисенко у спогадах сучасників. – Т. 1. – К.: Музична Україна, 2003. – С. 100.
9. Листи до старшої дочки Катерини Маслянікової свідчать, що ті розгубленість і безпорадність у домашніх справах збереглися у М. В. Лисенка до останніх років життя.
10. Йдеться, очевидно, про гроші, залишені при виїзді на заслання М. В. Ковалевським. Ковалевський Микола Васильович (1841–1897) – математик, педагог, укр. гром. діяч, член Старої Громади (Гамбета), у 1879–1882 рр. був на засланні у Сибіру; підтримував матеріально М. Драгоманова і деякі галицькі укр. видавництва.
11. Цей момент бачила і пригадала пізніше Софія Русова. Спомини. (М. В. Лисенко). 1927 // Микола Лисенко у спогадах сучасників. – Т. 1. – К.: Музична Україна, 2003. – С. 168.

12. Тут неточність – О. Липська жила у Петербурзі вже під час першої вагітності.
13. *“Чим більше я придивлялась до неї й знайомилася з нею, тим більше вона подобалась мені. Художня натура, благородна, закохана в музику людина, вона була саме такою дружиною, на мій погляд, якої треба було для геніального композитора Лисенка. Любов до рідного краю та до музики навіки поєднала цих двох людей між собою.[...] Глибока взаємна дружба й пошана одне до одного зміцнила їхнє кохання. Ні в одному подружжі, ні раніше, ні пізніше, я не бачила таких глибоко щирих, повних взаємного довір'я й пошани стосунків між чоловіком та дружиною. І не тільки вдома Ольга Антонівна була вірною помічницею Миколи Віталійовича, а й у різних справах громадського значення, які організовував Лисенко”. Софія Тобілевич. Нові люди – нове життя.*
14. Лазаревський Г. Розмова про щастя.
15. Материнська мова (нім.).
16. Олена Пчілка. Микола Лисенко: Життя і праця (спогади і думки). 1927–1929 рр. // Микола Лисенко у спогадах сучасників. – Т. 1. – К.: Музична Україна, 2003. – С. 100.
17. Микола Лисенко: Спогади і думки Олени Пчілки // Час (серія “Життєписи українських діячів”). – № 1. – 1914 р.

ПЕТРО ЗОЗУЛЯК

“КОНКУРС... ЗАСТАВИВ МЕНЕ НАПИСАТИ “УКРАДЕНЕ ЩАСТЯ”

(До 110-ї річниці вистави “Украдене щастя”

І. Франка у Львові)

“Щодо моїх драматичних творів, то скажу Вам, що драма – моя стародавня страсть. Ще в гімназії я писав історичні драми, а, будши студентом університету, виставив був навіть одну драму на аматорськiм спектаклі. Але я тоді зневірився в своїй драматичній здібності і надовго покинув писати драми. Тільки стаття пані Крживіцької в варшавськiм “Głosie” про те, що мої новели мають у собі багато драматизму, спонукала мене думати знов про komponування драм, а конкурс, розписаний Виділом Крайовим на руські драм[атичні] твори, заставив мене написати “Украдене щастя”. Сю драму я кілька разів переробляв, її успіх [спонукав] мене писати дальші драми...”¹ – це уривок з листа Івана Франка до А. Кримського у 1898 році.

Драматичні твори “Украдене щастя”, “Рябина”, “Учитель”, “Кам’яна душа”, “Сон князя Святослава”, “Майстер Чирняк” і “Будка ч. 27”, статті про театральне мистецтво (“Руський театр у Галичині”, “Наш театр”, “Уваги про галицько-руський театр”, “Наша театральна мізерія” та інші), про драматургію (“Літературні письма. VI”, “Збірник творів М. Л. Кропивницького”, “Писання І. П. Котляревського в Галичині”, “Галицький “Москаль-Чарівник”, “Іван Тобілевич (Карпенко-Карий)” тощо), численні театральні рецензії – навіть такий неповний перелік з багатогранної творчої спадщини Івана Франка переконливо доводить, що драма була його “стародавня страсть”.

Іван Франко жив театром, активно втручався у театральне життя Галичини, приділяв велику увагу репертуарові театрів, сценічній майстерності, мові, був доброзичливим науковим порадником усім, хто творив театр. Його теоретичні праці, які

стали основою українського наукового театрознавства, і сьогодні близькі, прийнятні й актуальні для нас.

У 1891 році Галицький Крайовий Виділ Львівського сейму оголосив конкурс на написання українських п'єс. Іван Франко подав на конкурс драму з сільського життя "Украдене щастя", тему якої, як він сам писав, підказала "Пісня про шандаря", записана для нього Михайлиною Рошкевич у селі Лолин. Франкові було присуджено третю премію – оцінка несправедлива, оскільки п'єси першої і другої премій не мали успіху, що викликало обурення й здивування громадськості. Крім того, конкурсна комісія рекомендувала авторові зробити деякі зміни, зокрема замінити жандарма на листоношу. Іван Франко з усім погодився, бо і це було для нього моральною і фінансовою підтримкою. У листі до М. Драгоманова він писав: "Сьогодні в мене добрий день; можна сказати, чудо сталося. Комісія, зложена переважно з народовців, призначила мені третю премію за драму з народного життя "Украдене щастя". Премія 200 гульденів приходить мені тепер дуже в пору, бо довги друкарські і книгарські тиснуть, а при тім на два місяці треба буде знов лишитися без заробітку.

...Одержавши премію за драму з нар. життя, я почув охоту після докторату взятися за одну драматичну роботу, на котру у мене здавна велика охота, та хочу отес порадитися з Вами. Що би Ви сказали на мій план написати драматичну трилогію про Хмельницького?.."².

16 листопада 1893 року у Львові в залі на триста місць товариства "Фрозін" (зараз – готель "Жорж") відбувся перший показ (прем'єра) вистави "Украдене щастя". Виставу здійснив Львівський Руський народний театр "під зарядом Товариства "Руська бесіда".

Про цю першу виставу згадує актор і режисер Северин Паньківський:

"Пам'ятаю цю прем'єру.

Галицький театр грав цим разом у залі німецького клубу Frohsinn на Академічній вулиці. У день вистави зібралася до театру найдобірніша публіка і переповнила театр. Настрій у публіки святковий. Автор у театрі. За лаштунками теж свято і неспокій. Прем'єрна гарячка. Всі готуються і хвилюються перед такою добірною публікою і шановним автором.

Ішла п'єса в такій обсаді: Миколу грав Кость Підвисоцький, жандарма (листоношу) Гурмана – Степан Курбас-Янович, Анну –

Осиповичева, війта – Андрій Стечинський. Треба зазначити, що в Галичині цензура заборонила виставляти Гурмана як жандарма, і Франкові довелося замінити жандарма на листоношу, і Янович грав Гурмана-листоношу. При виставленні “Украденого щастя” на Україні Гурмана grano в первісному характері – жандарма.

П’єсу публіка приймала захоплено. Після другої чи третьої дії автора викликано на сцену. З-за лаштунків вийшла делегація “Руської бесіди” з великим лавровим вінком. З другого боку вивели артисти автора, що з надзвичайною своєю скромністю, як засоромлений школяр, вийшов на кін і, якимось соромлячись, підняв піднесений йому вінок. Зал тремтів від оплесків і вигуків, а він стояв з вінком і розгублено кланявся, зніяковілий від цих овацій. Нарешті він востаннє вклонився і вийшов за лаштунки”³.

Це було велике свято і для Франка, і для львівської громади. “Його драма “Украдене щастя” створила йому славу драматурга”, – писав М. Коцюбинський.

Цього дня 1893 року і починається сценічна доля “Украденого щастя”. Щаслива, легка, незважаючи на цензурні перешкоди в перші десятиліття, – вистава пішла з образом Михайла-поштаря. Аж у 1907 році її було поставлено згідно з оригіналом в аматорському гуртку львівського “Сокола”. Роль Миколи грав письменник Михайло Яцків, який в 1960 році залишив нам свій спогад, що зберігається у Музеї І.Франка:

“Роль Миколи Задорожного в “Украденому щасті” Івана Франка я любив, переживав і щиро передавав около десять разів на сцені...

Свою роль я трактував інакше, ніж Бучма. Він представляв галицького селянина на сірій площині буденьщини, я ... виловлював індивідуальні ціхи характеру і степенував їх від початку до кінця релефно так, щоб видець і слухач від перших рядів до останнього під вихідною стіною мав вірний образ трагедії людини. Франко щиро і вдовільно прийняв мою гру і висказав комплімент, що вона більш релефна від гри старого актора Костя Підвисоцького”⁴.

За 110 років драма “Украдене щастя” побачила світло рампи майже в усіх театрах України, у театрах Росії, Грузії, Вірменії, Естонії, Литви, Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Болгарії, Румунії, Югославії, Німеччини, Канади, Китаю, Кореї; її ставили татарською, туркменською, башкирською, чуваською, аварською мовами.

Музей Івана Франка проєкспонував поважну виставку, приурочену 110-й річниці першої вистави п’єси “Украдене щастя”.

У золотий фонд історії українського театру увійшла вистава "Украдене щастя" Київського академічного драматичного театру ім. І. Франка (тепер Українського національного академічного драматичного театру ім. І. Франка). Протягом усієї своєї сценічної історії театр прагнув, щоб з його афіш не сходило Франкове ім'я. На сцені цього театру вперше постановку "Украденого щастя" здійснив фундатор театру, відомий актор і режисер Гнат Юра. Прем'єра відбулася 28 березня 1940 року. Театральною легендою стало виконання головних ролей Н. Ужвій (Анна), А. Бучмою (Микола), В. Добровольським (Михайло). Це був воістину видатний спектакль.

На згадуваній виставці експонувався костюм, в якому Н. Ужвій виступала в ролі Анни, а також прекрасний скульптурний образ Бучми в ролі Миколи Задорожного роботи І. Кавалерідзе.

У 1952 році Київська кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка екранізувала виставу франківців.

До 100-річчя від Дня народження І. Франка Гнат Юра поновив виставу, в якій роль Анни виконувала О. Кусенко, Миколи – Д. Мілютенко (пізніше – М. Шутько), Михайла – М. Задніпровський. Танці поставив невтомний збирач фольклору, відомий хореограф, художній керівник львівського ансамблю "Галичина" Я. Чуперчук.

Перегорнімо сторінки "Украденого щастя" крізь призму виставки і детальніше зупинімось на долі драми на львівській сцені.

У театрі імені М. Заньковецької драму вперше поставили у 1923 році під час тривалих гастролей у Чернігові (режисер Б. Романицький, художник І. Таран). Вдруге театр звернувся до неї у 1940 році (режисер Б. Романицький, художник Ф. Нірод) у Запоріжжі. У 1949 році вже у Львові (театр перевели із Запоріжжя до Львова у 1944 р.) режисер, актор і фундатор театру Б. Романицький втретє поставив "Украдене щастя", на цей раз із сценографом Ю. Стефанчуком. У всіх трьох виставах Б. Романицький виконував роль Миколи Задорожного.

Звертаючись до кожної нової постановки, Б. Романицький намагався вдосконалити напрацьоване, внести щось нове, щоб глибше розкрити основну ідею Франкового твору.

У постановці 1940 року роль Анни виконувала провідна актриса театру В. Любарт, яка вчилася у Марії Заньковецької, а роль жандарма – один із фундаторів театру В. Яременко. У наступ-

ній заньківчанській прем'єрі 1949 року в цих ролях з успіхом виступили Н. Доценко і В. Данченко.

А 30 жовтня 1976 року у театрі відбулася прем'єра “Украденого щастя” у постановці головного режисера театру С. Данченка. Це було зовсім нове бачення драми, нетрадиційне її прочитання. Головні ролі (Анни, Миколи і Михайла) грали молоді актори, що поглиблювало драму украденого у кожного з них щастя. До того ж у виставі була цікава обсада: Анна – Т. Литвиненко, А. Корнієнко, Микола – Б. Ступка, Б. Козак, В. Глухий, Михайло – Ф. Стригун, В. Розстальний. У книзі про театр О. Кулик пише:

“Режисер відійшов од розгорнутого психологічного вмотивування поведінки героїв – свідченням тому стало значне скорочення тексту п'єси, сконцентрувавши увагу на світоглядному зіткненні двох персонажів. І тому вистава розвивалась як непримиренний двобій різних світоглядів”⁵.

Головні виконавці вистави заньківчан створили надзвичайно цікаві сценічні образи. Критика звернула особливу увагу на роботу Б. Ступки та В. Глухого, який увійшов у виставу згодом. “Якщо вистава Сергія Данченка, – писала критик Світлана Веселка, – була, образно кажучи, добре посіяна, вчасно і в хороший ґрунт, якщо вона радувала нас своїми сходами, то нині ця нива рясно заколосилася. І які ж то добірні зерна! Це сталося з приходом в “Украдене щастя” Глухого”⁶.

“Нинішній успіх “Украденого щастя”, як нам здається, зумовлений в першу чергу призначенням на роль Миколи Задорожного В. Глухого. Актор щедрої вдачі й обдарованості, в доробку якого десятки гострохарактерних неповторних ролей, В. Глухий в образі Миколи піднявся на вищий рівень своєї майстерності, і в його творчій біографії ця роль, безумовно, стала етапною”⁷, – писала кандидат філологічних наук М. Вальо.

Успіхові львівської вистави сприяли художнє оформлення, виконане головним художником театру, тепер народним художником України, лауреатом Національної премії України ім. Т. Шевченка, М. Кипріяном, та музичне оформлення композитора, тепер народного артиста України, лауреата Національної премії України ім. Т. Шевченка, **Б. Янівського**, музична Франкіана якого не обмежується “Украденим щастям”: він написав музику до вистав “Лис Микита” й “Абу-Касимові капці”, а також створив багато пісень на вірші Івана Франка, серед яких популярна “Червона калино, чого в лузі гнешся?..” М. Кипріян люб'язно

передав Музеєві ескізи декорацій, афіші й фотографії, які й експонувалися на виставці. 16 листопада 1978 року з нагоди 85-річчя від дня першої постановки відбулася уже 100-та вистава "Украденого щастя" на сцені заньківчан.

Показана ця вистава 265 разів.

Незабаром С. Данченко очолив, як головний режисер, столичний театр імені Івана Франка, разом з ним до Києва поїхали Б. Ступка і В. Розстальний. У 1979 році на сцені франківців відбулася прем'єра "Украденого щастя" у постановці С. Данченка, в якій найяскравіше проявив себе Б. Ступка в ролі Миколи. "В "Украденому щасті" це якраз той щасливий випадок, коли єднуються таланти письменника та актора і народжується мистецтво такої високої проби, про яке можна сказати, що воно позначене безсмертям"⁸, – відзначала одна з рецензій.

Відтоді кожний новий сезон театр імені Івана Франка відкриває виставою "Украдене щастя".

На жаль, у фондах Музею немає матеріалів про виставу "Украдене щастя", поставлену під час війни у 40-х роках минулого століття драматичною трупю Львівського оперного театру.

Цікаві і музичні сторінки Франкової драми.

У 1924 році чеський композитор і диригент Владимир Амброз написав оперу "Украдене щастя", яку поставив Народний театр у Брно (1925 р.) й Олмоуці (1927 р.).

Значною подією у музичному житті України було народження опери "Украдене щастя" у Львові – у театрі опери та балету імені Івана Франка (тепер – імені Соломії Крушельницької). Музику створив композитор Ю. Мейтус на лібрето М. Рильського. Прем'єра відбулася 10 вересня 1960 року. Партії Анни, Миколи й Михайла виконували В. Герасименко, В. Кобржицький та П. Кармалюк. Диригент – Я. Вошак, режисер – С. Сміян, художник – В. Сальман. Успіх був величезний. Після цього опера збагатила репертуар багатьох оперних театрів. У Таллінні в театрі "Естонія" партію Михайла співав відомий Георг Отс.

На виставці експонувалася фотографія Юлія Мейтуса і написані його рукою вступ до опери і дарчий текст: "Музею Івана Франка – великого українського письменника, чия поетична творчість завжди надихає мене на створення музики, що йде від глибини душі і за яку я безмірно вдячний йому. Юл. Мейтус, 1 липня 1977".

У 1989 році театр знову звернувся до цієї опери. Тепер її здійснили диригент І. Лацанич, режисер Ф. Стригун і художник Т. Риндзак. А незабаром (у 1990 році) колектив театру показав дві опери – “Украдене щастя” і “Золотий обруч” Б. Лятошинського за повістю І. Франка “Захар Беркут” – у Польщі, на сцені Варшавського Великого театру.

Ось що пише в газеті “Політика” від 7 квітня 1990 року критик Б. Тумілович в оглядовій статті “Прекрасні голоси зі Львова”. “...Театр ім. Івана Франка показав у Варшаві два оперні твори на літературній основі з доробку визначного українського публіциста і письменника, який протягом 40 років творив у Львові і чие ім’я носить театр. Першим був “Золотий обруч” Бориса Лятошинського...

Друга опера – “Украдене щастя” Юлія Мейтуса, професіонально поставлена Федором Стригуном, переносить нас у часи, коли жив Іван Франко...

Прекрасна, стилістично однорідна і народна за характером музика нагадує найкращі опери Яначека, Кодая або Мануеля де Фалья, а режисура Стригуна надає творові загальнолюдської вартості. Правдиво грають виконавці і другопланових ролей — Н. Свобода (меццо-сопрано), В. Гореликов (бас профундо), і головних: В. Ігнатенко (тенор) міг би подивувати публіку всієї Європи, так само, як і Л. Божко (сопрано) та І. Кушплер (баритон). То блискучі, прекрасні голоси, яких ми давно не чули в країні. Взагалі треба підкреслити, що в трупі Львівської опери немає жодного співака, чий голос не доходив би до публіки (!), до чого, на жаль, щораз частіше призвичаюють нас рідні музичні театри. Те ж саме стосується й оркестру, в якому ніхто не грав лише “на 50 відсотків”⁹.

У газеті “Жице Варшави” від 22 березня 1990 р. рецензент Є. Солінська пише: “Украдене щастя” з музикою Юлія Мейтуса на лібрето Максима Рильського — це твір найвищого літературного, а також музичного ґатунку, здатний тримати в напруженні увагу слухача до самого фіналу. Мелодичний дар композитора, особливо в ансамблевих сценах, чудово скомпоновані хорові фрагменти, досконало написані партії тенора і сопрано, — все це дає підстави для об’єктивної оцінки, також і з огляду на очевидний критерій естетичної вартості...”¹⁰

Ця постановка і нині у діючому репертуарі Львівської опери. Диригує М. Дутчак, а головні партії виконують Г. Гавриш і М. Хохлогорська (Анна), В. Ігнатенко та О. Данильчук (Микола), І. Кушплер і С. Тарасович (Михайло).

Рекламні та фотоматеріали, які експонуються на виставці, передала Музееві завідувач літературної частини театру Н.Труш.

Є тепер "Украдене щастя" і в діючому репертуарі Львівського творчого об'єднання "Театр у кошику", створеного у 1997 році актрисою Лідією Данильчук та театрознавцем і режисером, кандидатом мистецтвознавства Іриною Волицькою; художники – Д. Зав'ялова, І. Проніна. Інтерпретація їхньої вистави дещо несподівана – діють лише три персонажі – Анна (Л. Данильчук), Микола (Р. Біль), Михайло (В. Губанов). Газета "День" писала: "Основа спектаклю – звук, ритм. Це "аркан" – універсальний знак західноукраїнської культури, ритм якого може бути і бойовим "чоловічим" танцем, і протяжним жіночим плачем, може виразити будь-яку емоцію". Цю виставу схвально сприймають, вона відзначена на багатьох міжнародних театральних фестивалях. А у 2004 році Ірина Волицька й Лідія Данильчук здійснили у такому ж режисерському ключі постановку "Украденого щастя" у молодіжному театрі російського міста Сургут. Переклад – відомого українського літературознавця Олександра Дейча, українські пісні російські актори співали в оригіналі. Вистава стала великою мистецькою подією, дирекція театру запросила львів'янок до співпраці.

Не можна не згадати постановки "Украденого щастя" у студентському театрі Львівського університету ім. І.Франка.

На початку 1950-х років головний режисер театру ім. М. Заньковецької Борис Тягно, учень Леся Курбаса, став керівником студентського театру і в першу чергу звернувся до Франкової п'єси.

Друге народження вистави у Франковому вузі відбулося у 1956 році до 100-річчя від дня народження І. Франка. Режисуру здійснив відомий актор театру ім. М. Заньковецької О. Гай. На театральній афіші, яка експонувалася на виставці, читаємо, що роль Анни виконувала ст. викладач Л. Міщенко (згодом доктор філологічних наук, професор), Миколи – студент А. Доценко, Михайла – студент М. Кушнір. Виставу показали на сцені театру ім. М. Заньковецької та у Нагуєвичах.

На урочистостях у Музеї з уривками з "Украденого щастя" виступили актори Національного академічного театру ім. М. Заньковецької А. Сотникова (Анна), О. Огородник (Микола) та студенти театального відділення і акторської майстерності Національного університету ім. І.Франка Б. Ривкевич і сирієць Маджід. Постановка художнього керівника театру ім. М. Занько-

вещької народного артиста України, лауреата Національної премії України ім. Т.Шевченка Ф.Стригуна, а також актриси Л. Данильчук з “Театру у кошику”. Режисер І. Волицька розповіла про роботу над виставою.

Заслужена артистка України Г. Гавриш і народний артист України В. Ігнатенко співали дуети з опери “Украдене щастя”. Акомпанувала головний концертмейстер театру Л. Менцинська.

“Франкова вітальня” була переповнена, як і зала “Фрозін” у 1893 році.

Хо́да “Украденого щастя” українською сценою триває. У 2001-му році відбулася прем’єра у Дніпропетровському музично-драматичному театрі імені Т. Шевченка та Рівненському музично-драматичному театрі, у 2003-му – в Одеському музично-драматичному театрі імені Василя Василька, у 2004-му – в Івано-Франківському українському музично-драматичному театрі імені Івана Франка.

“Коли театр має бути школою життя, мусить показувати нам те життя”, – писав Іван Франко у статті “Наш театр”¹¹.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. – Т. 50. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 113.
2. Там само. – Т. 49. – С. 375–377.
3. Спогади про Івана Франка. – Львів: Каменярь, 1997. – С. 175–176.
4. Яцків Михайло. Рукопис. Львів, 10 жовтня 1960 р. інв. № 230 ор.
5. Кулик О. Львівський театр імені М. К. Заньковецької. – К.: Мистецтво, 1989. – С. 130.
6. Веселка С. Володимир Глухий: Недограна роль. – Львів: Край, 1993. – С. 60.
7. Вальо М. – Там само. – С. 56.
8. Філатенко А. Буклет “Богдан Ступка” / Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка, 1955.
9. “Музика”. – 1990. – № 3. – С. 10.
10. Там само.
11. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. – Т. 28. – К.: Наукова думка, 1986. – с. 280.

СТЕФАН ПОЧИНАЙКО

Я БУВ СУФЛЕРОМ “УКРАДЕНОГО ЩАСТЯ”

І не тільки суфлером, бо я, Стефан Стефанович Починайко, є родом з села Миклашева коло Львова, де народився 3 березня 1921 року та де від 1932 року парохом нашої церкви був отець Йосип Іванець, зять Ольги Озаркевич, яка до заміжжя писалась Ольгою Рошкевич і була, як я довідався значно пізніше, колись нареченою Івана Франка. Але заміж вийшла за Володимира Озаркевича, який помер 1912 року, і від того часу вдовувала. Те, ким вона була для Франка, не знав не тільки я, а й усі мешканці нашого села. Вона жила при своїй єдиній дочці Олені, яка була заміж за Йосипом Іванцем, нашим парохом, людиною середнього зросту, брюнетом, худорлявим та з горбинкою на носі. В них було троє дітей: син Володимир, він був найстаршим, за ним йшла Марійка, а наймолодшою була Оксана.

Стара їмость (так кликали Ольгу Озаркевич) майже ніколи не виходила за ворота свого обійстя. Можна було побачити, як вона, одягнена в чорне, з шалем на голові, що прикривав сиве волосся, ходила при добрій погоді по саду (у священника він був просто розкішний і не раз притягував до себе нашу хлоп'ячу увагу, але ми ніколи не відважувались вирвати з нього якесь яблуко, коли там була їмость, а попросити якое не відважувались).

Я почав ходити до школи в Миклашеві з 1928 року і на час приїзду Іванців у село був уже в четвертому класі. Разом зі мною до школи ходили доньки нашого пароха Марійка та Оксана. Маруся виявила особливу увагу до мого духовного розвитку і давала мені з домашньої бібліотеки чимало книжок. Коли ми підросли, то мені чогось більше впала в око Оксана, ми симпатизували одне одному і навіть назначали собі побачення на священниковому городі. Я був у батька один син, але мав ще три сестри, і, звичайно, батько готував мене на господаря, тому сьомим класом мала

обмежитись моя наука. Вважалось, що для добре свідомого господаря такої освіти було достатньо. Іншої думки був отець Іванець, і своїх дочок, не кажучи вже про сина Володимира, посилав далі до шкіл. Дочки ходили на науку до Львова і кожного дня поїздом близько шостої години повертались додому. Коли прийшли совєти, то поїзди почали ходити дуже нерегулярно, а потім й зовсім перестали, тому сестри замешкали у Львові і до села приїздили на канікули та вихідні дні. Прихід радянської влади змінив долю кожного і мою в тому числі.

Перший мітинг у нашому селі був дуже цікавий. По селу ходив чоловік з бубном, бив щосили в нього, люди вибігали з хат на такий гвалт, а він повідав, що треба зібратись на майдані, бо буде мітинг. Мітинг був також цікавий. Після слів, що радянська влада визволила чоловіка від буржуазного гніту, почав розпитуватись в кого яке господарство. “От, – питає в одного чоловіка, – скільки в тебе корів?” Той відповідає, що має три корови. “А в тебе?” – питає його сусіда. А той каже, що має одну корову. “То ти, – каже комісар, – віддай йому свою одну корову і у вас буде поровну”. Люди, звичайно, сміялись з такої справедливості. Але найсмішніше було тоді, коли комісар на закінчення мітингу сказав заспівати гімн, і всі чесно і гарно грянули “Ще не вмерла України”, бо іншого гімну не знали. Комісар зупинив спів і сказав, що той гімн неправильний, і з одним чоловіком, який був на фронті і потрапив в російський полон, стали і проспівали “Постаньте гнані і голодні”. Люди запам’ятали з того гімну слова “Кто бил нічем, тот станет всем”.

Одного разу якийсь радянський офіцер відкликав мене вбік і сказав, щоб я негайно втікав з села, бо нас заженуть у колгосп, не видадуть паспорт і примусять робити те, що їм захочеться. Я оповів усе батькові, і він вирішив, що буде краще, коли я продовжу навчання. Оскільки новий режим не визнавав польської освіти, то я вимушений був піти ще раз у сьомий клас, а по закінченні його пішов до восьмого класу у Львів. Вчився я у вечірній школі в приміщенні теперішньої школи № 8 на вулиці Підвальній. Директором школи був Луник, як потім виявилось, член підпільної організації імені Івана Франка. При німцях я вступив до Технічної школи, що була на вулиці Зигмунівській (тепер – вулиця Гоголя). По закінченні цієї школи німці брали випускників на різні технічні роботи, наприклад, багато учнів йшло працювати на залізницю.

1943 року німці дозволили відкрити Медичний та Політехнічний інститути, останній називався, правда, *Technischefachkurse*, а директором його був українець Калина, колишній сотник Українських січових стрільців. За німців я закінчив два семестри на механічному факультеті (технологія металів). З тодішніх наших викладачів запам'ятався мені професор Парфенович, який до того працював у Варшавському університеті. Мешкав я у гуртожитку на теперішній вулиці Лисенка в знаменитій Руській бурсі, сьогодні тут міститься відділ рідкісної книги Бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Він розташовувався на четвертому поверсі, а директором його був українець Дагомирецький, з яким у моїй пам'яті пов'язана одна доволі смішна історія. Було це десь під свята, я привіз із дому сальцесон і якраз збирався його з'їсти, як нагодився пан директор. Він запитав мене, звідки в мене сальцесон, і я відповів, що привіз із села, бо тато забили свиню. Тоді директор запитав мене, чи не міг би приїхати до нього тато, бо при гуртожитку в кучі виховали свиню і треба її якось спорядити. Справа в тім, що при німцях все м'ясо потрібно було здавати державі. Я запитав батька, той погодився і сказав, що приїде. Вони приїхали зі своїм братом, тобто моїм стрийком, і сказали, що спорядять гуртожитківську свиню. Правда, пан директор попросив, щоб було все дуже тихо. Тато обіцяли, що свиня навіть не пікне, проте, коли вони вдарили її в лоб, щоб оглушити, а тоді дорізати, вона підняла такий вереск, що пан директор вийняв пістолет і двома пострілами положив її. Тільки тоді з нею зробили порядок.

Зайнятий навчанням, я менше здибувався з Оксаною, яка була зв'язана з українським підпіллям. Десь на початку листопада її заарештувало гестапо, протримало два тижні, а потім відпустило. 25 грудня 1943 року, тобто на саме католицьке Різдво, до неї на квартиру прийшов якийсь чоловік, попросив її, щоб одягнулась і вийшла з ним на вулицю, бо має з нею якусь розмову. Того вечора вона не повернулась, а зранку її знайшли застрелену в невеличкому скверику, що на перетині вулиць Лесі Українки та Друкарської, навпроти теперішнього Лялькового театру. Я був на її похоронах. Хоронив її священник із сусідніх Підберізців...

На початку 1946 року, вже за позовного приходу радянської влади, померла її мати Олена. Вона була дуже худя, багато курила і часто на неї нападали приступи божевілля. Це була чиста мука для всіх. У такі моменти діти дуже за нею пильнували і при перших

ознаках прояву хвороби відразу забирали її на плебанію. Невдовзі помер її чоловік, наш парох. Коли почалась війна і німці блискучо просувались вперед, він на проповідях говорив, що це все через те, що з ними Бог, бо навіть гасло – “Gott mit uns” (“З нами Бог”) – в них було викарбувано на пряжках. Коли ж німці програли, то він казав до мене, що того й треба було сподіватися, бо за всю історію воєн німці ніколи не перемагали Францію, Англію та Америку. Росію так само. То нічого дивно, що зараз від всіх програли.

Трагічно склалась доля й сина Володимира. Він якось зимою повертався додому вулицею Клепарівською. Казали, що мав там дівчину. На нього напали якісь невідомі і збили його до непритомності. Зранку його зовсім замерзлого знайшли в снігу люди, які йшли на роботу. Дали знати “швидкій допомозі”, і його забрали до шпиталю. Він обморозив пальці правої руки, їх довелось ампутувати, тому він мусив вчитись писати лівою рукою. Очевидно, його побили так сильно, що невдовзі, на початку 1946 року, десь відразу по смерті батька, помер і він. Всіх їх поховали в одну спільну могилу на Миклашівському цвинтарі.

З поверненням радянської армії наді мною нависла загроза. Мене мали забрати в армію і пігнати на фронт, як були кинуті на знищення тисячі українських хлопців. Мені порадили звернутись в театр, який на той час організувався і названий ім'ям Лесі Українки, бо зайнятим у театрі давали бронь від армії. Директором театру був тоді росіянин Ярославів. Він прийшов, як в нас кажуть, з першими советами, потім залишився на час окупації і тепер став директором театру, що для багатьох було дуже підозрілим. Нежонатий, жив самотньо. І десь вже в 1960-х роках його знайшли на тій квартирі по-садистськи вбитим. Він прийняв мене до театру суфлером, за що я йому після чергової поїздки додому привіз добрий полоть солонини. На той час це було неабияким хабарем. Режисером театру був Петро Сорока, а з артистів тодішньої сцени пригадую Івана Рубчака, який мав неймовірну популярність, але погано заучував ролі і часто доповнював автора своїми монологами. Ще був Лісненко, Леся Кривицька та Ніна Шевченко, яка мала прекрасний голос. Вона була ще за німців у театрі Володимира Блавацького. З Ніною Шевченко в мене також пов'язаний гарний спогад. Коли я вже опісля вчився в Політехнічному інституті, то Роман Кучер, в майбутньому академік, а на той час перший

комсомолець Політехнічного інституту, звернувся до мене як до такого, що знався з артистами, щоб організувати концерт на Жовтневі свята, бо своїх сил не вистачало. Я тоді порадився з Ніною Шевченко, вона привела з собою ще когось, і відбувся гарний концерт. І ще. З театром і з Романом Кучером у мене пов'язана ще одна подія. На похоронах митрополита Шептицького, коли виносили його труну, я був на подвір'ї церкви Юра. Всюди – повно синьо-жовтих прапорів, священиків. До мене підбігла одна артистка з театру і сказала, що брак хлопців, щоб я йшов та ніс вінок. Звичайно, що я і зробив. Але, на зло, похоронна процесія зупинилась перед входом у Політехнічний інститут, і я якраз став навпроти брами. На подвір'ї було повно активу інституту, і серед них я побачив Романа Кучера, який, безумовно, впізнав мене, хоч я й підняв комір і заховав лице у плащ. На другий день вже шукали по інституті, який це студент ніс вінок за митрополитом. Я переживав, але Роман Кучер мене не зрадив. Потім пізніше ми здибались з ним на відпочинку в Космачі. Я пригадав йому цей випадок і запитав, як там справа була. Він сказав, що впізнав мене, але нікому не доповів. Він давно вже помер, але почуття вдячності чую за його порядність до сьогодні.

Зрозуміло, що примадонною театру була Леся Кривицька. Сама з Великої України, приїхала з театром корифеїв у Галичину і тут залишилась. Вона була всюди примадонною і мала великий успіх у глядачів. Участь її у будь-якій виставі забезпечувала тріумф на сцені. П'єса "Тріумф прокурора Дальського", де вона грала роль доньки радянського розвідника, мала величезний успіх. Леся у фіналі вбиває з пістолета прокурора Дальського, який тріумфував, що впіймав того розвідника. Роль начальника НКВД, тобто батька героїні, виконував Петро Сорока.

На початку 1944 року чи, може, при кінці 1943 року в Оперному театрі відбувалась нарада німецьких офіцерів, і хтось під театр підклав бомбу, яка вибухнула в підвалі. Нікого, звичайно, не вбило, бо сила вибуху була малою, але пошкодженими були стіни та підлога у вестибюлі. Я ходив дивитись і думав собі, чи варто було заради декількох німців нищити таку прекрасну споруду. Винних не виявили, аж потім з'ясували, що то робота Народної гвардії імені Івана Франка, учасницею якої була Леся Кривицька. Опісля ходили чутки, що це саме вона занесла вибухівку в театр, бо інший ніхто не зміг би. Як було насправді, ніхто не знає.

Першою виставою театру імені Лесі Українки було “Украдене щастя” Івана Франка. Петро Сорока, режисер вистави, одночасно виконував роль Миколи Задорожного, а роль Михайла Гурмана грав Лісненко. Мені було дуже цікаво спостерігати за їх репетиціями. В п’єсі декілька разів Михайло кричить на Миколу і обзиває його дурнем. От, наприклад, у сцені, де Микола хапає карабін, а Михайло кричить, щоб дурень положив його. Коли Лісненко мав вимовити те слово “дурень”, то завжди на репетиціях наперед перепрошав Михайла – Петра Сороку. Він так гарно вмів той монолог скласти, що всі від того заходилися сміхом. Анну грала, звичайно, Леся Кривицька. Я був суфлером. Мені Петро Сорока приніс книжку, посадив у будку, і я підказував текст. У ті часи суфлер – це була дуже поважна посада після режисера, бо, як правило, артисти погано запам’ятовували текст, вистав було багато, і вони вже віддавна звикли працювати з суфлером і без нього не уявляли себе на сцені в якійсь ролі. Викручуватись вміли хіба такі, як Іван Рубчак, який в кожній виставі так імпровізував, що я добре мусив слідкувати, аби вчасно підказати йому якусь репліку, щоб на неї відгукнувся партнер на сцені.

Ось і нарешті прем’єра. Театр повний військових. У перших рядах сидять високі чини і євреї, принаймні так можу судити з їх зовнішності. Я сідаю в суфлерську будку і берусь за свою роботу. Йде дія. Ось заходить до хати Микола. Ганна бачить, що він покривавлений, і дізнається, що продавав, кажучи сучасною мовою, наліво дрова, а тому дістав добре поза вуха від війта за таку роботу. Микола намірений подавати на війта в суд за таке побиття. Приходить Михайло, і тут виявляється, що Микола їхав через Купіння, хотів дістатись до жидівської корчми, але не достукався і приїхав додому. Врешті дійшло до арешту Миколи, і коли він питає в Михайла, за що його заарештовують, той відповідає: “Ви самі, певно, ліпше знаєте за що. Вчорашньої ночі на Купінню в коршмі всіх жидів вирізано”. Фраза як фраза. Але що було на другий день! Я приходжу до театру, а вже на мене чекає Сорока і каже, щоб я дав йому примірник п’єси, з якої підказую, бо коли вчора начальники почули, що “всіх жидів вирізано”, то я мав великі неприємності з того. Він забрав в мене п’єсу, і перекреслив оті страшні слова та написав, що “вирізано корчмареву сім’ю”. Отак слово “жид” з п’єси щезло.

Одного разу застаю Петра Сороку дуже засмученим. Його тягає НКВД за роль в п’єсі “Тріумф прокурора Дальського”, яку

він виконував. Я запитав про Лесю Кривицьку. На що Петро Сорока відповів, що вона гарно пописалась (було таке колись у вжитку слово): виступила на якійсь важливій нараді з читанням віршів, її дуже гарно прийняли, тому вона знову примадонна сцени.

Театр невдовзі розформували. Точніше, із Запоріжжя до Львова приїхав театр імені Марії Заньковецької, і артисти театру Лесі Українки влились у склад теперішнього прославленого театру. Петра Сороку заарештували, і він вже з Сибіру не повернувся. А був ще досить молодий чоловік...

Тим часом відновив роботу Політехнічний інститут, я покинув роботу в театрі і був зарахований на другий курс механічного факультету, який успішно закінчив 1948 року, і мене скерували на завод шахтарського обладнання в місто Дружковку на Донбас, але я не брав підйомних, які давали кожному випускнику в першу пору праці, і в Донбас не поїхав, а туди вислав прохання про відкріплення через хворобу. Мене відпустили, я влаштувався на щойно відкритий "Автовантажувач" інженером, але через півроку потрапив під скорочення штатів і пішов працювати на завод "Водомірних лічильників". Там пропрацював чотири роки, коли партія і уряд вирішили підкріпити робочим класом та інженерами наше сільське господарство і кинули туди 30 тисяч спеціалістів. Мене "кинули" в Жовківську МТС, де я був зовсім не потрібний, бо всі місця там були зайняті людьми, які довго і добре там працювали. Мене призначили завідуючим майстернею з трудомістких процесів тваринництва. Пропрацював я там з весни до осені і втік до Львова. Там мене чекала сім'я. 1950 року я одружився з Євгенією Іванівною Редько. В нас було двоє синів, старший з яких помер. Дружина мала товаришку на автобусному заводі, і я влаштувався туди в конструкторське бюро. Директором заводу на той час був Кашкадамов, і я ціле своє життя аж до пенсії пропрацював на тому заводі. Був конструктором і збирав перший наш львівський автобус. Року 1981-го пішов на пенсію, опісля ще відпрацьовував у відомчій охороні в автодорожньому технікумі. Згадую тільки свою дорогу від суфлерства першої вистави театру імені Лесі Українки у виставі "Украдене щастя" до створення ще одного шедевру нашої промисловості – автобуса "ЛАЗ".

*Літературний запис Романа ГОРАКА
15 січня 2004 року*

РОМАН ГОРАК

ЛИСТИ ОЛЕНИ ДОБРОГРАЄВОЇ ДО ІВАНА ФРАНКА

Про неї в коментарях до 50-томного видання творів Івана Франка всього декілька речень: “Доброграєва Олена Олексіївна (1864–1888) – знайома І. Франка, слухачка Вищих жіночих курсів у Києві, згодом народна вчителька. Брала участь у російському революційному русі, перебувала під наглядом поліції. Підтримувала зв’язок з прогресивними та літературними колами Галичини” (т. 24, с. 435); “Доброграєва Олена Олексіївна (1864–1888) – знайома І. Франка, слухачка Вищих жіночих курсів у Києві. Брала участь в революційному русі, підтримувала зв’язок з прогресивними колами Галичини” (т. 41, с. 638). Дещо відрізняється інформація з т. 48 на с. 734: “Доброграєва Олена Олексіївна (1864–1888) – тоді слухачка Вищих жіночих курсів у Києві. Підтримувала зв’язок з прогресивним та літературним рухом у Галичині. Іван Франко був особисто знайомий і листувався з нею. В архіві І. Франка збереглося 17 листів Олени Доброграєвої до І. Франка за 1885–1887 рр. (ІЛ., ф. 3, № 1602, 1603, 1608). У 49-му томі є декілька коментарів: на с. 545 повторено повністю коментар з т. 41, а в коментарях до публікації листа Івана Франка до своєї дружини Ольги Хоружинської від 22 червня 1888 року, зокрема фрази: “Вчора ми мали суперечку з Павликом на некрологу Доброграєва”, упорядники тому дали такі коментарі: “О. О. Доброграєва померла в Ментоні від туберкульозу легень 2 червня 1888 року. У журналі “Товариш” з’явилася лише коротка звістка про її смерть. Написаний В. Коцовським некролог надруковано в “Зорі”, 1888, № 11. В архіві І. Франка зберігаються кілька листів О. Доброграєвої”. Під тими “кількома листами” слід розуміти 17, в чому переконує “Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури”, виданий у Києві 1999 року Національною Академією наук України та її Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка (с. 450).

Та в журналі “Товариш”, який представляв себе “письмом літературно-науковим” і у редакції якого опинились разом з Іваном Франком так звані молоді радикали на чолі з В. Будзиновським, справді, на останній сторінці в розділі “Померли” з’явилося коротеньке повідомлення про смерть Олени Доброграєвої, без зазначення, коли вона сталась. “Олена Доброграєва, – писалось у ньому на 116-й сторінці журналу, – укінчена слухачка вислих курсів жіночих у Києві і щира робітниця на полі освіти і літератури української – померла на грудну слабість в Ментоні у Франції”. Редакція журналу обіцяла в наступному номері подати ширший некролог, однак випустили тільки один номер журналу – через непорозуміння між Іваном Франком та молодими радикалами він перестав виходити.

“Вихід “Товариша”, – повідомляв дружину Іван Франко в листі від 22 червня 1888 року, – дуже дивує і безпокоїть народовців. Атмосфера тут стала ще дурнішою і поганшою, ніж була. Всі дуються і дивляться вовком, а Громницький (Сидір Громницький – український громадський діяч, адміністратор газети “Діло”. – Р. Г.) вчора дав мені до пізнання, що по виході першого номера “Товариша”, котрий зараз треба буде заплатити, прийдеться нам переноситися до другої друкарні”. В цьому ж листі: “Вчора ми мали суперечку з Павликом на некрологу Доброграєви, котрий він написав. Я спротивився витяганню (і то доволі неделікатному) її зносин з Коц[овським], а також називанню її без ніякого ближчого пояснення “соціалісткою”. П[авлик] розгнівався, але комітет станув по моїм боці. Ну, та се нічого, надіюсь, що гнів пройде. А некролог прийдеться, мабуть, мені написати, тим більше що маю до нього багато матеріалу”. Іван Франко хоч і мав, як твердив у листі, “багато матеріалу”, однак некролог не написав. Написав, зате, Володимир Коцовський, який щиро кохав Олену Доброграєву, про що згадав у своєму некролозі про неї Михайло Павлик. Цей некролог з’явився в № 11 журналу “Зоря”, який вийшов 1/13 червня 1888 року та редактором якого на той час був Григорій Цеглинський. “Д[ня] 2-го н. ст. червня, – повідомляв некролог, – упокоїлась в М. в 24-ім році життя, Олена Доброграєва, щира українсько-руська патріотка і робітниця. Поминувши вплив і діяльність серед молодії генерації на Україні, інтересувалась покійна живо также проявами свого рідного і взагалі слов’янського народного життя і поза границями Росії і належала до пильних

читателів і передплатників галицьких книжок і газет. Ще яко слухателька висших женських курсів в Києві, старалась она, з огляду на неможливість українсько-руського популярного видавництва в Росії, заступити таке наглячи потрібне видавництво поки що “додатком” до “Батьківщини”, і лежала на се немало заходу. На жаль, для незалежних від неї причин, перервалось видання додатку ще перед кінцем року (1886). Її ж заходом і коштом вийшла сего ж 1886-го року в Липську музика Лисенка до слів Гоголева: “До Хортиці”, а в падолисті 1886 року надіслала покійна до редакції “Зорі” цікаву замітку “Я. Черніговця” про Ан. Свидницького. По скінченню з гарним успіхом курсів старалась покійна мин. року о місце сільської учительки і не тратила надії, що мимо перешкод буде могла осушити сю свою думку, то скоро стало сему на перешкоді здоровля. Широкі круги молодших і старших знайомих односились до неї з поважанням і любовою; переписувалась трохи не до послідної хвилі з Ю. Романчуком, д-ром Смаль-Стоцьким, Мих. Драгомановим, І. Франком, звістним многим з нас болгар. С. Гулабчевим і др. Погляд її на наше народне діло був як рідко у кого простий, ясний, а при всій живості і ніжності чуття – наскрізь реальний і самостійний; все і всюди дивилась она за дійсним, “добрим” ділом, без сентименту, пристрасти або крутих теорій. Перед 3-ма роками гостила через кілька тижнів в Галичині, а в падолисті м. р. переїздила (вже хора) через Львів до Ментони. Ще в цвітню с. р. , чуючи невелику полегшу, надіялась в повороті з Ментони одвідати Львів і Чернівці, та судилось їй спочити в далекій, нерідній землі. Два дні перед смертю просила прислати їй твори Шевченка, бо рада їх була ще почути, а з собою не мала. Пам’ять її остане живою і теплою у всіх, хто знав її, хто щирою душею побратав ся був з її молодістю, гарною душею, а думки її і заходи – в невеликій часті прояв нового життя і руху серед молодіжі – не пропаду без сліду”. І підпис – “В. Коцовський”.

Цей некролог і став основою всіх пізніших довідок про Олену Доброграєву.

“Цікава записка” “Я. Черніговця” про Ан. Свидницького, яку надіслала в листопаді 1886 року Олена Доброграєва, під назвою “До біографії Свидницького” була опублікована в № 23 “Зорі” за 1886 рік за підписом “Черніговець”. Під цим псевдонімом ховався Микола Вербицький (1843–1909), який свої поезії почав писати

під впливом Т. Шевченка та П. Куліша. Почав друкуватися в “Основі” 1862 р. Виступав, окрім цього, під псевдонімом Білокопитий Миколайчик. В “Зорі”, № 24 за 1887 рік він опублікував свій вірш “Мої бажання” і 1890 року, в № 17 вірш під назвою “Невольник”, який підписав своїм псевдонімом “М. Білокопитий”.

Пам’яті Олени Доброграєвої Іван Франко присвятив свою драму “Кам’яна душа”, яка вперше була надрукована в журналі “Життя і слово”, т. III, кн. 3 1895 року та того ж року була випущена окремою книжкою. Твір мав авторську присвяту: “Пам’яті покійної Олени Доброграєвої”. Того ж таки року драма виставлялась на сцені театру “Руської бесіди”, про що повідомила “Зоря”, № 23 за 1895 рік. Не забув Іван Франко згадати Олену Доброграєву і в своєму “Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 року”. В 46-му розділі цього нарису, де йшлося про 1880-ті роки в Галичині, Іван Франко, зокрема, зупинився на популярному літературно-науковому додатку до газети “Батьківщина”, який виходив раз на місяць під назвою “Додаток до “Батьківщини”, під редакцією Василя Нагірного. “Видаване, – як писав Іван Франко, – заходом молоді кийвської студентської громади, головню за почином і заходами Олени Доброграєвої, тоді слухачки кийвських університетських курсів для жінок, пізніше якийсь час народної вчительки, яка, по короткій службі, передчасно померла в Ментоні. Втім “Додатку”, головню її заходами, поміщено деякі не друковані досі твори Михайла Максимовича (три віршовані псалми), три байки Івана Нечуя-Левицького, популярний огляд “Про наше русько-українське письменство”, популярні історичні нариси “Запорозька спілка” і “Січове товариство, його впорядкування і побит” та публіцистичні статті: “Чого треба сільській школі?”, “Сільський схід на Україні і його права”, “Волосний схід” і загальніший огляд “Що робиться на Україні?” Ся коротка бібліографічна згадка нехай буде пам’яткою многонадійної і дуже щирої людини, що в тяжких для України часах здобулася на таку діяльність, про яку не подумали люди з більшими засобами і впливами”. “Додаток до “Батьківщини” виходив тільки у 1886 році раз на місяць. Вийшло всього девять номерів.

Як згадує Сергій Шелухин (1864–1938), громадсько-політичний діяч та письменник, член Центральної Ради, генеральний суддя УНР та професор карного права Українського педагогічного

університету ім. М. Драгоманова, "Українство 80-х років XIX в. і мої зносини з І. Франком", вперше надруковані у "Літературно-науковім віснику", книга 7 – 8 за 1926 рік, Олена Доброграєва належала до молодих київських громад. "В одній з молодих громад, – писав С. Шелухин, – були курсистки-драгоманівки – дочка проф. Митюкова, Доброграєва і ін., а з студентів тільки в додаток там були Самійленко (Володимир Самійленко. – Р. Г.) та я. Всі повинні були працювати на часопис "Батьківщина". Але гурт розпочав роботу і розпався. Митюкова отруїлася, Доброграєва кудись виїхала, і не стало у ній основних енергійних, розумних і організаторських та ініціативних сил. Тут якусь темну роль зіграли московські революціонери, які вживали всіх заходів, щоби шкодити українським організаціям, не гидували навіть ширити всякі брехні про окремих осіб". Їх жертвою і була дочка професора Митюкова.

І хоча В. Коцовський в некролозі зазначає, що Олена Доброграєва листувалася з багатьма українськими діячами Галичини, в тому числі з О. Романчуком, М. Павликом, І. Франком, С. Смаль-Стоцьким і, безумовно, з самим В. Коцовським, проте доля її архіву, де би мали зберігатись листи від цих діячів та М. Драгоманова, невідома. Не віднайдено і не оголошено жодним із дослідників про листи О. Доброграєвої до них і в їхніх архівах.

Познайомився Іван Франко з Оленою Доброграєвої під час своєї першої поїздки в Київ весною 1885 року. Їхав він у Київ разом із групою галичан, в якій був і Володимир Коцовський, його товариш. Після ознайомлення з Києвом галичани поїхали в Канів на могилу Тараса Шевченка, на котрій нещодавно був відкритий новий чавунний хрест. З невідомих причин Іван Франко залишився у Києві, де й познайомився зі своєю майбутньою дружиною Ольгою Хоружинською та Оленою Доброграєвою, яка відразу впала в око В. Коцовському.

Листування між Іваном Франком та Оленою Доброграєвою розпочалось тоді, коли і з майбутньою дружиною. Як Ольга Хоружинська, так і Олена Доброграєва були ровесницями, разом вчилися на вищих жіночих курсах при Київському університеті, які ще називали Бестужівськими курсами. Доброграєва добровільно взяла на себе справу налагодження зв'язків між київською громадою та Львовом, який був своєрідним мостом для зв'язків громади з Михайлом Драгомановим у Женеві. Некролог В. Коцов-

ського, з якого відомо, що восени 1885 року Олена Доброграєва була у Львові, дає підставу стверджувати, що саме про неї йде мова у листі Івана Франка до М. Драгоманова від 24 вересня 1885 року: “Спішу одповісти, – писав Іван Франко, – на Ваш лист від 18 сент[ября], а поперед всього на питання в нім заміщені. Петербуржець лист Ваш і посилки одержав і поїхав. Поки що не маю звістки, чи і як перебравсь через границю, але надіюсь, що не тільки сам з книжками щасливо переїхав, а й устроїть потрохи дорогу, котрою б на будуще можна було користуватися. Баришня також переїхала і книжки перевезла. Для посилок книжкових від Вас поки що найліпша, хоч і не дешева, дорога – слати під бандеролею, бо так усе доходить рекомендованим”. З листування М. Драгоманова з І. Франком і, зокрема, з коментарів до листів М. Драгоманова до нього, які були випущені окремою книжкою в 1906 році під назвою “Драгоманов М. Листи до Івана Франка і інших 1881–1886”, писав: “Восени 1885 р. прибув до Львова молодий студент, українець із Петербурга, здається, Дмитрієвський, з наміром порозумітися листовно з Драгомановим про різні речі, переказані йому кружком петербурзьких і інших земляків”. Розшифровувати, хто була ота загадкова “баришня”, з незрозумілих причин Іван Франко не став. Проте зрозуміло, що як і Олена Доброграєва, так і Іван Франко надавали перевагу передачі листів через когось, а не пересиланню, особливо якщо в них йшла мова про серйозні справи. Публіковані листи Олени Доброграєвої до Івана Франка через те недатовані, містять своєрідну секретну інформацію, яка не має права потрапити до рук поліції. Вони дають підстави твердити, що саме Олена Доброграєва відіграла дуже важливу роль у зв’язках України з Галичиною та М. Драгомановим. “Шлю через Ваші руки лист для Олени Доброграєвої, і коли обі Ви згодитесь на се, буду слати і вперед для неї через Вас, з дописом “в передачу” – всякий лист з таким дописом їй віддавайте”, – писав Іван Франко Ользі Хоружинській в першій половині листопада 1885 року. “Пишіть не конче о собі, – просив Іван Франко Ольгу Хоружинську в листі від 10 січня 1886 року, яка не знала, про що саме їй писати так часто, як того вимагає Іван Франко, – я знаю, що се для кожного чоловіка, а особливо для дівчини, конфузливо, – пишіть о своїх курсах, о товаришках, особливо о тих, котрих я знаю: о Доброграєвій (в котрій тут один наш чоловічок закохався – але се секрет!!), о Єгуповій, котрій я

рад би написати дещо, та не знаю адреса, о Максимовичці, о Альбрант – ну і о кім ще хочете, не забуваючи, звісно, й про археологію Мельн[ик]. Гай, гай, Боже мій, та коли б Ви тільки хотіли, то знайшли б доволі предметів, а що мене інтересує кожне слово, Вами написане, се я вже казав Вам”. І трохи далі в цьому ж листі: “А знаєте, мені б дуже бажалося, щоб Ви не самі покинули Україну і емігрували в Галичину, а в якій добрій кумпанії. От, приміром, гарно б було, коли б товаришка Ваша Доброграєва також надумалась та перемандрувала в Галичину, хоч би рука об руку з тим чоловічком, про котрого я згадував! Се мій добрий приятель, і ми могли б устроїти собі життя дуже гарно в товаристві. Я надіюсь, що він приїде зо мною разом до Києва і попрошу його замість мене перетанцювати з Вами, що звичай велить, бо я сам до танцю, як віл до карети”. “Книжки я передала Доброграєвой, – повідомляла свого нареченого Ольга Хоружинська після того, як приїхала до Києва зі Львова, куди їздила з сестрою познайомитись з Іваном Франком “на місці”, в листі від 9 лютого 1886 року, – спочатку вона дуже обрадувалась, а узнавши, що при этом нет никакого письма, – опечалилась. Это, конечно, не для Вас, а вы только будьте добры передать пану Коцовському. Кстати, поклон мой передайте ему”. “Коцовському я передав Ваш поклін, – писав у відповідь Іван Франко 24 лютого 1886 року. – Він Вам кланяється і просить, щоб Ви з Доброграєвою поступали так, як Вам се накаже такт. Впрочім, я з свого боку цікавий, як Ви з нею тепер ладите і як вона дивиться на Галичину”. “С Доброг. я бачусь дуже рідко, – писала у відповідь Ольга Хоружинська 11 березня 1886 року. – Чула, що вона збирається літом їхати у Галичину. А я, здається, так і не здержу свого слова подружитись з нею. Нам просто не представляється такого случая. Да, впрочем, она, кажется, девица с разбором, окружает себе дівчатами такими, що можуть бути в пригоді її інтересів. А я не підхожу під такий ідеал, та, признаться, не дуже й жалкую”. “Про Доброграєву, – писав 28 березня 1886 року Іван Франко Ользі Хоружинській після того листа, в якому вона скаржилась, що не може зійтись з нею, – я Вам нічого більш не скажу, крім того, що вона чогось жалується на Вас. Щось Ви десь комусь наговорили. І не встид Вам, Олічка?”

На деякий час ім'я Олени Доброграєвої зникає з листування Івана Франка та Ольги Хоружинської, проте знову з'являється в листі з середини січня 1887 року, коли Ольга Хоружинська була

вже Ольгою Франко і поїхала в Київ відвідати рідню. “Коцовський, – писав стривожено Іван Франко, – знов обідає у нас, та клопіт мій, що він тепер, мабуть, зовсім уже з глузду зсунувся. Сьогодні був зовсім уже такий понурий та мовчазний, як тоді літом, тільки й усього, що сказав мені: “Здає ми ся, що швидко вмиру, а найгірше те, що се для мене зовсім рівнодушно”. Я, правду кажучи, боюсь з ним заговорювати, боюсь і мовчки слухати його балакання, щоб не сказав, що я слухаю його з простої цікавості. Вчора сказав мені: “Я думав, що я й усіх святих розумію, а показалося, що й одної Д[оброграє]вої досі не міг зрозуміти”. Як бачиш, все та сама нещасна історія, яка називається любов...”

Як дають зрозуміти листи Івана Франка до дружини, а також Олени Доброграєвої до Івана Франка, що збереглися, Олена Доброграєва організовувала переправлення літератури через кордон, і тому часто зникала з Києва. Одне таке зникнення і фіксує лист Івана Франка до дружини з середини січня 1887 року: “Ну, а як жіночий світок? Чи таки Мельничка (майбутня дружина В. Антоновича. – Р. Г.) за генерала? А хто зайняв тепле місце Доброграєвої на команді? Не забудь зайти до Альбр[ант] і розпитати, чи дістала вона мій лист і чому не ласкава була відписати?”

У листі від 16 лютого – 24 березня 1887 року М. Драгоманов писав Івану Франкові, що “получив звістку про “девицу”, що мусила одвести мені книги й гроші (130 р.). Така “девица” єсть справді тепер в Італії, їй справді К[овалевський] дав книги й гроші, та тільки коли вона одклала на місяць виїзд, то К. узяв у неї книги й гроші, кажучи, що знайдеться друга okazія, скоріша!” Такої okazії, певно, не сталось. Мова йшла про Олену Доброграєву. “А з баришнею щось не так, – пояснював ситуацію Іван Франко М. Драгоманову в листі від 14 квітня 1887 року. – Ков[алевський] казав моїй жінці, що передав їй книги й гроші в початку ст[арого] ст[илію] декаб[р]я. Жінка була в Києві в январі, коли баришня вже давно була виїхала. Не міг же Ков., відібравши від неї, таке говорити по її від’їзді”.

Через провокативні дії так званих російських революціонерів-шовіністів, про які писав у своїх спогадах С. Шелухин, часто між членами київської громади свідомо сіялись непорозуміння, щоб викликати недовіру одних до одних, а також всілякими способами посварити київську громаду і її чесних членів з М. Драгомановим. Такі спроби були і з Оленою Доброграєвою, як видно з наведених листів. Одну таку спробу зробив якийсь З., особа якого

не встановлена та про якого йде мова в листі Івана Франка до М. Драгоманова від 20 серпня 1887 року. Іван Франко рішуче відкидає всі підозри стосовно Олени Доброграєвої. Остання згадка про Олену Доброграєву в епістолярії Івана Франка: “Переїздили, – повідомляв він Михайла Павлика у грудні 1887 року, – тут через Львів Доброг[раєва] з матір’ю, в подорожі до Ментона чи кудись там на лічення, хора на сухоти (як вона каже), а як другі дехто говорить, на “бурякову пліснявку”. Повезла дещо книжок і грошей для М. П”.

З листів, які в цьому виданні публікуються вперше і вперше вводяться в науковий обіг, можна встановити, що звали маму Олени Катериною Константиівною, а Олена по батькові була Олексіївна. Походила Олена Доброграєва з села Сороки Бессарабської губернії. Більше немає жодних біографічних фактів. Не виявлено й фотографії Олени Доброграєвої.

Листи Олени Доброграєвої до Івана Франка, які зберігаються у фонді 3 відділу рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України (далі ІЛ), є дуже цінним матеріалом для вивчення взаємозв’язків передових діячів української культури Великої України з Галичиною та роль у цьому Івана Франка.

№ 1

Гуляйполе, 1885 г., 18-го Сентября¹.

Посилаю Вам 4 карбованця и прошу вислати за два місяця Зорю – один примірник по адресі: Высшіе женскіе курсы (Кіевъ) слушательницы 3 курса Надежды Яковлевне Волковой. Другий карбованець (також на 2 місяця) по такій адресі – Кіевъ, Кузнечная ул. Въ Молочную. Господину Богачу. Третій карбованець передайте прошу у редакцію Батькіщини, нехай и тійі через два місяця присилають по першій адресі. Четвертий карбованець віддайте на Читанку Барвінського – нове видання и перешліт йійі через п. Мельник². Міні потрібна б була Хутірна поезія Куліша³ и Бібліотека Онишкевича⁴ 3 том, але це вже в кредит, післала б Вам гроші, якби дальше підписувались на Зорю, значить вірите. Шо у Вас там робить Коц. в редакції Зорі, та чи він у Львові? Цікаво також знати, як до Вас манускрипти післати найвигіднійш, чи зшитком, чи рекомендованою бандеролью, або що? Питають тут також чому діваються деяки – правдоподібно, що марно чекають.

Бувайте здорові, чи скоро Ваша Зоря буде вже готова, чи Ви їйі так думаєте поволеньки пускати з подорожами з Милана⁵ и иншими цікавими річами.

[P.S.] Чи пустили Павлика⁶? У Белея йе ще гроши 3 р. 50 коп. на Правотаря домового⁷, або нехай віддасть, або візьміть у його на Бібліот[еку] Онишкевича.

ІЛ, ф. 3, № 1603, арк. 683 – 684. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Датується за старим стилем, тобто 5 вересня за новим стилем.
2. Мельник Катерина (1859 – 1942) – археолог, історик, товаришка Ольги Хоружинської та Олени Доброграєвої по Бестужівських курсах. Дружина В. Б. Антоновича. Свої праці з археології друкувала в галицьких виданнях.
3. Збірка віршів П. О. Куліша “Хуторна поезія” вийшла 1882 року у Львові накладом автора у друкарні Товариства ім. Т. Шевченка.
4. Точніше “Руска Бібліотека Онишкевича И.”, її третій том, “Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича и Якова Головацького. С предисловієм Владимира Коцовскаго”, був виданий “Академическим Братством” у Львові в друкарні Товариства ім. Т. Шевченка 1884 року.
5. У “Зорі” протягом 1885 року друкувалась велика стаття М. Подолінського “З подорожі по Італії”. Матеріали про Мілан і мистецькі твори, які є в цьому місті, друкувались у 7–12 книгах журналу.
6. Михайло Павлик разом з сестрою Анною 9 вересня 1885 року був заарештований у Косові за причетність до таємного товариства та ширення ідей соціалізму. 2 січня 1886 року над ними відбувся у Коломиї суд. М. Павлик був звільнений, а Анна Павлик була засуджена на місяць тюремного ув'язнення.
7. Точніше “Руский правотар домовий”, довідник з різних правових питань. Вийшов у травні 1885 року за авторства Юліана Семигинівського та Василя Лукича у Стрию.

№ 2

[жовтень – листопад 1885 р.]

Обертаюсь до Вас з зовсім для Вас несподіваною пропозицією, хоч на перший мій лист не маю відповіді. В мене йе невеличке гумористичне оповідання Мирного¹ (8 сторін листового паперу великого формату). Воно здається мені підійшло би до Зорі, але не підходить для проектованого додатка² до Батьківщини³, для котрого його прислано, бо писано не для селянина. Тепер я хочу зробити з Вами обмін на таких умовах – напишіт Ви невелике оповідання з селянського життя для селянина (це робота на один вечір для Вас), тільки не моралізуйте занадто, хоч, правду кажучи,

це й не Ваш спосіб писання. Як не маєте нічого противу пропозиції такої – напишіть міні. Я дам знати Мирному и перешлю манускрипт Вам, як тільки дістану звістку, що Ви свій манускрипт⁴ віддали п. Романчукові⁵, звісно в такому разі, если він має дозволення від рос. цензури. В остатні часи я взагалі не знаю, як це діло стоїть. Але навіть якби все було, як слід йому бути, то всеж таки най Ваше оповідання (если згоджуйтесь поміняти) друкується не в першій, але другій числі додатка. А по цій мові, будьте здорові! Дайте яку-небудь відповідь якнайскоріше а також и на питання мого першого листу (книжка). Напишіть и про справи львів'ян. Як робиться, що дійете? Адресу знаєте.

О. Д.

[P. S.] Я нічого не кажу про це як писати, бо Ви це краще від мене знаєте, тай не знаю чи згодитесь? У всякім разі напишіть так, щоб воно було для селянина цікаве и користне. Форма, звісно, беллетристична.

ІЛ, ф. 3, № 1603, арк. 722 – 723. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Мова йде про гумористичне оповідання Панаса Мирного "Лови", надруковане не в "Зорі" чи в "Батьківщині", як цього бажала О. Доброграєва, а в альманасі "Ватра", що вийшов 1887 року в Стрию під редакцією Василя Лукича.
2. "Додаток до "Батьківщини" – так називався щомісячний додаток до газети "Батьківщина". Виходив у 1886 році під редакцією Василя Нагірного. Вийшло всього дев'ять номерів.
3. Політична і наукова газета, яка видавалась народовцями у Львові 1879–1896 рр. під редакцією Юліана Романчука.
4. Прохання написати оповідання Іван Франко виконав, оскільки невдовзі О. Доброграєва вислала оповідання Панаса Мирного "Лови".
5. Юліан Романчук (1842 – 1932) – один із найвідоміших галицьких народовців. Стояв на чолі українсько-польської угоди "нова ера", яку різко критикував Іван Франко. Був редактором "Батьківщини", і О. Доброграєва переписувалась з ним.

№ 3

[листопад 1885 р.]

Вибачайте, Шановний Добродію, що забарилась з відповіді, але все чекала, що можиму дати Вам красчі звістки. Тільки даремна праця, міні тепер більш, ніж тоді, як я писала до п. Коц[овського] здається, що небагато Ви дістанете статей відсіля. Бачите, молодші дехто перекладає спект і зв'язали себе певними

обіцянками. Все, що Ви мене просили, я зробила; одному від себе казала; другому нагадувала стару обітницю, але чи буде з того що, не знаю і невелику майу надію. У кого йе що написане, – хочуть пробувати в тутешній цензурі, а то не ймуть віри, кажуть, як пішлеш що в Галичину, то там воно без сліду загибає. Багато таких розмов веде і автор “Про рослини”¹, котрі і справді не знати чого так довго не друкуються. Я ледве що могла зібрати для Батьків[щини], та й то бачите, поганеньке. Може, пізніш воно й краще буде. Напишіть мені, будьте ласкаві, як діло це стоїть – гроші відіслано, матерьял и всяке таке теж и доси не має ніякої вістки. Чи дістав п. Коцов[ський] мого листа? Була б дуже Вам вдячна, якби о цім всім дізналась, бо час тікає і нічого певного не знайдеш. Сказати Вам правду – гарні ми, але й за вас, галичан, нічого не можна іншого сказати, бо хіба це так діла робляться, – це по адресі п. Коц[овського] послано гроші.

Посилаю Вам “Лови”, легенька річ, але мова гарна і не можна сказати, щоб до “Зорі” воно не підходило. Потім, мабуть, Ви дістали вже перевод з Доде “За Кукельванців”² – це нічого собі. Я їх також віддала, бо до Батьк[івщини] не здадуться. Здалися би Вам переклади Щедрінських казок? Що від мене залежатиме, я готова зробити, але попросила б Вас, хоч докладно написати мені, як стоїть діло з Батьк[івщиною] і що можливе взагалі, бо ми цієї гадки не хочемо казати. Велике Вам спасибі за “Галицькі образки”³. Вони тут сподобались і мені здається по змісту може б і цензура їх пустила (як Ваших Образків), спробуйте вишліть один примірник у “главное управление” і якщо дозволять, то не передавайте на комісію книгарям, але мені, чи кому там іншому, здається, що воно б пішло, хоч і не знайу, якщо б дозволили, то можна б було тут і друге видання зробити. Гарна була Ваша стаття в Крайу⁴, – та тільки чи не посваритеся знов з народовцями? П[ана] Коц[овського] попросіть післати мені Календар просвіти за 84 р.⁵ Гроші він тепер має, так що тільки нехай витягає і купуйє. До видавця, знайу, гроші відіслано. Мабуть, будете не дуже задоволені моїм листом, але не я в цім винна. Лисенко все нагадує за якісь пісні, котрі Ви мали йому прислати⁶.

Напишіть за Ваші діла, чи все так погано сточать, чи змінився Ваш настрій? Поки що бувайте здорові. Тут така нісенітниця робиться і люде так мало пишуть, чи якої іншої роботи роблять, що не слід би Вам велику надію на тутешніх покладати, але це моя приватна гадка.

Стискайу Вашу руку, як буду що мати, то пришлю Вам.

О. Д.

[P. S.] А одповіді Вашої чи п. Коц[овського] чекайу.

ІЛ, фонд 3, № 1603, арк. 755 – 758. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Працю під такою назвою не було надруковано ні в “Батьківщині”, ні в “Зорі”.
2. Оповідання Альфонса Доде під такою назвою не було опубліковано ні в “Батьківщині”, ні в “Зорі”. Творчості А. Доде Іван Франко присвятив декілька своїх праць. Його старанням у “Бібліотеці найзнаменитіших повістей”, яка була при “Ділі”, вийшли “Фромон син і Ріслер старший” у перекладі Й. Олеськова, “Королі на вигнанні” та “Набоб”. Деякі оповідання були надруковані в ЛНВ 1898 року під рубрикою “Із останніх оповідань Альфонса Доде”, зокрема: “Спомин шефа кабінету”, “Лекція історії” та “Свято дахів”.
3. Збірка оповідань Івана Франка “Галицькі образки” вийшла у Львові 1885 року.
4. Мова йде про статтю “Lwów, 21 października”, яка містила підрозділи “Безвладність сторонництва народівців”, “Банк крилошанський”, “Отець Наумович” та “Народний Дім”. Стаття була опублікована в № 45 газети “Kraj” від 10/22 листопада 1885 року.
5. Мова йде про “Календар ілюстрований товариства “Просвіта” на рік переступний 1884. Зложив і впорядкував Василь Лукич”.
6. Під час першого перебування Івана Франка в Києві весною 1885 року М. Лисенко записав з його голосу мелодії окремих галицьких народних пісень. Повні тексти пісень Іван Франко обіцяв прислати композиторові після повернення у Львів. Зайнятий іншими справами, Іван Франко не відразу виконав прохання М. Лисенка, і про це йому доводилось нагадувати. Прохання вислати тексти пісень містяться в листі М. Лисенка до Івана Франка від 6 червня 1885 року. а відтак 8 червня цього ж року. “Шановний Пане Йване, – писав М. Лисенко І. Франкові в листі. – На вздогін панни Доброграєвої й їйї товариша, студента Київ. Университета, болгарина Спиро Гулабчева, шлю Вам цього листа з моєю карткою рекомендующею до славного хорватського музики – етнографа, Кугача, задля передачі їйїї пану Спиру Гулабчеву”. Спіро Гулабчев – студент Київського університету ім. Володимира Великого – був знайомий з Іваном Франком. Його скерував до нього Володимир Антонович. Гулабчев видавав книжки для шкіл болгарською мовою та збирав фольклор. Подальша доля його невідома. Франц Ксавер Кугач – хорватський етнограф, автор чотирьох збірників південнослов'янських народних пісень у супроводі фортепіано. Цей лист дає підстави стверджувати, що Олена Доброграєва мала їхати в Галичину влітку 1885 року, однак виїхала аж у вересні.

Тексти пісень, які просив М. Лисенко, Іван Франко відправив у листі від 13 грудня 1885 року, за що йому М. Лисенко сердечно подякував у відповіді від 8 грудня ст. ст. / 20 грудня н. ст. 1885 року. Пісні, записані від Івана Франка, М. Лисенко помістив у четвертому випуску свого “Збірника українських пісень”, зокрема пісні “Про Довбуша”, “Ой там за горою”, “Пливе качур по Дунаю”, “Жалі мої, жалі”, “Бескиде зелений”.

№ 4

[кінець грудня 1885 р.]

Думала я написати Вам аж тоді, як буду напевне могла сказати Вам, як діло стоїть з Зорею тут і на шчо Ви можете числити. Але цього мені не прийдеться навіть бачити, бо завтра поїду з Київа. Відїжджаючи шче говорю де-з ким, але покi шчо мало надії на які-небудь конкретні наслідки. Тепер мені приходить ся звертатися до Вам трохи не офіційно як до члена редакції Зорі, хоч предложити я хочу, здається, те шчо може обернутися для Вас дуже корисно. Ходить о то, шчо нам треба чім-небудь вдовольнити наших пренумерантів б, тим як цензура заборонить або не буде по якім-небудь причинам пускати сюди Батьк[івщини]. Так от я і думаю, чи не можна було б гроші на Батьк. посилати на адресу Зорі, а Вам умовитися з Роман[чуком], шчо як уявиться в січні, шчо Батьк. не пускають сюда (це йому кара за те, шчо моторнійш не старався о дозвіл, і написав о цім тільки в октябрі), то пренумеранти її замість замість Батьк. діставатимуть Зорю, котра таким способом зробиться тут більш популярною. Ми ж в кожному разі додержимо умову і до кінця року хоч в формі метеликів від часу до часу будемо присилати для Батьк. старі “увзгляднуючи укр. справи”, шчо з ними на тім буде і чи згодиться, на шчо о цім здається ще рано балакати. Шчо Ви на це скажете? Це поганий кінець, а як би пренумеранти зістались при Батьк., то тільки нехай п. Ром. не забуває, шчо він обов'язувався тоді друкувати додаток, котрим редакція повинна, звісно, за даня таких несподіваних засобів, обернути на поліпшення зміста часописі. Це все пишу Вам, а не п. Коц., до котрого воно належить, бо він писав, шчо їде на село, так шчо може трапиться якраз шчо у Львові его тепер не буде. Шче кілька слів за це діло скажу – не можна ёго зробити неофіційно, себто прислали гроші до Вас, а Ви би вже там яку комунікацію впорядили з Батьк. Це Ваше вже діло. Воно добре було, щоб перше число випало нашого 1-го січня, себто і на наше було тут, бо тоді якраз багато бува таких людей, котрі могли б пренумеровати. Шчо б можна було у всякім разі показувати декому. Хоч би по такім адресам прислали, як не пришлють по иншім звісним: Сороки Бесарабовской губ. Екатерине Константиновне Доброграевой (також і остані числа Батьків. за 85 р.) Гроши незабаром пришлються. 2) Київъ. Большая Владимірская д. 41. Татьяна Михайловне Сапежко, 3) Кузнечная д. 14, квартира Науменка. Ольге Михайловне Максимовичь (2 прим.). Ваш

отвітний лист напишіть по такій адресі: Вісшіе Женскіе Курсі Ольге Михайловне Максимовичъ (мені ёго перешлють). Ну заїла я Вас з Батьківщиною, але, здається, вже годі. П. Коц. передайте мій привіт, я ёму дуже вдячна за те, що він все впорядив так, як воно повинно було бути, тільки одне недобре, як додаток цей. Вже так-таки ніякого відношеня до Галичини не буде мати. Опріч того, мене дуже дивувало, що така дурниця і так довго тягнулася, покі дійшла до якогось кінця. Дістав він уже гроші. Кінець кінців я ёму скоро напишу. Тепер ще тут хочуть мати 1 прим[ірник] Галицкіх образків і Марусю Квітки¹, – воно б добре було якби прислати їх, але мені прикро клопотати Вам голову такими дрібницями. Вкажіть такого чоловіка, котрий мав би більше часу. Грошей вистачить тих, що у п. Коц., тільки записуйте, щоб можна було вести рахунок. Потрібні мені були також кілька примірників Читалень² виданих Просвітою, це вже, будьте ласкаві, пришліть.

Роскажіть докладно про нову часопись, відкіля сподіваєтесь грошей і як все впорядкується? Як пляни Ваші гарні, себто дуже гарні, то може і тутешню недбалість можна буде переломить, найбільш як візьмуться до цього енергічні люде. Дайте мені також конкретну відповідь за Віші утвори, – о чім я писала до п. Коц.

Там якісь книжки просив Гулабчев, воно красче б було, щоб вони всі лежали у Вас, бо здається скоро буде можливість передати їх ёму через одного булгара³, котрий поїде на Львів, але щоб всі були, що він просив. Спитайтесь у кого там – чи можна б було написати истор. укр. літер., якби гроші були за 2 роки? Здається, у Вас тепер багато емігрують у Америку? Але я вже втомилась так, що шарпаю з різних кінців хитаня без логічної звязи. У всякім рази буду чекати від Вас докладної відповіді. Стискаю Вашу руку і бажаю Вам всього найкрасшого. Тільки думаю, що ні у Вас в Галичині, ні у нас не скоро дочекаюься можливості справдешної роботи, а найбільше такої, як би Вам бажалося.

О. Д.

ІЛ, ф. 3, № 1603, арк. 797 – 802. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Повість Г. Квітки-Основ'яненка "Маруся" накладом М. Желеховського вийшла у Львові 1876 р. у друкарні Товариства ім. Т. Шевченка.
2. Відомо праця М. Павлика "Про русько-українські народні читальні", що вийшла у Львові на початку грудня 1887 року.
3. Особу встановити не вдалося.

№ 5

вересень 1886 р.

Шановний Товаришу,

П[ан] Василь Полунін¹, одні з наших земляків і моїх добрих знайомих їде у Львів на короткий час, бо він чоловік слабкий. Але хоч і недовго буде ві Львові, хотів би трохи придивитися до нашого суспільного життя у Галиччині. Поможіть ёму в цьому.

Далій він поїде на південь у Італію і добре б було, коли б знайшовся якій товариш, щоб разом хоч до Відня доїхати. Якби сего не трапилось, то дайте ёму лист, або адресу кого з Вашіх віденьських знайомих, найкрасче з січовиків². Про деяких з наших спільних знайомих п. Полунін Вам де-що розкаже.

Про 500 карб. я з кількома людьми вже балакала, але мало маю надії, щоб з того було що сёго року. Своїх грошей я і на рік стільки не дістаю.

Проздоровіте жінку Вашу від мене і не беріть гостро того, що я часом кажу жартуючи. Всёго Вам найкрасчого! Стискаю Вашу руку!

О. Д.

[P. S.] Зверніть увагу на те, що Вам скаже п. П[олунін] це моя гадка і частинно “общественного мненія”, кажучи по-російски.

Не зовсім я розумію, що писали Ви мені про К[оцовського]. Коли він писав мені, то, здається, був здоровий і багато коло Зорі і взагалі літературної праці робив. Правда, я давно вже вістки від ёго не мала. А він один з тих кількох знайомих у Вашій країні, що я ёго ціню і поважаю, тому хотіла б знати, що ёму таке. Чи не навернула ёго стара слабість на груди?

А то може Ви натякаєте на одну маленьку *idee fixe*³ і мені звісну, – але на то ж чоловік має розум, щоб бути паном над собою. А п[ан] К[оцовський] має того розуму досить. А то час і річка Лета найкрасчі лікарі. Тому я ёму і не пишу.

Бачите, навіть задовга відповідь на Ваш легенький натяк. Але це тому, що не ясно Вас розумію.

ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 419 – 422. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Василь Полунін мав завдання від київської громади заїхати до М. Драгоманова. Він побував у Львові і зв'язався з Іваном Франком, що впливає з листа Івана Франка Михайлові Драгоманову від 14 квітня 1887 року, в якому повідомляє, що докладно про київські справи його поінформує “кор-

сіканець". У листі від 16 лютого – 24 березня 1887 року М. Драгоманов писав Івану Франкові: "...дістав книги через Вас, а також через приїжджого хворого, що тепер в Корсиці". Публікуючи лист М. Драгоманова від 15 жовтня 1887 року у виданні "М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка і інших. 1887 – 1895" (с. 105), Іван Франко дав примітку до слів: "листок – до П – на" "Полуніна, той же корсиканець". Інших даних про В. Полуніна встановити не вдалось.

2. Організація українських студентів, які навчалися у Відні, називалась "Січ". Членів організації називали січовиками. Іван Франко мав тісні контакти з цією організацією і був її почесним членом.
3. Володимир Коцовський мав намір одружитись з Оленою Доброграєвою, і вона знала про це, однак погодитись вийти за нього заміж категорично відмовилась, знаючи, що смертельно хвора.

№ 6

с. Корюковка. 3. XI. 1886 р.

Пишу до Вас, Шановний Добродію, за невеличким ділом. Дісталось мені до рук кілька слів до біографії Свидницького¹, думаю, що їх, трохи виправивши (це зробити я не маю часу), можна надрукувати в "Зорі". На всякій раз посилаю Вам, що написане, а Ви зробіть, що схочете.

Поважаюча Вас О. Д.

с. Корюковка

XI. 3. 1886.

ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 517 – 518. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Мова йде про статтю М. А. Вербицького, який виступав під псевдонімом "Чернігівець", "До біографії Свидницького", опублікованої в № 23 "Зорі" за 1886 рік.

№ 7

[січень – лютий 1886 р.]

Пишу Вам ще відсілля¹, хоч завтра виїду, бо можна трохи більш написати аж з Київа, де маю докази, шчо кождий лист К[оцовського] читався. В додатку до Батьк[івщини] багато річей мені не до вподоби і не так мені, як ще іншим, але годі Вам клопотати голови, бо справді бачу, шчо Ви тут нічо не поробите. Головна річ, задля котрої я піднялась на цей лист, ось шчо: видавця пісень просить вже написати історію укр. літератури², але з найдавніших часів починаючи і, так сказати приміром в

Добролюбовським дусі, – значить з публіцистикою. На рік (через 2 роки) дають, здається, 100 карбов. Пишу здається, бо тепер не в Києві, але все ж таки пишу, щоб Ви вже знали за що я говоритиму, коли буду вже просто до Вас в цім ділі звертатися відтіля. Називайте і Ви ёго в Ваших листах В. Та не більш, бо у нас тепер хоч вільнійше стало що до літератури (трохи) після того як царь слухав і хвалив укр. пісні, але якраз іде шуканина за нашими піснями та за Горовенком³.

Може, гроші ці шче звернуться на Ваше видання, а може, які інші. О цім вже напишу. Як буду знати. Тепер лиш скажу, що програма (з деякими змінами против у В. П.⁴) – то шче цікава і для нас звісно б дуже бажаною річйу, а як це буде тільки критика, то воно далеко більше значіня матиме для Галичини. А цензурні обставини у Вас не легшії, як в часи Світа⁵; той переставъ виходити через брак предплатників? За книжки Гулабчев сам Вам напише, а то може він вже собі їх роздобув на инший спосіб. Гал[ицькі] образкі дістали, але проспекти⁶ не знайу. Може, вони в Київі є. Може, примірник мені був потрібен, бо за ёго один чоловік багато грошей давав, але тепер я вже ёго майу. Нічого також не можу тепер сказати в ділі видавання Ваших утворів⁷, окрім того, що спишіть хоч назви цих Ваших образків на 1 том, бо це ж перша річ за котру будуть питати, а там треба буде і самі образки віслати, щоб і накладець, якби такий знайшовся, їх всіх перегледів. А Ваші умовини я вже буду мати на увазі. Шчо тепер з Павликом⁸ (имя ёму нехай буде П. А.)! Бувайте здорові. Най щастить Вам у Вашому виданню.

О. Д.

От знов образа Вашої німецької систематичності! Не думаю, щоб всі зраділи, побачивши книжку у програмі Молота (да і я не цілком з тим гожусь і не знаю, що буде з грішми). Але може попереду будем бачити книжку, а то і прокураторія с конфіскацією in spe зробить свої діло, – так що обійдеться мабуть. Я збиралась вже зо два тижня Вам відписувати, – і звісно могла б вже і докладну відповідь мати, але ці свята для мене були якісь несчасливи⁹ – все слабувала, шчо зі мною і рідко буває.

ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 99 – 101. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Очевидно, з Києва.
2. Олена Доброграєва видала у Липську (Лейпцигу) твір М. Лисенка "До Хортиці" на вірші Якова Щоголіва до 25-х роковин Тараса Шевченка (1886 р.)

для високого голосу (тенора) і фортепіано. Очевидно, тоді й зайшла мова про видання історії української літератури, збирати матеріали до якої Іван Франко їздив 1885 року до Києва. Написати таку історію української літератури до багатотомного видання "Історії всесвітньої літератури" запропонували йому у видавництві Йордана в Липську. Історія української літератури мала йти як додаток до "Історії великоросійської літератури". Здійснити намір і видати таку історію Івану Франкові не вдалось. Частково він пізніше реалізував його у "Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р."

3. Йдеться про повість Олександра Кониського "Юрій Горovenko", видану у Львові 1885 року, яка стала причиною репресій українців на Великій Україні. Дійшло до того, що зі Львова було вислано з редакції посвідку, що автором книжки є Кахникевич, але цьому в Києві не повірили.
4. Михайло Драгоманов.
5. Журнал "Світ" видавав Іван Белей та Іван Франко у 1881–1882 рр. У ньому – повість Івана Франка "Борислав сміється".
6. На початку 1887 року Іван Франко мав намір розпочати видавництво журналу "Поступ" і з тією метою розсилав різним адресатам "Запросини до передплати", звані "проспектом" цього часопису. Проспект був надрукований в кінці жовтня 1886 року, і його конфіскувала поліція, давши, крім того, зрозуміти, що видання конфісковуватиметься постійно, що зробило неможливим реалізацію задуму.
7. Про намагання Івана Франка видати на той час свої твори в Києві не відомо нічого. Очевидно, що така мова між київською громадою та Іваном Франком йшла, але була безрезультатною через посилення цензури на Великій Україні.
8. Михайло Павлик після суду, який відбувся в Коломиї 2 січня 1886 року, вийшов з тюрми і перебував у Коломиї.
9. Мова йде про Різдвяні свята.

№ 8

[1886 р.]

Їде тут до Вас один чоловік¹, – не може він витерпіти на нашій славній Україні. Він чоловік щирий, добрий, українець, хотів би робити яке маленьке діло, а тут не можна нічого. Ось зібрався і не довго прийшлося збиратись, – і поїхав у Галичину. Хоче він дістати яке місце сільського вчителя, або при часописі якій (трошки він і пише), або і так при якомусь ділі хоч би книгарському прихилитись, – це для власного одержання. Цілою душею я хотіла йому допомогти, може і ще дехто з нашої громадки – товаришкі на те підуть, якби можна būtų певними. А ще він по своїй енергії тай так як свій чоловік може стать у пригоді нам і цілій Україні. Для цього гарно було, як би йому трапилось де-небудь осісти коло кордону. Напишіть Ви мені поперед Него, від кого власне залежить місце сільського учителя, – скільки треба грошей і енергії, щоб відкрити маленьку книгарську крамничку і для нас корисну. І взагалі напишіть щирю

Вашу гадку о цім. Побачивши чоловіка і побалакавши з ним, Ви це можете.

Бажаю Вам всього найкращого. Пишіть, будьте ласкаві. Чи дістали обидва мої листи? З Гладил[овочем] вийшло, здається, не так, як сподівалось. Тай ще прошу не балакайте Ви багато о цих справах поміж собою, бо дослухають чужі люди, і виходить нісенітниця. Жалько трошки єсть і Ольги Федорівни². Стискаю Вашу руку.

О. Д.

[Р. S.] Спитайте Павлика, шчо з ёго “Читальнями”³, я б знайшла чимало пренумератів, якби знати, шчо воно вийде і мати яку надію, шчо до нас дійде. Пишіть же!

ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 129 – 131. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Цей лист підтверджує те, що Олена Доброграєва була однією з організаторів перевезення української літератури, яка вважалась забороненою, на територію України. В цьому випадку з контексту листа зрозуміло, що з цією метою відправили людину, якій потрібно було знайти якесь заняття біля кордону.
2. Очевидно, через те, що Ольга Хоружинська відважилась поїхати за чоловіком в Галичину, чужий для неї край.
3. Праця М. Павлика “Про русько-українські народні читальні” вийшла у серії як друга та третя книжка “Наукової бібліотеки” 1887 року.

№ 9

Chemin Dancet¹, 14. 9 ereve² [1886 p.]

Бачу я, шчо Ви тепер дуже зайнятий чоловік, так шчо Вас ніде і не побачиш. В мене теж тепер роботи багато, а деякі маленькі діла до Вас маю.

Перш всего треба мені передати Вам гроші п. Коцовського³ – 19 карб. Я давно їх дістала і о тім свого часу п. К. писала і він згодився, шчо красче їх передати Вам, а також ходити ще на пошту. Ще переказував він Вам, шчо якісь папери відіслати у неділю і шчо з ними Кониський мав клопіт.

5 карб. передаю Вам знов за ті книжки, шчо Ви мені мабуть їх привезли. Цікаво мені знати ще шчо там в Гусятині, п. Коц. трохи натякає. 8 карб. передаю на Зорю (5) и Барв[інському]⁴ (3 р.) по такий адресі: станція у юго-западної железной дороги Крижополь. Господину Поплавському. Прилучений лист прошу закордоном вкинути. На пересилку и таке инше додаю ще 1 карбов.

Ще одна річ: чи не можна було б продавати при ред. Зорі (або де?) одну пісню, друкується вона тепер у Липському, музика Лисенка на роковини Шевченка⁴, цензура дозволила і у нас. На це останє питання дайте мені відповідь городским листом, а то як маєте вільну хвилину зайдіть, хоч на це я і не дуже надіюся. Адрес мій: Жандармская, домъ Панченка, против Красного Креста.

Мали Ви мені ще і додати і передати? А на цім бажаю Вамь всього найкрасшого і всякого там щастя і такого іншого.

О. Д.

ІЛ, ф., № 1608, арк. 167–168. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Передмістя у Женеві, де на той час мешкав Михайло Драгоманов.
2. Датується за новим стилем.
3. Володимир Коцовський (1860 – 1921) – письменник і літературознавець, співробітник “Зорі” та “Діла”. Народовець, товариш Івана Франка. В пресі найчастіше виступав під псевдонімами “Корженко” та “Голка”. Після смерті Олени Доброграєвої одружився з сестрою Уляни Кравченко Валерією Шнайдер.
4. Олександр Барвінський (1947 – 1927) – відомий політичний діяч Галичини.
5. “До Хортиці” – солоспів для високого голосу у супроводі фортепіано, музика М. Лисенка до слів Я. Щоголева (“Стугонить Дніпро по скелях”). Вийшла друком 1886 року коштом Б. Корейко.

№ 10

[1886 р.]

Пишу Вам коротенько, коротше, ніж хотіла би, але тепер зовсім в мене мало часу, – підійшли екзаміни остатні, їх щось з 20, а тут разом треба шукать і мійсця, а там і друга всяка робота. Кінець кінців мені і нема чого багато розписувати. Ви ж, як пишете, скоро приїдете, значить можна набалакати. Пишете за книжки, чи не могли б Ви привезти частину тих, що у П. Дорогу туди можна було б оплатити й привезти їх таки варто. Що до балакучести, то о тім краще тут набалакаємо. Тепер звертаюсь до всіх тих непорозумінь, що зайшли, – “воля” і все інше це зовсім моє діло: я тільки замітила, що Ви мої листи, ніби не один читаєте і хотіла при запомозі тої згадки втекти від деяких неприємних речей. О[льги] Х[оружинської] я не знаю, та кінець кінців це діло таке, що в его і зовсім не слід мішатися¹. Я справді говорила про Т., але Ви знов помиляєтесь, говорячи за “неприємні слухи” і значить має тільки те, що вказує на львівське, а не київське друковане. Коли я писала, то це мені не

приходило на розум, а пам'ятала я тільки, що коли вийшла друга частина Ради, то мені сказав чоловік до Т. і зовсім приємний – ну знаєте попустили цю книжку трошки цензура, а трошки Т. При чім тут можуть бути кружки и таке інше. Ось Вам відповідь на всі Ваші питання, хоч і дуже недотепна, бо я сьогодні якась і слів не знаходжу і разом з тим поспішаю, щоб скінчити. Бувайте здорові, стискаю Вашу руку.

О. Д.

[Р. С. / І ті 5 карб. (мені їх передадуть і гроші на дорогу, вразі б Ви поїхали у Гусятин² можу Вам зараз переслати, або як нема часу, то туди передать. Перекажіть, прошу я Вас ще п. Коц. (хоч я ему скоро сама писати буду, щоб не писав у Болгарію, це мене просив один болгарин³, бо там щось вийшло з его листами.

ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 237–240. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Причиною непорозуміння стало видання "Чорної ради" Панька Куліша. Олена Доброграєва вважала, як впливає з листа, що книжку, особливо другу частину, попустили, посилаючись на "Т", особу якого не вдалось встановити. Можливо, це був Є. К. Трегубов, чоловік Антоніни – сестри Ольги Хоружинської, викладач Галаганівської колегії, активний член Київської громади. Непорозуміння стали відомі й Івану Франкові, про що свідчить лист його до Ольги Хоружинської від 28 березня 1886 року.
2. Через Гусятин, містечко в Тернопільській області, було налагоджено спосіб нелегального транспортування забороненої літератури.
3. Спіро Гулабчев.

№ 11

[1886 р.]

Не знаю, чи дістали Ви мій останній лист, шчо в ёму були вірші, бо не мала часу відослати ёго рекомендованим. Тепер користуючись "случаєм" шчо написати Вам ще дешчо. Але такі ще до того дізналась я з певних джерел, шчо Ви таки женитесь і скоро, так треба ж поздоровити Вас і сказати Вам свої бажання. Ну, звісно, щастя-долі і такого іншого, а найбільше шчо б брак цей в Вашому життю не був перепорою для дальшої корисної праці, а не відворотно здержував її.

Посилаю Вам ту казку Щедріна¹, шчо за неї я писала, але прошу Вас, в разі шчо вона не підійде до програму часописи схороніть її доборе, бо я її у всякім разі надрукую, хоч окремо, бо

і я її вважаю за дуже гарну і переклад непоганий. До того додаю Вам згадки за Шевченка одного старенького попа, записані просто зо слів його². Мені его принесли для Батьк., але якось воно не дотепне, тай факти деякі красче б викинути, забути, але може дешчо вибереться і його можна буде надрукувать яко матеріал, звісно з відповідними "оговорками". Це вже Ваше діло.

Тепер починаю знов за книжки ті Пелеха³, обридли ж вони мені. П. Гладилович⁴, шчо передасть Вам цей лист, бере на себе перевезти кілька книжок сюди, коли буде вертать, але не знаю шче, чи підійметься на такі, як в тому кошику. Якби згодився, то цікаво значить видобути їх якось з того Гусятина, хоч би українське та ті шчо дотикаються Укр., а то і всі, і передать їх тому п. Г. якшчо він візьметься. Ви в цім допоможіть (там і гроші повинні бути). Тільки доси я не маю карткі, по якої можна їх дістать, то як я Вам такої не пришлю, візьміть їх своїм іменем. У всякім разі об цім я мабуть шче раз незабаром буду мать нагоду написать Вам. За 5 карб. і їх поки-шчо зовсім неозначену долю я Вам вже писала. А поки шчо бувайте здорові!

О. Д.

[Р. С.] За Оловець⁵ теж згадувала, маєм той лист.

Посилаю Вам шче "Ліс шумить"⁶, мабуть будете могли вибирать, бо шче хтось збирався послати переклад того ж самого. Якшчо нічого з ним не зробите, то скоріше шчо б могли прислать, бо тут така чутка ходить, шчо не відішлеш в Галичину, то марно гине.

ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 241 – 244. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Мова йде про "Коняку" Салтикова-Щедрина. Уявлення про кількість перекладів творів цього великого російського письменника дає бібліографічний покажчик "Російська література в українських перекладах" (В-во АН Української РСР, Київ, 1963). Івану Франкові належать переклади "Спокойне життя" ("Деревенская тишь") – "Друг", 1877, № 5; "З якого кореня Дуреньки" ("История одного города") – "Друг", 1877, № 6; "Премудрий в'юн" ("Премудрый пискарь") – "Зоря", 1886, № 15–16. Перові Івана Франка належить велика стаття про творчість письменника, друкована у "Світі", 1881, № 10.
2. Подібний матеріал у львівській пресі не опублікували.
3. Пелех Іван (1859–1914) – галицький журналіст москвофільського напрямку, редактор "Червона Русь", "Руське слово", "Галичанин", співредактор "Страхопуда". Видавець "Русской библиотеки" (1887–1905), в якій друкувалися твори російських письменників.

4. Дем'ян Гладилевич (1846–1892) – відомий галицький народовець. Був головою Товариства ім. Т. Шевченка, а також співробітником “Діла”. На його смерть, 29 січня 1892 року, Іван Франко відгукнувся некрологом, друкованим у № 4 журналу “Народ” за 1892 р.
5. Відоме оповідання Івана Франка, написане 1879 року. Воно увійшло в багато збірок Івана Франка, в тому числі й у збірку “Галицькі образки” 1885 року. Намагання Олени Доброграєвої надрукувати його на Великій Україні були даремними.
6. Повість Володимира Короленка “Ліс шумить” (поліська легенда) була опублікована в перекладі В. Маслової-Стокоза в журналі “Зоря”, 1886, № 22 та № 23.

№ 12

[грудень 1886 р.]

Зразу ж відписую Вам, бо скоро поїду, мабуть, з Києва. Поверну я так апріля 22-го старого стилю, може, це і буде саме тоді, як Ви приїдете, значить побачимось. За книжки вже Вам писала, дуже б дякувала, якби Ви їх хоч частину привезли і всі б кошти звернула. Чоловічку, тому що за ёго я Вам писала, все я сказала наперед, і саме думала, що скоро він тут буде знов, може і можна буде знайти ёму яке місце. Хіба ж Ви і доси моїх двох листів не дістали? Не добре, шчо з Читальнями¹ воно так непевне, якби з ними як-небудь рішилося, була б надія, шчо сюди їх пустять (дойдуть), то предплатників знайшлось би доволі. Недавно прислав він мені один лист В. П. (це теж вроді балакучести) про ультрамонтанство з згадками не можна не годитись, та тільки безрезультатно воно, якісь іграшки, бо треба ж мати за що зачепитись. Знов пишу не ясно, але... бачите, мабуть, української мови не вистає. Щодо альманаху, то от побачимось і побалакаємо (далі два рядки письма замазані чорнилом). Бувайте здорові!

О. Д.

[Р. С.] Думала на цім скінчити лист, а там вже, коли побачимось побалакати, а далій впало на розум, – а як не прийдеться? Красче напишу тепер, хоч коротенько. Питаєте Ви, чого я від Вас (галичан) хочу? Та небагато – на другій раз менше балакучести, бо це небезпечно. Розводити широкої розмови – де, хто, що? – я не хочу, бо воно вже минуло і на такій спосіб ділу не допоможуть. Есть в мене невеличка чисто приватна причина бути невдоволеною, але будьте покійні, зробити мені ніхто нічого не зможе. Балачка пуста, так це ж винен той, хто розказував, іноді і зовсім безпідставні думки, але знов кожна країна має свої звичаї, може, Ви і у нас знаходите дещо дивного. За такі річи не маю звичаю

Вас упоминатись в на цей раз цёго не робила. Коротенька увага, щодо формального, – я б попросила і Вас взяти собі за “правило” мені ніколи ніяких “правил” як накладати, хіба діло маюче суспільне значіння. Пишу я як вмію і як вважаю за розумне і думаю, що і в Ваших і в моїх листах що-небудь потрібного знайдеться, – значить обидвом приходить ся годитись з тим, що дається. Тепер у свій черед не гнівайтесь – це ж таки маленька увага і відповідь.

ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 253 – 256. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Книжка М. Павлика “Про русько-українські народні Читальні. Частина 1” вийшла з друкарні Товариства ім. Т. Шевченка тільки 1887 р.

№ 13

[1886 р.]

Користуючись зовсім несподіваним випадком відїзду п. Х¹. для того, щоби написати дещо Вам и п. К. Перш всього, що до посередництва з В. П². , то мабуть вже можете і просто тепер вести докладну розмову з одним чоловіком. Я тільки попрошу Вас, не теряти цёго і ще, мабуть, кількох випадків і прислати мені дещо з жевевських і львівських цікавих книжок. Для цёго посилаю Вамъ пять карбованців. Тільки книжки ті помітьте як, або виразно скажіт, що вони мої. Друга річъ – передайте докладно, напишіт або перекажіть, чому Пелех не привіз книжок, де він подів їх і гроші? Третя річъ: передайте В. П. програмку, самі її навіть і не читайте, бо для Вас вона не має цікавості (мабуть), а він нехай напише свою гадку на неї, бо декому це дуже цікаво, при нагоді перешліть. Це всіх справа, прошу Вас не забувайте, хоч би у Вас і була голова заклопотана чим иншим... (крапки в тексті) ні поякій иншій причині, як по тій, що їх недовго і скінчити. Листи найкрасче прислати на імя п. Максимович. Прикро мені, що так з тої Вашої Зорі нічого не виходить і... программа таки пропала, а грошей так і небагато було треба. І я помилилась у своїх рахунках. Пав. передайте мій поклін. Я писати ёму не маю чого, хіба так балакати. З якого погляду відкинув Коцовський Мирного³, цікаво мені знати. Спасибі за назви Ваших утворів, але де ж їх шукати. На перший час їх і не потрібно, то я думаю зробити таку пробу – взяти той Оловець (1^с аркуша), переписати і трохи виправити незрозумілі для нас слова і післати у цензуру. Будем бачити, що з

того буде. Як дозволять і я тим часом найду видавця і на інші куски, то побалакаю з ним вже докладно і напишу Вам. А Ви у всякім разі подумайте відкіля їх вислати, щоби дістати, хіба пришліть їх сюди на conto тих п'ять карбованців.

А у нас і тепер вітер змінився – заборонили Діло и історичну бібліотеку⁴ і я не дістала Календаря Просвіти. Стискаю Вашу руку і від щирого серця бажаю Вам всього найкрасчого, хоч як її хочете розуміти, а воля є святійше добро. Недавно це мені писав Кирчов⁵, згадуючи за бажання свої на новий рік.

О. Д.

[P. S. / Не діставали Ви часом якої звістки від Гулабчева, мені за ёго щось довго не чути. Він збирався до Вас писати. Тепер ще запитаю Вас за одну річ. Як думаєте, чи поведеться у Вас емігрантові і якій спосіб натура лікування в Австрії – тут одному чоловікові це знати цікаво. Поїхав туди до Вас і поляк один п. Глінка, може, через ёго теж що передасте, як будете могли роздобути ёго. Я ёго “прогляділа”, короче кажучи.

В. П. може просто свою рецензію по звісному адресу у Петербург вислати, хоч цікаво було побачити її тут, що він напише.

ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 257 – 260. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Олена Доброграєва у своїй кореспонденції користувалась своєрідним шифром. Хто ховався під цим знаком, невідомо. Можливо, про нього мова йшла у попередньому листі.
2. Згідно з шифром Олени Доброграєвої, під “В. П.” слід розуміти Михайла Драгоманова.
3. Мова йде про оповідання Панаса Мирного “Лови”, яке було опубліковане в альманасі “Ватра”.
4. “Історична бібліотека”, точніше “Руська історична бібліотека” видавалась Олександром Барвінським у Тернополі протягом 1886–1903 рр.
5. Кирчів Павло (1862 – 1916) – вчитель, громадський діяч та письменник. Дебютував у “Зорі” 1890 року оповіданням “Туркавин”.

№ 14

[1886 р.]

Не по Вашому відписую доволі скоро на одержаний лист. Не знаю, чи напишу я Вам що-небудь гарного, бо погано живеться на світі. З моїми грішми (5 к.) Ви не зробили так, як Вас я просила і через це не маю ніякої можливості звести рахунок. Треба було докладно означити що такі а такі речі мої, а тепер з тими

посилками тай пишіт дечім до чого путнёго не добереш. Найкрасше було б тільки як би пропало 5 к., отож балакучий народ Ви, галичани.

Для Зорі єсть у мене одна річ, та тільки автор, здається, сам її візьме і відійшле, а то по нашому *critsium*'у – дуже гарна казка Щедрина про Шкапу¹, тай переклад гарний та хто ёго знає, чи підійде під Ваші жаданя. Тут тільки і говорять друкувати скорійш, хоч окремою книжкою. Шчо до коректури, то дам Вам одну добру раду від добрих людей, бо я сторонний чоловік, не шліт її до Вашого родича її вже, бо він, одно, не уважно читає і псує – друге; вказують і подумати. Щодо образків², то на пробу відосланий Оловець, коли розрішать, то всі підуть. Та тільки шчо б в нас був він зрозумілий, треба було багато слів, тай дораз змінять. Ви ёго, мабуть, і не пізнаєте, та інакше не можна було, будемо бачить, як воно шче розійдеться і чи варто видавать все. Про Пелеха непогані звістки, але злість діймає.

Спасибі за звістки, шчо подаєте, але погано, шчо нема Ваших творів, але це звісно в разі шчо прийдеться видавать, а до того не блиско.

Про Гул[абчева] знов не згадала написати п. Коц. Чудна річ, шчо пропав десь чоловік, може, ёго вбили турецькі розбійники, – якби було воно так, то жалко доброго чоловіка. У всякім разі ёму шчось трапилось. За цім бувайте здорові. Втомилась я вже писати. Всего Вам найкрасчого.

О. Д.

[P. S.] Посилаю Вам шче вірші на цей раз, може, на шчо здадутся, мова то дуже гарна.

N. B. Не забувайте, шчо ми хоч і всі українці, та не всі однакові.

Іл. ф. 3, № 1608, арк. 319 – 322. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Оповідання “Коняка” в перекладі Ст. Ф. було опубліковане в “Зорі”, 1888, № 18, с. 294–296.
2. Йдеться про “Галицькі образки”.

№ 15

[1886 р.]

Ну, Шановний добродію, медовий місяць чей вже пройшов, так шчо можна до Вас написати і мати маленьку надію, шчо дасте відповідь. Для мене тепер найцікавіша одна річ, – про неї і хочу

запитатися. Як Ви тепер гадаєте з тим альманахом, шчо колись Ви про его писали і чи брак грошей єдина перепона? Як воно так, то напишіть скільки Вам якраз на перший час треба для перших заходів, може, якось і роздобуду. Вашого Оловця цензура шчось доси не вертає, мабуть, дозволу так і не буде.

Здається все, шчо мала Вам сказати. Вашу жінку поздоровте від мене, хоч я її обвинувачую в тому, шчо були Ви в Києві¹ і так не хотіли бачитись з старими знакомими. Та провина ця, звісно, невільна.

Думаю, шчо Ви добре розумієте, про який альманах говорю, напишіть, шчо Ви так з ним кристесь від п. Коц. Бувайте здорові. Всєго Вам і Вашій жінці найкрасшого.

О. Д.

Адрес мій: Сороки Бессарабской губер. Елене Алексеевне Д.

ІЛ. ф. 3, №1608, арк. 399 – 400. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Йдеться про другий приїзд Івана Франка до Києва для одруження з Ольгою Хоружинською.

№ 16

Сороки, [18]87. III. 22.

Спасибі Вам, Шановний Добродію, за другу половину Вашого листу, мені за остані кілька місяців небагато приходилось чути за галицьку літературну роботу.

Питаєте Ви, чи не могла би я написати статю про жіночі курси в Росіє. Скажу на це: навряд чи буду могла, бо в мене тепер не багато дозвілля, та й жию я в такому місці, де зовсім не можна добути книжок. Що до споминок моїх, то не обійдеться без формалізму, нещирости, бо хоч курси тепер замкнуті, але є ще комісія, що радить над їх долею; вона не скінчила своїх робіт і треба стерегтись, щоб якою мимовольною легковажною згадкою не нашкодити курсам, то до тої роботи мене якось не тягне. Тому, думаю я, Ви найкрасше зробите, як не числячи на мене, звернетесь ще до кого-небудь за цією роботою. Як знайдеться замість ні одної аж дві роботи, то будете мали з чого вибирати.

Що до статі Брандта¹, то поминаючи згадані причини, не візьмуся за той переклад, бо не знаю руської термінології природничих наук.

Не говорю на цей раз про Ваше виджання і таке інше, бо за дві години маю відіхати на два тижня відсілля і відписую Вам тільки за тим, щоб не лишить без відповіді Ваших питань. Сли напишу що-небудь, то, мабуть, прилучу и докладнійший лист.

Думка Ваша їхати в морські краї гарна і мені подобається, та не про мене писана, бо поїхати куда на цей рік у мене не стане грошей.

Бувайте здорові і бажаю Вам всього найкрасчого.

О. Д.

ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 693 – 695. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Іван Франко, маючи запевнення редактора "Зорі" О. Партицького, що з 1886 року він стане на його місце, почав підбирати автуру для журналу та твори, які хотів би друкувати в журналі. Вибір впав на монографію "Животный индивидум" Федора Брандта (1802 – 1879), російського зоолога, праці якого присвячені описові викопних тварин, знайдених на Україні. Праця була опублікована 1877 року у "Вестнике Европы". Іван Франко просив Олену Доброграєву перекласти цю працю.

№ 17

[17. 12. 1887 р.]

Дорога мені дуже пошкодила і тільки тепер починаю трохи здоровшати. Поки що не хочу втрачати надії, що теплий клімат своє зробить.

Посилаю Вам свою адресу, бо скучила за кинутим та за живим словом. Мабуть, скоро напишу Вам і довший лист, хоч би для того, щоб розказати через що Вам доси ніхто тай не приїздить¹. France, Menton. Alpes Maritimes. Postante. Mlle H. Dobrograjewa.

ІЛ, фонд 3, № 1602, арк. 398 – 399. Поштова відкритка. Рукопис. Оригінал. Повідомлення скероване І. Франку за адресою: Autriche, Lemberg / Leopold / Stryjska, 6, В. Вп. Пану Івану Франку.

ПРИМІТКИ

1. Очевидно, йдеться про людину, яка мала осісти біля кордону для переправлення книжок.

РОМАН ГОРАК

СКРОМНИЙ ВНЕСОК ОЛЕСІ БАЖАНСЬКОЇ

4 червня 1889 року вона, Олеся Бажанська, вийде заміж за відомого опісля адвоката Лонгіна Озаркевича, брата письменниці Наталії Кобринської, і відтак в офіційних документах стане писатись Олександром Озаркевич, однак в історію української літератури ввійде під дівочим прізвищем, хоч її доробок був вельми скромний і цілком невідомий сучасному читачеві.

Вона дебютувала як письменниця 1887 року в жіночому альманасі “Перший вінок”, що видавався коштом і заходом Наталії Кобринської. Альманах вийшов з друкарні Товариства ім. Т. Шевченка у Львові і містив твори 15 письменниць з обидвох частин України, роздертої тодішніми наймогутнішими імперіями – Російською та Австро-Угорською.

На 120–139 сторінках цього альманаху була її “новеля з народного життя” “Кіндрат”, підписана “О. Бажанська”, а на сторінці 159-й – коротенький вірш “Колись було”, підписаний “Олеся Б.”. Вірш швидше нагадував переспів теми “колись і тепер”, вельми популярної в народній поезії:

*Колись була я весела,
Колись ся сміяла,
Колись була я щаслива,
Свобідно гуляла.*

*Колись ждалю ані смутку
Серденько не знало,
А в солодких мріях щастя,
Як в раю, витало.*

*Колись було, минулося,
Та більше не буде,
Здерло життя мрій заслону,
Розшарпали люде.*

В “новелі з народного життя” йде мова про трагічну долю хлопця Кіндрата, який воював на фронтах за цісаря, втратив дівчину Ізлію, з якою познайомився на війні, а відтак, повернувшись додому та заставши в страшній нужді своє господарство, одружується з багатою вдовою, але й з нею не зазнає щастя.

Першим на появу “Першого вінка” на сторінках “Зорі” в № 17 та 18, що вийшли у вересні 1887 року, відгукнувся Григорій Цеглинський. “В “Кіндраті” Олесі Бажанської, – писав він, – чуть охоту, чуть силу, чути и м’яке на недолю людську серце, та чути еще и початкуючу руку, котра особливо пробиваєсь в слабім мотивуваню важких переходових хвиль (передсмертні хвилі Ізлії) та й в звичайній початкуючих хибі – числення на ефект. Те числень на ефект (по нашому: на плач) веде автора найчастіше до пересадки, як і ту. Кіндрат, вернувши додому, застає хату розвалену (аж втрое), тата умираючого, маму вже й умершу. Надто довідуєсь, що і сестра Катерина небіжка і чоловік її – царство му небесне! до того всего й обісте погоріло, поля вода залляла, худоба помотиличилась, навіть лиса конина не вийшла ціло, бо в дебрі вдусилась. Очевидно, що серед того годі Кіндратові на світі прожити. – За тое з цілої новелі дише тільки тепла і щирости, що і сій писательці приповідаєм гарну будучність в новелістиці нашій”.

Різкою і цілком неприхильною, проте, була рецензія Михайла Павлика на появу “Першого вінка”. Правда, ця рецензія з’явилась значно пізніше, аж у 34-му номері, що вийшов 15 лютого 1890 року, і називалась: “Перші ступені розвою руско-українського жіноцтва”. “З галичанок ще Олеся Бажанська (тепер Озаркевичева), попівна, – писав М. Павлик, не приховуючи своєї відрази “до всього, що попом пахне”, – написала оповіданє за робітних людей – “Кіндрат” (ст. 120–144). Написано воно дуже горяче й живо, мова народна гарна, тільки що милі майже все говорять і діють так, якби панна та панич. Загалом сказавши, се оповіданє найнатуральніше з усього, що надруковано в “Вінку”. Та по живости бесіди й почуття, можна надіятися, що Бажанська-Озаркевичева зможе вийти з сего, коли тільки перейде правдиву (реальну) письменницьку школу та стане брати жите так, як воно справді йде в кожному стані”. Не справдились передбачення Григорія Цеглинського. Будучності, тобто майбутнього, в нашій новелістиці у Олесі Бажанської не було. Стаття Михайла Павлика також не додавала охоти до писання...

У “Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.” Іван Франко, який був головним редактором “Першого вінка”, доволі стримано оцінив творчість Олесі Бажанської, зазначивши тільки, що в альманаху: “Уперве виступила тут з одним віршиком і оповіданням “Кіндрат” Олеся Бажанська, пізніше заміжня Озарковичева”. Ім’я Лесі Бажанської Іван Франко згадає ще у передмові до першого тому “Галицько-руських народних приповідок”, що вийшли у Львові 1905 року: “Крім тих друкованих збірок, – писав він, – увійшли в мою збірку ось які більші або менші, давніші або новіші рукописні збірки: “Бажанська Олеся (зам[ужем] Озаркевичева), збірка з Сорок коло Львова”.

У 1891 року Леся Бажанська опублікувала в журналі “Народ” під редакцією Михайла Павлика невелику повість під назвою “5.V.1891”. Це фактично і весь доробок її в нашій літературі, якщо не рахувати переклади з польської мови оповідань Владислава Оркана “Підвечірок”, “Недовірок”, “Ясна Поляна”, “Над Бердом”.

Не вельми багато місця займає особа Олесі Бажанської і в опублікованій досі епістолярії Івана Франка. Тільки всього єдина згадка в листі до Олени Пчілки від 30 вересня 1891 року. “Пані Олеся Озарковичева, – повідомляв він, – під впливом дискусій Стрийського жіночого віча задумала розпочати з новим роком видання раз в місяць невеличкої жіночої часописі. Вона, певно, швидко удасться до Вас з просьбою допомагати її видання Вашою цінною працею літературною. Я не сумніваюся, що Ви не відмовите їй своїй підмоги і заохоти. Вона не свідуща в журналістичнім ділі і боїться страхів видимих і невидимих: з боку ретроградів і т. ін. Ми вже тут оба з П[авли]ком силувалися впокоювати її і додавати їй духу, та я думаю, що Ваше слово буде мати для неї далеко більшу ціну. А думка сама мені видається дуже щасливою, тим більше, що видання другого тому альманаху, крім коштовності і малої окупності такої книжки, має ще й те недобре за собою, що в найліпшій разі буде тільки об’явом літературним, коли тим часом газета самою своєю природою перетягає справу на поле роботи громадської, стається осередком і виразом певного руху, зав’язком певної постійної організації, котрої іменно жіноцтву нашому найбільше треба”.

Лонгин Озаркевич, чоловік Олесі Бажанської, у своїх спогадах про Івана Франка, надрукованих у збірнику “Спомини про Івана Франка” бібліотекою “Нового часу” 1926 року, оповів, як писав,

“один факт з життя Франка”. “В році 1890, – писав він, – проживав у Львові звісний етнограф чех Ржегорж, котрий з Франком жив у добрих відносинах. Той же, задумавши женитися з Олесею Бажанською (звісно тоді першою українською піаністкою, а опісля моєю жінкою), упросив Франка, щоби він був за свата. Було це в р. 1887 або 1888. Франко, котрий з Олесею Бажанською знався особисто, прийняв ту місію, з якої, одначе, нічого не вийшло. Будучи при тій нагоді у неї вдома, вписав до її пам’ятника вірш, що починався тими словами: “Чом головку ти схилила...” Такий самий вірш читав я опісля друкований в одній його збірці поезій, одначе в трохи зміненій формі – не до дівчини, але, здається мені, до друга. Котрий з тих віршів оригінальний, а котрий опісля перероблений, не знаю, і тепер перевірити не дасться, бо пам’ятник той в часі війни пропав”.

Вірш, про який згадував Лонгин Озаркевич, у творчому доробку Івана Франка є, він називається “Молодому другові”:

*Чом головку ти схилив додолу,
Спер на ручку грань ту мармурову,
А очима в далі десь блукаєш,
Наче в далі доленьки шукаєш?
Що завис на тобі сутінь суму?
Що задумався, молоденький друже?
Ой, не думай, голубе, ту думу,
Бо та дума зрадлива дуже!*

*Зразу сяє, мов сонце весною,
Наливає світ увесь красою
І чарує твоє серце й очі,
Наче любка у весільнім строю,
Наче зірка моргає з дна ночі,
Наче пчїлка мід з квіток громадить;
Та як того меду покуштуєш,
Жар незнаний в серденьку почуєш,
І тоді вона тебе ізрадить!*

*Сонця блиски на дрібки розсипле,
Зорі в бездну темную розсипле,
В цвітїв барві вкаже страсть кипучу,
В птахів піснях вкаже зойк розпуки,
У погоді вкаже скриту тучу,
У розкоші вкаже скриті муки,*

*В кожній перлі на красовиць ший
Вкаже зсілі нещасливих сльози, –
І твої всі втіхи молодії
Мов мороз нещадний поморозить.*

*Ох, і зблідне щічка та рум'яна,
А чоло, що добра доля зрана
Цілувала, стратить блиск слоновий
І пооресь зморицинами живо,
А твій взір свободний, лазуровий
Потемніс – самому на диво.
Бо важкий, колючий шлях розуму,
Кожний крок щемить у серці, друже!
Ей, не думай, голубе, ту думу,
Бо та дума зрадлива дуже!*

Вперше цей вірш під назвою “Молодому другові” був надрукований в “Зорі” № 11 за 1883 рік і має точне датування – “3 цвітня 1883”. Опісля він був включений у друге видання збірки “З вершин і низин” 1893 року, у цикл “Знайомим і незнайомим”. Неважко зауважити, що невеличка переміна дієслів – і вірш можна присвятити молодій подрузі, що, очевидно, Іван Франко й вчинив.

У 50-томному виданні творів Івана Франка про Олесю Бажанську є лише короткий коментар до тому, де надрукована передмова до першого тому “Галицько-руських народних приповідок”: Бажанська Олеся – культурна діячка Галичини. Згадана І. Франком її рукописна збірка зберігається в архіві І. Франка (№ 4151)”. У коментарях до спогадів Лонгіна Озаркевича, передрукованих у “Спогадах про Івана Франка” (Каменяр, Львів, 1997), приведено дещо ширший коментар, але цілком зрозумілий з суті спогадів: “Бажанська Олеся (1866–1906) – галицька громадська діячка, дружина Лонгіна Озаркевича, перша українська фахова піаністка, одна з засновниць “Бояна” у Львові”.

Відома “Енциклопедія українознавства” про неї подає таку інформацію: “Бажанська Ольга-Олександра (1866–1906), дочка Порфирія, заміжня Озаркевич, гал. гром. діячка, перша укр. фахова піаністка в Галичині, одна з засновниць “Бояна” у Львові; авторка оп. і віршів, співр. зб. “Перший вінок” (1887)”.

У фонді Івана Франка, що у Відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, крім згадуваної збірки приповідок, приказок та прислів'їв, зберігається 6 листів до Івана Франка, писаних у 1889–1891 роках. Листів Івана Франка

до неї не збереглося. Всі вони пропали у часи Першої світової війни. Все, що залишилось після цього, було знищене в час Другої світової війни та лихоліття, яке наступило після неї. В результаті цього залишились лише скупі відомості, які вряди-годи впливають на поверхню, але аж ніяк не змальовують картини, яка насправді була у стосунках між Олесею Бажанською, її родиною та Іваном Франком.

Вона була дочкою відомого громадського діяча, композитора та етнографа Бажанського, який народився 22 лютого 1836 року в селі Белелуї коло Снятина. Батько Порфирія Бажанського Іван Бажанський походив з російського Поділля з-над Бугу і був сином Василя Бажанського, православного священика, який в час наполеонівських воєн та політичних заворушень покинув рідні місця і подався з цілою родиною в Галичину, осівши у Белелуї, де став дяком. Коли 1836 року Василь Бажанський помер, його місце зайняв син Іван, який одружився 1822 року з Оксаною Воєвідкою, овдовів 1841 року і дякував до самої смерті (1851 р.).

1843 року батько віддав сина Порфирія до народної школи в Залуччі, що над Черемошем, але через непосидючість сина мусив його звідти забрати і на другий рік віддати до нормальної школи у Снятині. Але й ту мусив покинути через серйозну хворобу очей. Продовжив навчання Порфирій Бажанський лише 1846 року в Чернівцях, а відтак у Снятині, потім знову у Чернівцях, але так і не закінчив її через хворобу. На той час батько вже повидавав заміж три дочки і вирішив більше не давати його до школи, а вчити на дяка, однак 1851 року він помер. Порфирій став круглим сиротою. Спочатку ним опікувався тамтешній парох отець Іван Озаркевич і взяв його до церкви за дячка. З дитинства Порфирій Бажанський виявляв надзвичайно великий хист до музики, змайстрував сам собі скрипку і не пропускав у селі жодної okazji, де можна було почути музик: на весіллі, хрестинах чи заводинах. У церкві його можна було пізнати по дзвінкому голосі. Вже в сім років знав ірмологічний нотний спів.

Після якоїсь прикрої пригоди в Белелуї втік до сестри Ганни, заміжньої Тарабанович, у Жаб'є під Чорногорою, де повною мірою пізнав гуцульську музику і пісні, а також навчився грати на народних музичних інструментах. Чоловік сестри, думаючи про майбутнє талановитого хлопця, завіз його в село Вербіж коло Коломиї, до отця Добрянського, щоб той приготував його до вчительського екзамену, а відтак, дякуючи отцю Йосафату

Кобринському, котрий заопікувався подальшою долею хлопця, Порфирій Бажанський склав екзамен на народного вчителя в Чернівцях, проте учителем не став. У 1853 році покинув вчителювання, пішов пішки до Бучача і записався там до першого класу гімназії, утримуючись з репетиторства. Другий, третій та четвертий класи він закінчував у Станіславівській гімназії, а п'ятий та шостий у Чернівецькій гімназії, утримуючись весь час репетиторством. До сьомого класу знову ходив у Станіславові, де дістав стипендію, що й облегшило йому прожиття. В Станіславові став диригентом тамтешнього гімназійного хору. Від першого гімназійного класу вчився гри на скрипці, гітарі, басі та валторні.

Року 1861 був зарахований на перший курс Львівського університету та став вихованцем Львівської духовної греко-католицької семінарії, чотири курси якої закінчив 1865 року. Під час навчання в семінарії керував семінарським хором та оркестром і вчився композиції. Того ж року одружився з Олександрою, дочкою пароха села Вільгова за Угновом – Матвія Несторовича та Анни Затварницької. Після одруження Порфирій Бажанський висвятився і був скерований на роботу другим сотрудником церкви Успення Пресвятої Богородиці у Львові, де виконував свої душпастирські обов'язки.

30 грудня 1866 року народилась його дочка, яка при хрещенні, яке, як свідчить метрична книга народжень церкви Успення Пресвятої Богородиці (ЦДІА України у м. Львові, ф. 201, оп. 4а, спр. 3354, арк. 157), відбулось 24 січня 1867 року, дістала подвійне ім'я Олександра-Ольга. Хрестив її сам парох Успенської церкви, відомий галицький діяч москвофільського напрямку Теофіл Павликів, а хрещеним батьком новонародженої був сам Омелян Огоновський, професор кафедри руської мови та літератури Львівського університету, професор академічної гімназії та ще, як додає метричний запис, – доктор філософії. Хрещеною матір'ю була Катерина Вітошинська, дружина професора.

6 вересня 1869 року (там само, спр. 3354, арк. 255) дружина Порфирія Бажанського, хвора на тиф, народила мертву дитину і сама наступного дня, 7 вересня 1869 (там само, спр. 3351, арк. 62) померла. Їй було всього 20 років. Сумну похоронну процесію очолював священник із церкви Юра у Львові Михайло Малиновський. 1871 року Порфирій Бажанський покинув Львів і став парохом села Сороки, яке адміністративно належало до

Львівського позаміського деканату. Це була доволі заможна парафія, до котрої належали ще села Ляшки з церквою Уведенія у Храм Богородиці та Жидатичі з церквою св. Миколая. Громада давала своєму духовному отцеві 100 моргів орного поля та 51 морг сіножатей. Порфирій Бажанський діставав при цьому 279 корон конгруї в рік як оплату від держави за виконання функціональних обов'язків. 1881 року він був іменований шкільним комісарем, а з 1884 року – так званим совітником (радником) консисторіальним. Йому заборонялось одружуватись вдруге, тому він повністю віддався своїй улюбленій справі – збиранню народної музики й фольклору та писанню музичних композицій.

Першим його учителем гармонії був композитор о. Іван Лаврівський, а відтак композитор Ігнатій-Францішек Гуневич, учитель композиції Анатолія Вахнянина. У нього він вчився гармонії, інструментації, контрапункту та опери. Першим великим твором Порфирія Бажанського була “Велика коломийка” для оркестру, побудована на гуцульських мелодіях та котра була “яко щось нового нечуваного”.

1872 року накладом С. Гучковського з друкарні Ставропігійського інституту була випущена “Божественна літургія св. Іоанна Златоустого” “по старинним лучним напівам” та з ірмологічними нотами, яка довгий час використовувалась у церковній практиці і вживається й сьогодні. До теми музики для літургій Порфирій Бажанський повернувся пізніше. 1911 року він своїм коштом у Перемишлі видав “Третю літургію староцерковних напівів на чотири мішані голоси для сіл, місточок”, а відтак цього ж року видав і “Четверту Літургію староцерковних напівів”.

Проте в нашій культурі Порфирій Бажанський залишиться як збирач народної музики. Він зібрав близько 4100 різних народних мелодій, які записав нотами, і видав збірник народних пісень у семи томах на початку позаминулого століття. Він також зібрав близько 250 мелодій коляд, празничних та богородичних пісень і також зафіксував їх на нотному папері. Починаючи від 1874 року, він почав видавати різні наспіви церковні в ірмологічних нотах для Служби Божої, а також тропарі, кондаки власного авторства. 1885 року він разом з А. Вахнянином був редактором “збірника руско-українських квартетів” під назвою “Кобзар”, який видали вихованці духовної семінарії у Львові.

Порфирій Бажанський писав твори для різного складу хорів, найчастіше на свої слова. 1888 року в серії “Музикальна

бібліотека” (№ 12) вийшов твір “До бою!” для чоловічого хору у супроводі фортепіано. Подібних творів виходило багато, але, на жаль, Порфирій Бажанський як композитор сьогоднішньому поколінню зовсім невідомий.

Залишив свій слід Порфирій Бажанський і в музиці до вистав. 1911 року він видав “Білу циганку” – “з боярських часів просто-народна опера в 3 ділах”. Цього ж року вийшли: “Болюча трагедія” – “простонародна опера в 1 ділі”; “весіль під світло Йвана” – “простонародна опера в 2 ділах”; “Леся” – “простонародна опера в 2 ділах”; “Марійка – татарська бранка” – так само “просто-народна опера в 2 ділах”; “Уляна” – теж “простонародна опера в 2 ділах”. У всіх цих “операх”, що насправді були музичними драмами, а точніше – мелодрамами, Порфирій Бажанський був автором музики і слів. “Опери” ставили у театрі “Руської бесіди” і деякі з них мали великий успіх у глядача. До тих опер належать ще й опери “Параня” (1870) та “Олекса Довбуш” (1883), які розраховані на великий оркестр, а також “Сиротки” та “Глухе село”, час написання яких не вдалося встановити. Був автором великої кількості творів для мішаних творів. Писав чимало рецензій на музичні твори. Видав “Історію руского церковного пінія” (1890), “Малоруский музикальний народний тон” (1891), “Руска народна поетична і музикальна ритміка” (1891), “Малоруска народна мелодика” (1892), “Руско-народна музикальна гармонія” (1900), “Руско-народна музикальна опера” (1900). “Нова метода записування руско-народной мелодії” (1904), “Ціха старої гармонії” (1904), “Руско-народний музикальний стиль (граматика)” (1911).

1905 року він пішов на заслужений відпочинок і замешкав у Львові, віддаючись повністю улюбленій справі. На приходство в Сороки прийшов швагер Євгена Коновальця Володимир Ско-робагатий, 1882 року народження та 1905 року висвячення.

Помер Бажанський 29 грудня 1920 року і похований на Личаківському цвинтарі. Жодного некролога в українській періодиці не було. Замість “Діла” виходила “Громадська думка”, та й то нерегулярно. Є тільки запис у метричній книзі усопших церкви Успення Пресвятої Богородиці. Той запис у цій книзі під 69-м номером: “29 грудня помер, а 31 був погребеним Порфирій Бажанський, якому літ 85. Причина смерті – рак” (ЦДІА України у м. Львові, ф. 201, оп. 4а, спр. 3384, арк.24).

Іван Франко пильно слідкував за творчістю та діяльністю Порфирія Бажанського. В оглядовій статті “Руський театр в Галичині”, надрукованій у № 23 та 24 “Зорі” за 1885 рік, Іван Франко зазначав: “На згадку заслуговує спроба оригінальної опери п[ід] з[аголовком] “Олеся”, до котрої лібрето і музику створив о. Бажанський і котра, хоч була прийнята публікою досить холодно, заслуговує на увагу”. Рецензуючи “Руський співаник”, котрий уклав Кость Паньківський та випустило товариство “Просвіта” 1888 року, у польській газеті “Prawda” від 26/14 травня 1888 року Іван Франко, зокрема, зазначав, що в Галичині виробляється новий музичний напрямок, який повертається обличчям до “чисто національних мотивів, особливо священик Бажанський, автор опери “Олеся”, вже два роки займається збиранням мелодій народних пісень, яких досі він зібрав близько півтори тисячі, не рахуючи варіантів”.

Відгукнувся Іван Франко на вихід “Історії руского народного пінія” (1890) та “Малоруского музикального народного тона” (1891) великою статтею “Музика ...та й годі”, в якій піддав гострій критиці багато моментів цих праць. “Ми розписалися, може й заобширно, над працями о. Бажанського, – писав Іван Франко, – головню для того, що в працях його бачимо перший крок до самостійної наукової роботи на полі, на котрім досі у нас майже ніщо не зроблено. Власне для того ми вважали потрібним висказати свої, може, не фахові, та добрим наміром подиктовані уваги, щоб дальші кроки на тій дорозі виходили щораз ліпші. О[тцю] Бажанському без сумніву належати буде заслуга, що він не тільки дав товчок до реформи нашої хорової і церковної музики, а також перший стрібував оглянути історично розвій нашої музики. Що такий перший почин не може бути бездоганний, а особливо у чоловіка, що не вчився на історика, а тільки случайно з власної пильності вскочив на те поле, – се кожний зрозуміє. Його помилки повинні для дальших робітників бути осторогою і вказівкою вірніших стежок, але власне для того треба би якнайдетальніше вказати похибки, бо в загальній економії духової праці людської пізнані похибки так само корисні, як здобуті правди”.

В оглядовій статті “Наш театр”, надрукованій у №9 журналу “Народ” за 1892 рік, Іван Франко привітав “перші проби” галицько-руської опери “Олеся” і “Марійка”.

Відгукнувся Іван Франко рецензією й на працю Порфирія Бажанського “Руська народна музикальна гармонія”, видану

у Львові 1900 року, в якій, полишаючи на боці фахову цінність цієї розвідки, знову різко критикував автора за його стиль і мову. Іван Франко з гумором навів у статті уривки з преси про Порфирія Бажанського, а також думки Порфирія Бажанського про різних композиторів. Стаття під назвою “Руська народна музикальна гармонія” була надрукована в 11-й книзі ЛНВ за 1900 рік під псевдонімом “Нефаховий”.

Гостро критикуючи Порфирія Бажанського за його стиль і мову, а часом і незнання або невірне тлумачення певних історичних фактів, Іван Франко високо цінував його роботу на музичній ниві та для розвитку національного напрямку в музиці. Жодну з робіт Порфирія Бажанського не залишив поза увагою Іван Франко і на вихід кожної з робіт відгукувався якщо не великою рецензією, то бодай згадкою. В статті “Лисенкове свято в Австрії”, друкованій 1904 року в “Літературному науковому віснику”, вказуючи, як мало чого змінилося в справі збирання, “наукового вистудіювання та артистичного оброблення наших галицьких народних пісень” від часу відвідування Галичини Миколою Лисенком у 1873 році, зазначає, що велика збірка зібраних та оброблених Порфирієм Бажанським народних мелодій ще й досі не опублікована. Та збірка, названа “Русько-народні галицькі мелодії”, вийшла кількома випусками у 1905–1912 роках. Не оминав Франко увагою Порфирія Бажанського і в листуванні, коли виникала нагода. Розумів, що критика повинна бути позитивна і націлювати людину на виправлення становища, тому часто стримувався, аби не образити Порфирія Бажанського за його статтю про О. Нижанківського “До ластівки”, надруковану у № 23 “Зорі” за 1885 рік. Це видно з листа до М. Лисенка від 13 грудня 1885 року чи в листі від 12 травня 1893 року до редакції журналу “Kwartalnik Historyczny”, який явно з провокаційною метою просив написати рецензію на одну з робіт Порфирія Бажанського. “Рецензії на працю кс[ьондза] Бажанського, навіть при найщирішому моєму бажанні, зробити зараз не можу. Не будучи музикознавцем, не можу проаналізувати її теоретично-музичної частини, а для мотивування моїх власних поглядів спеціально з приводу історії народної української музики мені бракує часу, хоча взагалі матеріалу для цього є багато”.

Помітний слід Порфирій Бажанський залишив і на ниві бджільництва. В себе в селі Сороках тримав чималу пасіку і випробовував різні технології збору меду. Його перу належить

“Календарик пасічний”, котрий вийшов 1879 року з друкарні Товариства ім. Т. Шевченка, а також книжка “Природа і жите пчіл”, що вийшла того ж року з друкарні Ставропігійського інституту. 1881 року він видав книгу “Медодайні рости́ня”, яка вийшла з друкарні Ставропігійського інституту. 1897 року він видав коштом товариства “Просвіта” книжку “Людській гній і его ужиток в рільництві”. Бджоли були постійним захопленням Порфирія Бажанського. 1902 року накладом “Общества им. М. Качковского” видає чергову брошуру з бджільництва – “Новая господарка в медовий пасіце”.

До збирання народних мелодій та пісень Порфирій Бажанський залучив і свою дочку, яка під його керівництвом училась теорії музики. Музичну освіту здобула також у М. Гуневича, який вчив і її батька. Гри на фортепіано навчилась у Львівській консерваторії при Польському музичному товаристві, а також беручи уроки музики у Віденській консерваторії. Не мала загальної систематичної освіти. Твердження В. Полека, наведені в “Українській літературній енциклопедії” (т.1, с.110), виданій 1988 року у Києві, про закінчення Олесею Бажанською учительської семінарії, не відповідають дійсності. В довіднику про випускників учительської жіночої семінарії у Львові від 1871 р., тобто від часу створення семінару до 1896 року, її прізвища немає.

Наталія Кобринська у своїй статті “Руське жіноцтво в Галичині в наших часах”, надрукованій в альманасі “Перший вінок” 1887 року, відносить Олесю Бажанську поряд з такими жінками, як Цеглінська, Ільницька та Огоновська, до активісток громадського руху, які організовують вечори, “устороювані в пам’ять Шевченка, Костомарова і т. ін”. Н. Кобринська зазначала, що декотрі зі сміливіших жінок навіть виступають на відчитих, і серед тих сміливих назвала Олесю Бажанську, яка на вечорі товариства “Руська бесіда” у Львові виступила з відчитом “О лірниках”.

4 червня 1889 року Олеся Бажанська вийшла заміж за Лонгіна Озаркевича, сина Івана Озаркевич, пароха міста Болехова, та Теофілії Окуневської. Весілля відбулось в Сороках, де Порфирій Бажанський був парохом. Іван Озаркевич (1826–1903) був відомою людиною в Галичині. Окрім найвищих церковних титулів, він з 1882 року – посол до Віденського парламенту та Галицького сейму. Його дочка Наталія (1851–1920), в заміжжі Кобринська, стала відомою українською письменницею, лідеркою жіночого руху в

Галичині; син Володимир (1853–1912) став священником та чоловіком Ольги Рошкевич, колишньої нареченої Івана Франка; син Лонгин (1859–1940) став адвокатом і працював на цій посаді в місті Городку під Львовом; син Євген (1861–1916) став відомим лікарем та українським вченим.

Дружиною Івана Озаркевич була Теофілія Окуневська з відомого українського роду Окуневських, звідки вийшов відомий політичний діяч Теофіл Окуневський (1858–1937); Ярослав Окуневський (1860–1929) – письменник, автор відомих “Листів з чужини”, лікар та адмірал австрійського флоту; Ольга Окуневська (1875–1960) – відома українська піаністка, учениця М. Лисенка; а також їх двоюрідна сестра Софія Окуневська-Морачевська (1865–1926) була першою жінкою-лікарем в Австро-Угорській імперії.

У свою чергу батьком отця Івана Озаркевича (1826–1903) був Іван Григорович Озаркевич (1795–1854), ім'я якого пов'язане з українським відродженням 1848 року. Він був членом Коломийської окружної Руської ради (голова – Микола Верещинський), фінансово і морально підтримував вихід “Русалки Дністрової” 1837 року. Іван Григорович був і організатором першого професійного українського театру і працював над його репертуаром. У своєму “перелицюванні” поставив на сцені цього театру 1848 року п'єсу Івана Петровича Котляревського “Наталка Полтавка” під “перелицьованою” назвою “Дівка на відданні, або На миловання нема силування”, в котрій Наталка, аби було зрозуміло галицькому глядачеві, звалась Аничкою. П'єса була показана на “соборі Руських учених” у Львові і мала шалений успіх, а в Коломії глядачі вперто вимагали на сцену автора. Коли вийшов актор, щоб сказати, що автор п'єси І. П. Котляревський вже покійник, він цього не зміг сказати, бо його заглушили оплесками. Опісля довго ще ходили чутки про приїзд у Коломию на прем'єру Івана Котляревського.

Проте Іван Григорович Озаркевич долучився не тільки до створення в Галичині професійного театру, а й до організації шкільництва, обстоював ідею створення літературної мови на основі народної, виступав за фонетичний правопис, активно співпрацював із “Зорею Галицькою”, ратував за введення в письмо “гражданки”. У 1824–1837 роках був парохом в селі Глибока, а потім в місті Коломії.

Олеся і Лонгин замешкали у Львові, де Озаркевич проходив практику в адвокатурі. 12 березня 1890 року (ЦДІА України у м. Львові, ф. 201, оп. 4а, спр. 3365 арк. 218) у подружжя народилась дочка, яку назвали подвійним іменем Ольга-Оксана. Хрестив новонароджену дідусь, парох Вільгова, Матвій Несторович. Хресними батьками новонародженої були Теофіл Окуневський, адвокат з Городенки, та Тереза Несторович, невістка отця Матвія Несторовича, з дому Шашкевичів, дружина сина Юліана, який працював податковим інспектором в Перемишлі. Саме від неї дослідники отримали чимало матеріалу про її великого родича Маркіяна Шашкевича.

Мала дитина не перешкоджала молодій мамі займатися громадською роботою. 2 лютого 1891 року на загальних зборах товариства "Руська Бесіда" під головуванням о. Порфирія Бажанського було засновано товариство "Боян". До керівництва новоствореного хорового товариства увійшли проф. В. Шухевич (голова), др. Ст. Федак (заступник), проф. А. Вахнянин (диригент), Євгенія Барвінська (диригент), О. Венгринович, С. Хандерис та Олеся Бажанська (виділові – голови секцій), а Б. Ганічак та Д. Січинський як заступники. 19 листопада 1891 року в члени "Бояна" було прийнято Соломію Крушельницьку, якій акомпанує на концертах, присвячених Шевченкові, Олеся Бажанська. В керівництві "Бояна" Леся Бажанська є і наступного року, однак на початку 1891 року її чоловік дістав посаду адвоката в місті Городку, відкрив там власну адвокатську контору, і вона разом з сім'єю переїжджає жити в це маленьке містечко під Львовом.

В липні 1891 року відбувся жіночий з'їзд з ініціативи Наталії Кобринської, на якому, крім інших, стояло питання про створення друкованого жіночого органу, оскільки потреба в ньому відчувалась гостро. Створити такий орган, як часопис, взялась Олеся Бажанська, яка в цій справі не мала жодного досвіду. Властиво, в цей період і зав'язалось між нею та Іваном Франком жваве листування, яке і збереглося у фонді Івана Франка. Леся Бажанська написала листи до жінок-письменниць, які брали участь в "Першому вінку", вступне слово та відозву до читачів, навіть, як свідчать листи Йосифи Олесків, друковані в четвертому випуску "Наукового вісника Музею Івана Франка у Львові", зібрала редакцію часопису, який після довгих роздумів назвала "Жіноче

питанє”. Але далі цього справа не пішла, і видати їй першу жіночу газету в Галичині не судилось.

У Городку 10 січня 1893 року (ЦДІА України у м. Львові, ф. 201, оп. 4а, спр. 6453, арк. 107) народжується в неї дочка Наталія -Теофілія, хрещеними батьками якої були Жовківський декан о. Олександр Сяноцький та Тереза Несторович. Хрестив новонароджену дідусь Матвій Несторович. Дитина не прожила й року і померла 15 серпня. Це було великим ударом для молодого матері. Вона практично залишає справи, зокрема, вже не входить до керівництва “Бояном”, проте час від часу бере участь у різних концертах, на яких виступає як піаністка та акомпаніаторка таким співакам, як Соломія Крушельницька, коли та приїжджає на короткий час до Львова, Марія Павликів та Іван Скалиш, про що не забувала повідомити преса. Переважно виступала Олександра Бажанська на вечорах пам’яті Тараса Шевченка та Маркіяна Шашкевича. Виконувала українські народні пісні в обробці Миколи Лисенка, а також твори Моцарта, Баха, Шопена, Гріга та Брамса.

21 лютого 1895 р. Леся Бажанська у Городку (там само, спр. 6452, арк. 121) народила сина Івана, якого вже не довелося хрестити дідусеві о. Матвію Несторовичу. Він 12 квітня 1894 року помер. Новонародженого хрестив та миропомазав 16 березня 1895 року парох церкви Благовіщення в Городку о. Юстин Сухаровський разом з парохом села Сілець на Станіславщині Володимиром Озаркевичем, чоловіком Ольги Рошкевич. Хрещеними батьками Івана стали Євген Озаркевич, який був медиком, і Тереза Несторович.

Лонгин Озаркевич збудував у самому центрі Городка, над річкою Верещицею, прекрасний дім, в якому часто збиралась місцева та дооколична українська інтелігенція. Сюди часто приїздили гості зі Львова. Річка та розлогий став, повен риби, приваблював й Івана Франка. Сам Лонгин Озаркевич був добре знайомий з Іваном Франком ще з 1878 року, коли той мешкав на вулиці Кляйнівській, проте, як пише у своїх спогадах Лонгин Озаркевич, “зійшовся” надобре щойно в 1884 році у Львові, де відбував судову та адвокатську практику. Франко жив тоді на помешканні Василя Нагірного при вулиці Лінде, 3. Року 1885 -го Василь Нагірний оженився, а своє помешкання залишив Франкові, той спровадив до себе Андрія Коса, який став опісля відомим

адвокатом, та Лонгина Озаркевича, а трохи пізніше й Ярослава Рошкевича. Тому й не дивно, що візити Івана Франка в Городок були частими.

Особливо часто відвідував цей дім та його господарів Іван Франко у час виборчої кампанії 1897 року. До того ж доволі активно листувався з Озаркевичами в Городку. Але, на жаль, листи не дійшли до нас.

Дім у Городку став своєрідним центром для великої родини Озаркевичів та Окуневських, які з'їжджались туди найчастіше на іменини Лесі Бажанської.

1900 року Лонгин Озаркевич взяв у свою адвокатську контору на посаду конципіїста, в обов'язки якого входила підготовка документів до судового розгляду, Леся Мартовича, котрому відвів помешкання у своєму домі на другому поверсі. Тут Леся Мартович прожив до початку 1903 року, і саме тоді вийшла його перша збірка оповідань "Нечитальник" (1900). В антології "Вік" 1902 року з ініціативи М. Коцюбинського надруковано найбільш відоме оповідання Леся Мартовича "Мужицька смерть". Тут йшло формування другої збірки "Хитрий Панько і інші оповідання", яка вийшла 1903 року.

У 1900–1902 роках Леся Мартовича відвідує Василь Стефаник і по декілька тижнів затримується біля нього. На адресу Озаркевичів йдуть листи з усієї України.

Року 1902-го з далеких мандрів повернувся Ярослав Окуневський. Якраз вийшла його друга книга "Листів з чужини". Він обіцяв приїхати в Городок, і з тієї нагоди туди з'їхалось дуже багато інтелігенції зі Львова та з інших місць. Прибув й Іван Франко, якого до себе в село Вовчухи запросив його товариш і письменник Василь Загаєвич. Це було на Зелені свята, Іван Франко в тамтешній церкві та в церкві сусіднього села Долиняни через хворобу дяка читав "Апостола", про що сьогодні нагадують меморіальні дошки у цих селах.

Вже 1900 року Леся Бажанська припинила концертні виступи. Вона серйозно захворіла. Туберкульоз на той час був невиліковною хворобою. 15 липня 1906 року Олеся Бажанська померла на гірському курорті Закопане. Про цю сумну подію сповістив № 139 часопису "Діло", що вийшов у п'ятницю 7/20 липня 1906 року. "Олеся з Бажанських Озаркевичева, – писалось у ньому, – жінка адвоката д-ра Льонгина Озаркевич в Городку, померла 15 с. м. в

Закопанім, куди виїхала була лічитись на грудну недугу. Покійна належала до визначніших жінок на Галицькій Україні і брала свого часу живу участь в жіночій і літературній руху. Була також звісна як концертантка і за її ініціативою та при діяльній співучасті повстав "Боян" у Львові. Покійна належить до перших піонерок жіночого руху, що заманіфестував ся вперше виданням "Першого вінка" в р. 1887, де були поміщені також її твори [новеля "Кіндрат" і пару віршів]. На жаль, доля була їй мачухою і тяжка недуга склали її перед часом. Умерла, маючи несповна 40 літ. Тіло буде спроваджене до Городка і поховане в родинній могилі". Насправді тіло перевезли до Львова, похорон відбувся з Успенської церкви у Львові. Олесю поховали на 59-му полі Личаківського цвинтаря в могилу матері. 1920 року тут поховали й Порфирія Бажанського. 1921 року Лонгин Озаркевич збудував надгробний пам'ятник родині, який в сплюндрованому вигляді дійшов до нас. 1959 року в цю могилу поховують й дочку Олесі Бажанської Оксану, заможем Бірецьку.

Лонгин Озаркевич всю свою любов і сили звернув на дітей — Оксану та Івана.

Оксана стала відомою піаністкою. Перші теоретичні знання і практичні навички гри на фортепіано одержала від матері в Городку у 1900–1902 роках. Відтак продовжила навчання в Дівочому інституті в Перемишлі у Н. Кміцикевич-Цебрівської. Після смерті матері переїхала у Львів до свого дідуса Порфирія Бажанського і до 1910 року навчалась у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка в класі О. Ясеницької-Волошин та М. Криницької. Після закінчення інституту в 1910 році вийшла заміж за адвоката Костянтина Бірецького, який працював в адвокатській конторі батька, а відтак відкрив адвокатську практику в Щирці. Туди й переїхала Ольга-Оксана Озаркевич і почала давати приватні уроки гри на фортепіано. Водночас займалась концертною діяльністю. У 1912–1914 рр. брала активну участь у Шевченківських концертах як з самостійним виконанням творів, так і супроводжуючи виступи львівських "Бояна" та "Бандуриста". Виступала разом з відомим скрипалем Є. Перфецьким, виконуючи твори Гріга, концерти Вівальді, а також Шопена. Акомпанувала співакам Ф. Лопатинській, С. Стадниковій, О. Дівнич, М. Маслюку.

Перед відомим Брусиловським проривом і захопленням Галичини російськими військами у 1914 році разом з чоловіком та батьком Оксана виїхала у Відень, де навчалась у Школі вищої майстерності в класі професора Є. Лялевича. Як солістка виступала у Відні на концертах разом з відомим співаком О. Носалевичем та сестрами Іриною та Стефанією Туркевич. Брала активну участь в опіці над українцями в таборі в Гмінді, де виступала з творами В. Барвінського, Ліста, Мендельсона, Чайковського, Шопена.

1918 року переїхала в Городок до рідної хати, яка була пограбована солдатами. Вона опікувалась хворим батьком, а чоловік перейняв адвокатську контору тестя. Мусила піклуватись і про хворого дідуся Порфирія Бажанського, тому часто перебувала у Львові, де продовжувала вправлятись у майстерності гри на фортепіано в піаніста Леопольда Мюнцера. 1934 року Оксана відкриває в Городку музичну школу, яку провадить до подій вересня 1939 року. Контроль над школою вів професор Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка у Львові Станіслав Людкевич.

З приходом радянської влади почались її справжні моральні митарства. П'яна офіцерня вимагала грати їм на фортепіано під час їхніх оргій. 13 квітня 1940 року Оксану і батька заарештували і відправили в с. Веденка Кустанайської області, де 12 грудня 1940 року батько помер. Там його і поховали...

1947 року Оксана повернулась після виправних робіт додому. Будинок у Городку націоналізували, а перед тим повністю розграбували та сплюндрували. Лише деякі експонати потрапили у Національний музей у Львові. Книжки з бібліотеки викинули на подвір'я і спалили. Серед них були книжки з дарчими підписами багатьох українських письменників. Така ж доля чекала і весь архів родини Озаркевичів. Згоріли в полум'ї листи Івана Франка, Леся Мартовича, Василя Стефаника, Михайла Коцюбинського та багатьох інших відомих діячів української культури, які листувалися з родиною Озаркевичів. Чоловікові Оксани Бірецької вдалось виїхати за кордон перед приходом радянської влади. Він повернувся під час війни і намагався врятувати справи сімейного архіву. Був одним із тих, хто формував добровольців в український батальйон "Галичина". Виїхав з Городка перед повторним приходом радянських військ. Будинок Лонгіна Озаркевича перетворили у дитячий садок.

Після довгих митарств, завдячуючи Василю Барвінському, Оксані вдалось влаштуватись у музичній десятирічній школі

при Львівській консерваторії, а відтак після арешту В. Барвінського працювала у семирічній школі до 1957 року. Пробувала власних сил у композиції, відвідуючи клас гармонії і форми у професора консерваторії Р. Сімовича. Написала чимало для дитячого репертуару. Її твори виконували учні школи на екзаменах та концертах. Так і не були видані. Залишились у рукописах, які є у приватних колекціях різних збирачів. Померла 21 лютого 1959 року і похована в могилу до дідуся та матері...

Тільки 1972 року в дім Озаркевичів перенесли дитячу та дорослу районні бібліотеки. На фасаді будинку встановлено меморіальну дошку про те, що в ньому 1900–1903 роках мешкав Лесь Мартович.

Не менш трагічна доля випала й брату Оксани Бажанської-Бірецької – Івану. Після закінчення Академічної гімназії у Львові навчався у Політехнічному інституті, але навчання перервала Перша світова війна. В юності став активним діячем молодого тоді українського спорту, а також був одним із організаторів “Пласту” і Січового з’їзду у Львові 1912 року. Одним із перших зголосився до так званого легіону Українських січових стрільців і пройшов з ним важкий шлях до самого кінця. Брав участь у легендарних боях на Маківці, за що дістав чин хорунжого. Відтак був делегований в організацію “Захисту Українських січових стрільців” у Львові.

Став фотохронікарем Січового стрілецтва. Мав фотоапарат і фіксував весь шлях стрільців. Цю ж роботу продовжив і в “Захисті”, виконуючи при цьому свої основні функції щодо забезпечення діяльності організації. На той час у “Захисті” був Іван Франко. Іванові Озаркевичу судилось зробити останні фото при житті І. Франка. Після довгих блукань по світі вони не так давно повернулись до Музею Івана Франка у Львові.

Під час Листопадового зриву здобував Львів. Був активним помічником Дмитра Вітовського при створенні Української галицької армії. Бився з бійцями армії Й. Галлера. З армією пішов на Велику Україну після здачі Львова полякам. Брав участь у встановленні української державності у Києві. Потрапив у сумнозвісний “чотирикутник смерті”, з якого вибрався живим і дістався додому. Перебував на нелегальному становищі аж до оголошення амністії колишнім воїнам УГА. Переховувався в Бориславі, де працював чорноробочим на озокеритних шахтах. Не маючи можливості вступити у вищі навчальні заклади в

окупованій поляками Галичині, виїхав у Подебради, де вступив у Гірничу академію і з дипломом інженера копальництва та високопрофесійного спеціаліста у нафтовій справі повернувся в 1932 році в Галицьку Каліфорнію і працював там за фахом аж до 1939 року. Перед приходом радянської армії разом із дружиною Марією Терлецькою (відомий рід бориславських Терлецьких) виїхав у Відень, де перебував аж до відступу радянських військ в глиб Росії. Повернувся в Борислав і працював начальником гірничого відділу. 1944 року знову емігрував у Відень, а перед зайняттям його радянськими військами виїхав у Торонто. Мусив працювати різноробочим, часто в нічні зміни, що й суттєво підірвало його здоров'я.

Маючи гостре відчуття національного обов'язку, навіть у дуже скрутні хвилини, Іван Озаркевич не переставав працювати на українську справу. Став активним членом Братства Українського січового стрілецтва та активним членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Останньому віддавав усі зароблені гроші на Енциклопедію Українознавства, видання якої було розпочато в Сарселі (Франція). Для цієї енциклопедії збирав матеріали, писав статті, робив світлини. Плідною була його співпраця з часописом "Вільне слово", вміщував там свої статті та спогади.

25 квітня 1959 року невеликий гурт колишніх воїнів Українського січового стрілецтва та Української галицької армії, близькі, родина та краяни провели його на вічний спочинок. "До останнього часу, – писала у некролозі про Івана Озаркевича газета "Свобода", – живо цікавився українським життям, зачитувався в нових книжках та газетах, кореспондував з НТШ, вкладаючи свою частку в Енциклопедію Українознавства до останнього часу. Терпів з геройським спокоєм і ще день перед смертю тішився черговою новою книжкою та велів собі розказувати про останні події українського життя в Торонто". Турбувався про долю сестри Оксани, але так і не дізнався, коли вона померла. Його поховали на цвинтарі Проспект у Торонто. З його смертю закінчився рід Озаркевичів по лінії Лонгіна Озаркевича. Залишився тільки рід по брату Володимирі, який був одружений з Ольгою Рошкевич. Онук Ольги Рошкевич Марія Іванець жила неподалік Івана Озаркевича в Торонто.

"Тільки нещодавно, – писала городоцька районна газета "Народна думка" від 4. 06. 1994 року у статті "Пом'яни їх,

Господи...”, – вдалось встановити, що “ненужные” грабівникам папери та матеріали завдяки розумним та відважним людям з дому Лонгина Озаркевича потрапили у книжковий та портретний фонди Національного музею у Львові. Частина матеріалів потрапила у Рукописний відділ та відділ мистецтва Львівської наукової бібліотеки АН України. Дещо потрапило в Історичний музей Львова. Цілком невідома доля портретів та полотен Корнила Устияновича та Теофіла Копистянського, про наявність яких писала преса. Невідома доля рукописних спогадів о. Івана Озаркевича, колекція старих євангелій та нот. Невідома доля рукописів Миколи Устияновича, Антона Любича-Могилянського, пам’яток по Руській Трійці, автографів та дидикацій Леся Мартовича, Василя Стефаника, Івана Франка і багатьох інших діячів нашої культури. Чи вдасться їх розшукати і чи живі ще люди, котрі знають про це? Яка доля чекає будинок Лонгина Озаркевича в Городку, де довгий час були дитячі ясла та дитячий садочок в основному для “отприсків” визволителів, а відтак після численних ремонтів, добудов та направ будинок був відданий для бібліотеки? Як розпорядимось тією неоціненною пам’яткою нашої духовності, коли так бездумно вирубали навколо старі кущі бузку, котрі пам’ятають ще далекі передвоєнні роки? Вирубали дерева, змінили присадибний меморіал. Тепер, знаючи, що значить ця будівля для нас, чи по достоїнству схилиться наша голова у пошанівку?”

Минуло вже десять літ від написання тих рядків. У пресі не з’явилося жодного повідомлення про віднайдення експонатів та матеріалів, про які запитувала газета. У вересні 2004 року з Канади приїхала Марія Іванець, внучка Ольги Рошкевич-Озаркевич, яка повідомила, що шукати архів, який полишив (чи мав полишити) Іван Іванець, – даремно.

Могила Озаркевичів на 59-му полі Личаківського цвинтаря у Львові сплюндрована. Вже не відновити понищених портретів Лесі Бажанської та її батька.

Все більш непривабливо виглядає будинок Озаркевичів у Городку. Облетів тиньк, впала огорожа, ніхто й не думає його ремонтувати. Навколо – прекрасні будівлі нових і старих українців. І не тільки їх. Сумно споглядає з меморіальної дошки Лесь Мартович. Ні Озаркевичам, ні Івану Франкові та Василю Стефанику меморіальні дошки ще не встановлені...

Листи Олександри Бажанської до Івана Франка

№ 1

[травень 1889 р.]

Маю честь повідомити, що моє вінчанє з панною Олесею Бажанською відбудеться дня 4 червня 1889 року о годині 12 в полудне в Сороках під Львовом.

Станіславів
в маю 1889

Др. Лонгин Озаркевич

ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 193 – 194. Друковане запрошення.

№ 2

[1890]

Олеся Озаркевич. Порфирій Бажанський.
В день ім'янин¹. 1890.

ІЛ, ф. 3, № 1633, арк. 91 – 92. Рукопис. Оригінал. Візитна карточка О. Бажанської.

№ 3

Городок, 25. IX. 1891

Вельмишановний Пане!

Проект жіночої часописи чим раз виразнійше зарисовуєсь в моїх думках. Я зачала роботу від того, що розписала письма – просьби по наших “писательках”, щоб надсилали мені свої твори. Питала я у городецького друкаря Чаїнського кільки буде стояти друк і т. д. Оджеж рускі черенки спровадить він для моєї часописи. Оден аркуш формату “Правди”² буде коштувати (і на добрім папері) 500 прим[ірників] 31 зр., 1000 прим. 34 fl., тож здаєся дочисливши решту коштів, почти, експедиції буде менше-більше 50 fl місячно. То я думаю на разі видавати аркуш раз в місяць бодай доти, доки я не вложуь в редаговане, бо тепер, признаюь, сей чорт таки чорний видаєсь мені. Та не страшна мені праця, не

страшні і кошти – я все зроблю і дам – лише страшна мені та злоба та нехіть якою люди “polityczni przyjaciele”³ огорнуть мою щирю працю. А що знайдуться такі нежичливі – се я вже знаю.

Та лишу я “ридання”, а зверну на властивий темат. Чи справді вольно в Австрії жінці бути отвічальним редактором? Мабуть “Mały swiatek”⁴ редагує жінка. Льоня⁵ каже, що не вольно. Чаїнський, що вольно. Чи знакомий Вам напрям жіночої газети французкої “Bulletin de l’union setles univer des femes”⁶, редагований Шелігою? Суть які жіночі журнали російські? Чи Швайцарки мають свою часопись? Чи часопись Чешок справді живе (Ženske Listy), чи мені лиш здаєсь та чи вольно її читати?

Подайте мені адресу Олени Пчілки⁷, Ганни Барвінок⁸, Людмилі Старицької⁹, Дніпрової Чайкі¹⁰. А також чи незвісно вам де живе Олена з Погорецьких Грицай¹¹ та Уляна Німентовска (Шнайдер)¹²?

Хоть то троха за сміло, так вибачайте мені, я всею тою роботою троха роздратована, тож даруйте та не подивуйте, що тільки Вам роботи завдаю, а до того всего прошу Вас конечно о яку статю до першого числа моєї газеткі. Надасть її Ваша праця більше сили против всяких можливих критик, на які вона натрапить.

Та пробіг. Як її назвати? Ви до сего майстер, тож я думала назвати просто “Жіноча часопись” та Льоньо перечить, кажучи, що се дуже нагадує “Правничу часопись”. А як би Ви про се думали?

Заразом на сім місци прошу Вашу ласкаву Паню, най не подивують мені, що осібно до неї не пишу та не прошу – мені здаєсь, що се на одне й виходить. Я її напишу, але справді тепер маю стілько писати, що вже от на сім місци прошу покійно паню Ольгу Франкову, щоб були ласкаві допомочи мою ненароджену ще вправді “дитину” своїми творами – я сердечно сподіваюсь від Вас обоїх не лише заохоти словом, але і запомоги Вашої моральної і Ваших праць.

Я так дуже боюсь, що сей орган “наш” недовго буде жити! Мене “наші люде” привітали так песимістично і в додатку відослали до Вас послухати Вашої поради. Тож і жду її дуже, сподіючись, що знайду щире слово у Вас!

Олеся Озаркевич

Вельмиповажаний Пане!

Спасибі Вам за ласкаву Вашу відповідь. Вона як найтелійший луч сонця в осени впала на мою душу. Я зачала на серію братись до приготувань для задуманого видавництва, так Льоньо підсипав мені таку спору дозу свого песимізму, що мене просто дур брався. Я свого не покинув ніяк. Раз повзятий замір мушу перевести в діло, і так люди голосять про жінок, що крім пустих деклямацій нічого реального (а найменше “праці”) нема. Так, бачите, мене мій чоловік засумував кажучи, що я просто ще недоросла до такого редагування! Я й сама се почасти відчуваю. Я пересвідчена, що з початку часопису наша буде слаба, – так знов боячись вовка у ліс не йти нема рації. Я, кажучи правду, найбільшу надію покладаю на Вашу раду, на Ваш осуд, в котрого я сліпо вірю. Даруйте за мою смілість – Ви і без мого діла маєте свого клопоту доволі, так лишивши мене отут в Городку, не дібетесь від мене самої толку. Я такі й вчепилась думкою слів слів Ваших, сказаних мені у Львові, що перед виданням числа приїду до Вас і пораджусь з Вами. Мені не знаю що дієсь, що я не могла бути на зїїзді Радикалів¹³. – Так дитина дістала запалення очей і я мушу щохвилі єї очі змивати ліками і в сім мене не заступить нікто. А так горячо бажала я побачитись з “живими” людьми та поговорити про справи деякі.

В сей четвер буду у Львові, а в п'ятницю зайду до Вас, якби так можна повідомити деяких людей, прихильників жіночої квестії (як Ганкевич¹⁴, Маковей¹⁵ і др.) та побачитись у Вас з ними, мені б було се дуже корисне. Може б Павлик сказав їм про те.

Я рада б як найменше шуму і пусті балаканини пускати і як найбільше ділати. Питається, коли властиво я задумую розпочинати видаванє? Годі мені на се так згори сказати. Мені ще так багато бракує. Ще жаданих матеріалів я не маю в руках, на мої письма до наших писательок не дісталам жадної доси відповіді. В тім взгляді мущини соліднійші, бо усі мені відповіли.

Маю найсвятійшу надію на Пчілку і Лесю¹⁶. Українки сміливіші і мабуть солідарнійші. Тож таки нині напишу до обох. З моїх давнійших праць, годі що вибрати такого, щоби надавалось до сеї часописи. Повісточки усі в тім густі, що “Кіндрат”¹⁷, а на інші праці наразі не буде місця. В кінці з мене буде досить також наколи шпальту “редакційну” я зможу виробити так, як належиться.

Ви питаєте мене: чим можу Вам служити? Се я зовсім лишаю Вам. Ви самі зовсім добре знаєте якого корму найпаче потребує моя маленька "дитина". Вашу ласкаву Паню¹⁸ просила бим, чи не могла б сказати слівце яке про "читальню наукову" у Львові, де жінка зарівно з мущинами має права, що там жінки роблять, оскільки можуть розвиватися, чи мають і відчити і т. д. (чи в дебатах можливих беруть участь, чи належать до виділу).

Ми обоє здоровимо сердечно Вас і Вашу Впв Панію, а від мене щире спасибі Вам за ціні ради.

До побачення.

Олеся.

ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 151 – 153. Рукопис . Оригінал.

№ 5

17. III. 1892

Вельмишановний Добродію!

Посилаю Вам зліплене з О. Пчілчиного і мого помислу "Передне слово". Звольте ласкаво прочитати і поробити Ваші замітки. Я сама не зовсім з него задоволена та як звав так звав. Най Пер. сл. не буде дуже шумне, а зате сама часопись сильна то буде, ліпше, чім навідвороть. Пчілка писала і на серію обіцяла прислати гроші, тож і я на серію взялась до роботи.

Часопись буде зватись "Жіноче питанє". Найже ж чорти возьмуть таку роботу, як хрестини якої газети. Алеж нехай буде так, як нагилилось.

Нині я Вас буду доволі безпокоїти.

Прошу Вас яко фахового в тім разі знавці, щоб бути ласкаві як малій ж дитині проказати усю стежку урядових формальностей я тепер залагодити буду мусіла. Лише будьте вже так добрі мені як сліпому все докладно розказати, бо я нічогісенько не знаю.

Другий же мій клопіт, де я візьму адрес? Чи хто з нашої академічної громадки не дав мені так дуже мені потрібної інформації? Я віднеслась би до когось іншого та не знаю до кого, тай хто сидить у Львові. Я хотіла писати до Ганкевича, так сказано мені, що його у Львові нема. Адреси мабуть одна з головніших речей.

Я може перед 25-тим с.м. буду у Львові, то зайду до вас, щоб устно обговорити дещо. Треба б мені деяких статистичних дат, як

прим. з світа учительського (і нашого галицького), телеграфу, пошти, крамниць. І про се хотіла спитати спитати у Вас жерела, з котрих моглабим отсе зачерпнути.

Ще з одним добрим фактом мушу з Вами поділитись, імено що зносили мої з п-нею К. трохи прояснилися. Виясняться тогди, коли я ділом, а не словом зможу показати мої думки. Тогди, коли газетка вийде, тогди з примірником в руці зможу просити до спільної роботи. Та се може Вас не інтересує дуже.

Чи повість Кобилянської¹⁹ знаходиться у Вас? Она пристала до нашої громадки, а розсудлива людина.

Наколи б Ви могли ще перед моїм приїздом прочитати отсе Передне слово, моглибсьте устно висказати Ваш на то погляд. Богато там дечого невисказаного, а з причини тої, що рамці газетки тісні. 1-ше число думаю так зложити: Пер[едне] сл[ово];

Мрії, вірш з життя жіночого Колеси²⁰;

Просвітні огні²¹, віршик Л.Українкі;

Наукова читальня у Льв. Главецкої²²;

Софія Ковалевска, біографія О.Франкової;

Дрібна кроніка з життя жіночого.

Тай мабуть заповниться цілий аркуш сим. Якби треба, маю ще статтю Ольги Левіцької²³ "Жінка – селянка в родині і громаді" та сю статтю треба справити.

Будьте ласкаві відповісти мені, яка Ваша на се все думка?

Здоровячи сердечно Вашу Впв. Панію, шлю Вам мій щирий поздоров.

Олеся

Передне слово

Зачиняючи видаванє жіночої часописи, кермуємося по часті притчею: В своїй хаті своя й правда, і сила і воля.

Нераз вже було порушуваної ухвалювано, щоб зразу в Ділі, відтак Зорі минувшого року в Народі була стала рубрика, посвячована виключно жіночій справі та квестія осталась квестією, ухвала ухвалою, а на ділі (між Русинами) не зроблено для тої справи або нічого, або й зроблено для тої справи так, що справа жіноча у наших газетах коморувала.

Коли в 1886 році вийшов Першій Вінок, альманах зложений з самих лише праць жіночих, серед нашої громади озвались всякі голоси, найбільш було таких, що заслонювались поверховими фразами псевдокритики. Вправді признавали они ініціаторкам щасливого помислу, але і недоказували до кінця своїх задушевних

думок. Однаково факт відніс свою перемогу і всякий поступовіше думаючий чоловік, мусів признати, що альманах той має велику монументальну вартість, котра свідчить ясно о інтелектуальнім розвою Русинів – Українців. Від того часу не раз давалось чути думку, що той Перший Вінок не повинен бути посліднім вінком нашої праці.

Вправді часопис – не альманах. Видаванє часописи єст ділом тяжчим, але за те відповіднійшим для жіночих справ. Може підносити, висвітлювати і боронити свою ідею постійно і удержувати житє і інтереса тої ідеї. Колиш за першим обявом жіночого руху було можливе зложити самими жіночими силами альманах, то хочемо вірити, що чейже тепер, коли той рух між нашим жіноцтвом значно збільшився, зможе удержати ся і самостійна жіноча часопись.

Вправді багато ще треба, щоб сила нашого жіноцтва зросла відповідно до обшару нашої громади, щоб самосвідомість наших сестер дійшла до тої степені на котрій стоять жінки других культурних народів, але зерно вже кинене на ниву. З життя жінок Русинів мож вже зазначити і деякі факти, як філіантропійне і патріотичне товариство, як збори жіночі, котрі могли взяти обраву над подаванєм петицій до Ради державної о вступ жінкам до висших шкіл, як і поліпшенє долі жінок-селянок-робітниць, як улекшенє охороненє малих дітей і т. д.

Хотяйби наша часопись мала виражати лише частину думок нашої жіночої громади, ми уважаємо її за потрібну і она має стати осередком, до котрого зможуть прилучатися спільниці поступових змагань, одиниці котрі прокинулись до ширшого життя, а ще несмілі своїх сил, будуть мати куди прилучити свою думку, принести своє слово, зложити свої віночки, чи бодай квітки своєї духової праці.

Нашим бажанєм єст, щоб часопись жіноча була доступна для якомога ширшого круга жіночого. Будемо вести її популярно, не гоняючи за блеском, ексцентризмом, писати просто, зрозуміло і для того кружка жінок, котрі ще тільки шукають стежки до світла і поступу, а разом і для жінок, котрі поступили вперед на путі просвіти і самосвідомости.

Коли ми побачили, що наша часопись стала дорадницею як для молодой дівчини, так і для матери дітей, котрих би она могла виховувати так, щоб їм не треба було шукати на омацки правої стежки думки й життя, тогди б ми уважали, що наша задача осягнена.

Квестія жіноча не єст то якесь окреме питанє, єї не можна відрізнити від квестії загальнолюдської. Єст то те вічне упоминанє ся о право рівности, яке здійсмаєсь серед людскости, з гурту принижених одиниць. Ми не бажаємо ніяких привілеій, ніякої

надзвичайної ласки з руки сильнішого, – ми хочемо лише признання нам однакового права для життя, до думки, до розвивання наших здібностей, до боротьби за свої громадські інтереси. Ми хотіли б, щоб тільки признано і дано людьми людям однакове право на таке саме, як їх життя, а далі показало б ся хто, що зміг би зміг би зробити. Котрі б одиниці в такій рівноуправній громаді відстали від загального поступу, тоді б знали вони, що винна сему їх власна слабкість, нездарність, а не сила дужшого, котрий поставив їм тяжкі перепони.

Тоті перепони та заборони приспали у жінки замилованє до працювотого життя, притьмили віру у власні свої здібності. Посеред нашого жіночого загалу домінує та думка, що призначенєм жінки єст, кажучи словами незавитими у паперці, бути забавкою, лялькою, здібною до прибираня та милованя, до якогось окремого не людского, а *epig weiblich* життя, бути всім аби лиш не бути самосвідомим чоловіком.

ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 323 – 326. Рукопис. Оригінал.

№ 6

Поважний Пане!

Посилаю Вам обіцяні приповідки з Сорік²⁴, прихапцем списані. Якби я була троха борше знала, що Вам їх треба, була б назбирала більше, а так даруйте. Небагато там знайдете нового.

Висилаю Пані і Вам мій поклін. Остаюсь з повагою.

ІЛ, ф. 3, № 1628, арк. 63–64. Візитна карточка Олександри Бажанської. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Тобто 7 липня.
2. "Правда" – популярний літературно-науковий і політичний часопис, який виходив з різною періодичністю у 1867–1897 рр.
3. "Політичні приятелі" (польськ.).
4. "Mały swiatek" – польський дитячий журнал, який з різною періодичністю виходив у 1887–1939 рр. У 1887–1920 рр. виходив у Львові.
5. Лонгин Озаркевич, чоловік Олеси Бажанської.
6. Перекручена назва "Бюлетеню всесвітнього союзу жінок".
7. Олена Пчілка (1849–1930) – літературний псевдонім української письменниці О. П. Косач, сестри М. П. Драгоманова та матері Лесі Українки. Разом з Наталією Кобринською в 1887 році видала жіночий альманах "Перший вінок", в якому були надруковані твори українських письменниць Галичини та Великої України.

8. Ганна Барвінок (1828–1911) – літературний псевдонім Олександри Куліш, нар. Білозерської, дружини П. Куліша. В “Першому вінку” надрукувала оповідання “Перемогла” та “Жіноче бідування”.
9. Людмила Старицька-Черняхівська (1868–1941) – українська письменниця, дочка Михайла Старицького. В “Першому вінку” дебютувала віршем “Панахида”.
10. Дніпрова Чайка (1861–1927) – літературний псевдонім української письменниці Людмили Березиної, по чоловікові – Василевської, родом з Херсонщини. В “Першому вінку” опублікувала вірші “Пізно”, “Нічною добою”, “Сестрицям Українкам”, “Безщасна” та “Дівочий жаль”.
11. Олена Грицай – дебютувала в “Першому вінку” віршем “В осені”.
12. Уляна Німентовська – відома українська письменниця Уляна Кравченко (Юлія Шнайдер) (1860–1947). У “Першому вінку” опублікувала сонети “Я не жалюся”, “За много!”, “Не рвись в будуще” та вірш “На новий шлях”.
13. Другий з’їзд радикальної партії відбувся у жовтні 1891 року.
14. Микола Ганкевич (1869–1939) – відомий політичний діяч Галичини, адвокат, засновник Української соціал-демократичної партії.
15. Осип Маковей (1867–1925) – відомий український письменник, редактор багатьох галицьких газет та журналів. В деяких своїх фейлетонах та статтях обстоював права жінки в суспільстві.
16. Йдеться про Лесю Українку.
17. Йдеться про оповідання Олесі Бажанської, надруковане в “Першому вінку” 1887 року.
18. Тобто Ольгу Франко, дружину Івана Франка. В альманасі вона помістила свою розвідку “Карпатські бойки і їх родинне життя”.
19. Ольга Кобилянська (1863–1942) – відома українська письменниця. Іван Франко забрав оповідання Ольги Кобилянської, надіслані до “Першого вінка”. Тільки 1895 р. в журналі “Зоря” не без участі Івана Франка був опублікований перший її твір українською мовою – повість “Людина”. В наступному було опубліковано “Царівну”.
20. Очевидно, що мова йде про дружину Філарета Колесси Марію (з Яновських) Колессу.
21. Відомий вірш Лесі Українки “Досвітні вогні”.
22. Невстановлена особа.
23. В альманасі “Перший вінок” вона помістила оповідання “На чужині”.
24. Йдеться про с. Сороки, де парохував батько Олесі Бажанської.

ВАЛЕНТИНА КУХАР

ДО ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН МІЖ ІВАНОМ ФРАНКОМ ТА ІВАНОМ БЕЛЕЄМ

Взаємини І. Франка з галицькими діячами – тема, що знайшла широке висвітлення у літературі. Предметом дослідження виступали, зокрема, стосунки І. Франка з О. Барвінським, М. Павликом, О. Нижанківським, Ф. Колессою, А. Косом та багатьма іншими. З невідомих причин поза увагою дослідників залишилася тема “Іван Франко та Іван Белей”. А між тим, для її висвітлення є досить широкий пласт джерельного матеріалу, основу якого складають листи І. Франка до І. Белея та навпаки. Епізодично висвітлювали цю проблему у франкознавчій літературі. Передусім йдеться про праці М. Возняка “З життя й діяльності Івана Франка в рр. 1881–1884 (Його листи до Івана Белея)”, О. Дея “Українська революційно-демократична журналістика”, Б. Якимовича “Книга, просвіта, нація. Видавнича діяльність Івана Франка у 70–80-х роках ХІХ ст.”.

Знайомство І. Франка та І. Белея, найімовірніше, відбулося у 1875 р. У всякому разі, саме в цей рік обидва провінціали приїжджають до Львова і записуються на студії до Львівського університету¹. Невдовзі по приїзді до Львова обоє стають членами українського студентського товариства “Академический кружок”, у якому тоді надзвичайно гостро точилася боротьба між проукраїнськи та москвофільськи налаштованими елементами. І Франко, і Белей представляли у гуртку національно свідомі сили. Однак перевага на той час у товаристві була все ще за русофілами, і І. Белею уже восени 1875 р. довелося полишити “Академический кружок”. Його було виключено з товариства за вимогу читати

¹Іван Белей // Календар товариства “Просвіта” на 1894 рік. – Львів, 1893. – С. 104.

доповіді народною мовою². Проте уже на початку 1876 р. домінуванню москвофілів в “Академическом кружку” було покладено край. На початку цього року до товариства вписалося понад 30 студентів-народовців, завдяки чому національно налаштованим елементам вдалося усунути від влади русофілів³.

Українізація “Академического кружка” відбулася за активної підтримки Франка і Белея. Тож не дивно, що внаслідок внутрішніх перестановок наприкінці лютого 1876 р. їм обом вдалося посісти провідні позиції у редакційному комітеті органу цього товариства – журналу “Друг”. Обоє увійшли до складу редколегії, І. Франко навіть став її секретарем (головою було обрано Антона Дольницького). Доречно згадати, що 1876 рік ознаменувався у біографіях І. Франка та І. Белея ще одним успішним видавничим проектом. Восени того року на світ з’явився альманах “Дністрянка”. В альманасі було вміщено оповідання І. Франка “Лесишина челядь”, “Два приятелі” та його переклади оповідань Е. Золя. І. Белей вмістив переклад “Сільських весняних образків” С-ского⁴.

І в “Академическом кружке”, і у редакційному комітеті “Друга” І. Франко та І. Белей (разом з М. Павликом) стають активними промоутерами позитивних перетворень. Значною мірою завдяки саме їхнім зусиллям демократизується “Академический кружок”, радикалізується та українізується студентський журнал “Друг”. І Франко, і Белей змінювали “Друг”, журнал ж великою мірою сприяв розвитку їхніх творчих здібностей. Саме “Друг” неабиякою мірою сприяв розкриттю таланту І. Франка як письменника і журналіста, І. Белей завдяки журналу сформувався як перекладач і публіцист. Вплив Франка і Белея на видання став особливо відчутним у 1877 р. О. Дей навіть відводить І. Франкові у цей період провідну роль у журналі. “Провідна роль у “Друзі”, – пише він, – не лише як фактичному редакторові, а й як автору належала І. Франкові, який з усіх 110 сторінок шести номерів журналу близько 80, тобто майже 2/3 наповнив своїми оригінальними художніми творами, перекладами та критичними замітками й рецензіями”⁵. Переважна більшість публікацій,

²Дей О. Українська революційно-демократична журналістика. – Київ: В-во АН УРСР, 1959. – С. 57–58.

³Грицак Я. “...Дух, що тіло рве до бою...” . – Львів: Каменяр, 1990. – С. 42.

⁴Якимович Б. Книга, просвіта, нація: Видавнича діяльність Івана Франка у 70–80-х роках ХІХ ст. – Львів, 1996. – С. 36.

⁵Дей О. Українська революційно-демократична журналістика. – Київ: В-во АН УРСР, 1959. – С. 153.

здійснених І. Франком у “Друзі”, носила радикальний характер. І це викликало невдоволення москвофільського гурту “Академического кружка”, яке сягнуло свого піку у травні 1877 р. Скориставшись відсутністю І. Франка, який тоді перебував у Нагуєвичах, М. Павлика (лікувався у шпиталі) та І. Белея, який виїхав до села Білий Камінь, москвофільське правління “Академического кружка” відібрало журнал від редакційного комітету, внаслідок чого він припинив своє існування⁶.

Але це був лише перший чорний штрих у біографіях І. Франка та І. Белея у середині 1877 р. Темну смугу продовжили арешти. 12 червня було заарештовано І. Франка, 7 липня – І. Белея. Для першого арешт обернувся дев'ятимісячним ув'язненням, другого протримали у тюрмі два місяці. І. Франка обвинувачували в тому, що він був членом таємного соціалістичного товариства (і навіть керував цією організацією), брав участь у забороненій соціалістичній пропаганді та порушував закон про пресу. І. Белею було інкриміновано розповсюдження від імені центральної студентської громади у Львові листа до учнівських “громад” по гімназіях з закликом знайомитися під час канікул з життям трудящих, вивчати їхні запити, поширювати книжки. Крім цього, І. Белея звинувачували у наданні журналу “Друг” соціалістичного характеру. На жодне зі звинувачень І. Белей відмовився дати будь-які пояснення, але, незважаючи на це, австрійське законодавство винесло йому досить м'який вирок. Після двомісячного перебування у тюрмі підсудного було звільнено з умовою, що до закінчення слідства він без дозволу судді не виїде зі Львова. Справа І. Белея невдовзі була відокремлена від процесу соціалістів, а 26 квітня 1879 р. взагалі припинена. Зовсім іншу тактику поведінки у соціалістичному процесі 1877–1878 років обрав І. Франко. Він демонстративно заявив, що визнає соціалістичні ідеї, хоча й при цьому категорично заперечив приналежність до таємних соціалістичних товариств. Не утримався молодий радикал і від схвальних оцінок соціалізму у слідчій тюрмі, що пізніше обернулося найсильнішим звинуваченням проти нього⁷.

⁶Де й О. Українська революційно-демократична журналістика. – Київ: В-во АН УРСР, 1959. – С. 151.

⁷Калинович В. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 43–44, 68; Грицак Я. “...Дух, що тіло рве до бою...”. – Львів, 1990. – С. 51–58; Студинський К. Іван Франко і його товариші в соціалістичнім процесі 1878 р. // Україна. – 1926. – № 6. – С. 66–68; Лукіянович Д. Я. Арешти Івана Франка та судові процеси над ним // Дослідження творчості Івана Франка. – Вип. 2. – К., 1959. – С. 79–81.

З тюремного ув'язнення І. Франко та І. Белей отримали певний досвід. Перебування у тюрмі та участь у соціалістичному процесі 1877–78 рр. навчили І. Белея поміркованості та обережності, І. Франка ж скріпили у нонконформістських переконаннях. Збагатившись новим досвідом, відразу ж після виходу з тюрми І. Франко розгортає новий радикальний видавничий проект “Громадський друг”, який пізніше трансформується у видання “Дзвін” і “Молот”. Іван Белей, відповідно до нових реалій, тримається осторонь від цих видань. І все ж, незважаючи на значні розходження у поглядах, І. Белей та І. Франко продовжують співпрацювати на видавничій ниві. Їх об'єднують справи, розпочаті ще перед соціалістичним процесом. Йдеться про видавничий проект “Дрібна бібліотека”, у втіленні якого одну з провідних ролей доля відведе І. Белею. (До речі, на думку окремих дослідників, зокрема О. Дея, думка назвати видавничу серію “Дрібною бібліотекою” належала саме І. Белеєві⁸). Ідея ж самого проекту належала, очевидно, І. Франкові. Про неї ми вперше довідуємося з листа І. Франка до М. Драгоманова від 6 лютого 1877 р. “Я задумав, – писав І. Франко, – іменно видавати бібліотеку найзнаменитіших романів і повістей за граничних, переведених на наше. Думка сеся постала у мене ще торік, я переписувався з деякими людьми – ну, і всі заохочували мя до того”⁹. Прийнято вважати, що в серії “Дрібна бібліотека” упродовж 1878–1880 рр. вийшло 14 книжок, з яких три перші підготував до друку І. Белей. Редагована І. Франком та І. Белеєм серія мала значний успіх серед молоді. Є. Олесницький, зокрема, згадував: “Молодь університетська інтересувалася живо тим видавництвом”¹⁰. Вдала реалізація серії “Дрібна бібліотека” ще більше заохотила І. Франка та І. Белея до співпраці. У 1879 р. вони виношують план видання газети “Нова основа”, підписним редактором якої мав бути знову ж таки І. Белей. Однак цьому спільному проекту так і не судилося реалізуватися через заборону прокуратурії.

Початок 80-х рр. ХІХ ст. став моментом найтеснішої співпраці І. Франка та І. Белея. Впевнившись у неможливості видання газети “Нова основа”, молоді люди вирішують об'єднати свої зусилля

⁸Дея О.І. Революційне видання Ів.Франка 1879–1880 рр. (“Дрібна бібліотека”) // Дослідження творчості Івана Франка. – К., 1956. – С. 37.

⁹Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – Т. 48. – С. 56.

¹⁰Олесницький Є. Сторінки з мого життя. – Ч. 1. – Львів, 1935. – С. 146.

при реалізації видавничого проекту “Світ”. За даним О. Дея, цей журнал було засновано на зборах групи української студентської та гімназичної молоді на чолі з І. Франком та І. Белеєм у середині листопада 1880 р.¹¹. Повідомлення про заснування нового видання І. Франко відразу ж надіслав М. Драгоманову. У листі, датованому близько 18 листопада 1880 р., І. Франко писав своєму патронові: “Белей надумав від Нового року видавати нову часопись “Світ”. Часопись має виходити раз на місяць, об’ємом в 3 листи, а зміст белетристично-науковий”¹². І. Франко повідомляв М. Драгоманова також, що журнал порівняно з іншими виданнями матиме характер більш науковий, а матеріал у ньому викладатиметься більш популярно. Журнал мав бути орієнтований на молодь, інтелігенцію та селянство. Мету нового видання І. Франко формулював таким чином: “розбудити публіку до здорового тверезого мислення, до праці наукової або наукою проясненої”¹³. На думку видавців, журнал мав уникати перекладів, малодоступних не лише для селян, а й для інтелігенції. Крім того, редакційний комітет вирішив заздалегідь уникати конфіскацій, а “зادля того ... оброблювати питання менше дразливі, а важні, як, напр., питання біологічні, психологічні та культурно-історичні, а з економічних також такі передовсім, у котрих найлегше мож зашититися цифрами та фактами історичними”¹⁴. Редакція новоствореного часопису мала містити чотири редакційні групи (одна – для біології, друга – для економіки та суспільних наук, третя – для антропології, четверта – для белетристики)¹⁵.

Намір І. Белея та І. Франка видавати у Львові такий часопис припав до вподоби М. Павлику. На його думку, це дозволило б багатьом радикально налаштованим авторам відмовитися від спроб за усяку ціну “лізти в Правду”¹⁶. З Франкового листа М. Павлик навіть зрозумів, що “Світ” носитиме досить поміркований характер, оскільки не міститиме нічого такого, з чим треба було б вдаватись до женеvської “Громади”. Особливі

¹¹ Дея О. Українська революційно-демократична журналістика. – Київ: В-во АН УРСР, 1959. – С. 363.

¹² Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – Т. 48. – С. 256.

¹³ Там само. – С. 281.

¹⁴ Там само. – С. 257.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. – Т. III. – Чернівці, 1910. – С. 298–300.

надії М. Павлик покладав на І. Белея. Він бажав, щоб той став справжнім редактором, бо це чоловік дуже розважний, не кидається без толку на всі боки, а як вже візьметься до чого, то держиться твердо. Саме з І. Белеєм та І. Франком виявляв бажання М. Павлик мати справи, оскільки саме такі редакційні керманичі могли б надати "Світу" характер не радикальний, не політиканський. Якщо І. Франко та І. Белей згодяться редагувати "Світ", то М. Павлик радив брати участь у ньому М. Драгоманову¹⁷.

Налагоджувати випуск нового видання довелося за надзвичайно складних обставин. Не вистачало дописувачів. Щоб налагодити контакти з дописувачами з Наддніпрянщини, І. Франко навіть збирався поїхати до Києва. "Що ж до нас, – писав він М. Драгоманову на початку січня 1881 р., – то діло таке: поїхати б мож тільки з нас котрому: мені або Б[елеєві]. Тільки ж Б. – військовий і як редактор "Світу" не може видалюватися на довший час. Значиться, лишаюсь тільки я. Тай то мені б зробити се в найблизших місяцях, так як весною Б. Поїде на село, а мені, здається, прийдеться підписувати редакцію, і знов буде годі рушитись"¹⁸. Дуже скоро редакції "Світу" довелося відмовитися від наміру видавати свій часопис і для селянства. Причин для цього було декілька. По-перше, відсутність передплатників серед селянства, по-друге, нестача авторів, які б уміли писати популярно.

З перших же номерів "Світу" не вдалося уникнути нарікань з боку не лише недругів, а й прихильників. М. Павлик, скажімо, дорікав редакції, що друкує непопулярні речі¹⁹. М. Драгоманов закидав відсутність статей на актуальні теми²⁰. І Франко, і Белей відповідали на ці закиди, пояснюючи недоліки нестачею журналістських сил. Франко, скажімо, писав з гіркотою з цього приводу М. Павлику 20 лютого 1881 р.: "З України ні словечка, хоч обіцяно гореми-тереми і хоть ми й писали листи на всі боки. Вовк обіцяв, досі теж нічого. Віденці теж досі нічого не поставили, хоть обіцяли редагувати економічну часть. Значить, як усі відцураються, хоть би для того, що перші н[оме]ри редаговані плохо, то дальші будуть ще пліхші. Адже се не наша з Белеєм

¹⁷ Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. – Т. III. – Чернівці, 1910. – С. 298–300.

¹⁸ Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – Т. 48. – С. 264.

¹⁹ Возняк М. З життя й діяльності Івана Франка в рр. 1881–1884 // Культура. – 1925. – № 2. – С. 56.

²⁰ Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – Т. 48. – С. 275.

особиста справа”²¹. Довелося І. Франкові боронити від нападів М. Павлика сатиричні оповідання І. Белея “В адін час” і “Песиміст найтяжчого калібру”, вміщених у перших номерах “Світу” під псевдонімом Роман Розмарин. У відповідь на закид про непопулярність цих творів І. Франко писав, зокрема, що “не стрічав у ніякій літературі популярної сатири”²².

Нові випробування чекали на дружбу І. Франка та І. Белея навесні 1881 р. У середині квітня І. Франко частково відсторонюється від видання “Світу” і, щоб покращити своє матеріальне становище, повертається до вітчима в Нагуєвичі. У другій половині травня весь тягар редакційної роботи у “Світі” лягає на плечі І. Белея. Поїхавши на село, І. Франко невдовзі захворів на тиф. Свій хворобливий стан він детально відтворить у листі до І. Белея, а той у свою чергу повідомить про Франкову хворобу львівську українську громаду. З величезним співчуттям про хворобу свого близького товариша 21 травня 1881 р. І. Белей напише М. Драгоманову: “Ф[ранк]о виїхав з нужди і голоду на село до вітчима і там дуже тяжко заболів на тиф – трохи на той світ не перенісся; тепер ще сильно хорить – не годен листа писати”²³.

Хвороба І. Франка негайно ж позначилася на терміні виходу журналу “Світ”. Червневий випуск видання вийшов із запізненням. У кінці цього номера містилася коротка примітка: “За опізнення сього числа простіть. Причиною опізнення була тяжка слабість (тифу) нашого найдіяльнішого помічника (І. Франка)”²⁴.

Хвороба І. Франка не охолодила стосунків з І. Белеєм. Між ними ведеться інтенсивне листування. Листи І. Франка розпочинаються щирим зверненням “коханий”. У багатьох листах І. Франка звучить непідробна тривога за “Світ”. Ось лише два уривки на цю тему з листів І. Франка другої половини 1881 р. “Що, серденько, думаєш ти робити з “Світом”? Чи додержиш його до кінці року? Чи удержиш на другий рік? Жаль би дуже, якби прийшлося закинути наше видавництво, приходилось би і перо, і думку покласти на полицю”²⁵. “Письмо твоє додало мені нового духу, – значиться, – “Світ” не тільки дотягне до кінця сего року, але й є надія, що буде виходити на другий рік!”²⁶

²¹ Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Т. 48. – С. 271–272.

²² Там само. – С. 272.

²³ ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 72. – Арк. 120.

²⁴ Світ. – 1881. – № 6. – С. 118.

²⁵ Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Т. 48. – С. 288.

²⁶ Там само. – С. 290.

У багатьох видавничих справах, що стосувалися “Світу”, І. Франкові та І. Белеєві вдавалося знаходити спільну мову. Скажімо, виразно одностайно вони відреагували на пропозицію П. Куліша перетворити “Світ” на свій орган. І. Франко писав з цього приводу І. Белеєві у другій декаді 1882 р.: “... на пропозицію Куліша зробити “Світ” його органом і я не пристаю”²⁷. Солідарним у цій справі з І. Франком був і І. Белей. У його листі до І. Франка від 8 квітня 1882 р. читаємо: “К[уліш] радби, як бачу “Сьвіта” зробити ніби свій орган, і давати на него гроші, але Ти певно об тім пересвідчений, що я (знов переконаний, що й Ти) на тее не пристанемо. Лучше перервати, як буде конче того треба, а не випускати з рук і не запропащувати програму дії. Я би о тім і не писав, але К[уліш] не був так наївний, що мені при людях Грабовичу і Бар[вінськ]ім в друкарні Тов[ариства] імени Шевченка робив таку пропозицію: “Я Вам буду давати 60 р.ког[он] місячно (коли Ви не маєте грошей на видавництво), а Ви будете писати, як я Вам вскажу, бо звісно, на чиім візку йїдеш, того пісню співай. А коли Вам, – каже по 2,3 НН[омер]ах не схочесь мою пісню співати, то міні скажете, а я гроші сховаю до кішені, буде куди йїх втурити!”. Я признаюсь Тобі, навіть не знав, що на тее відповісти, бо мене пропозиція до крихти змішала. Не вжеж так можна! Не вже ж так буває! Погано. Впрочім по виході 15 N-ра “Сьвіта” як К[уліш] прочитає критику на Хут[орянську] Поезію, буде від нас відхрещуватись як від “чертика”²⁸.

Тут цілком закономірно постає питання: чи були розходження між І. Франком та І. Белеєм у справі видання “Світу”? На наш погляд, на це питання слід дати ствердну відповідь. Причин для непорозумінь було декілька. Передусім, не завжди задовольняла І. Белея якість публікацій І. Франка, підготовлених для друку у “Світі”²⁹. Критика була справедливою. На це, до речі, звертав увагу І. Франка не лише І. Белей, а й М. Драгоманов. Щоправда, більшість статей до “Світу” писалася І. Франком у Нагуєвичах. А за таких обставин доступу до багатьох необхідних для написання статей матеріалів він просто не мав. Ще однією причиною розходжень між І. Франком і І. Белеєм була відмова останнього

²⁷ Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – Т. 48. – С. 308.

²⁸ Інститут літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр.1604. – Арк.18–19.

²⁹ Там само. – Спр. 1603. – Арк. 31.

друкувати у “Світі” частину Франкової белетристики. У листі до М. Павлика від 12 листопада 1882 р. І. Франко зізнається, що більша частина його творів “роками лежить у Б[еле]євій шухляді і розкидається”³⁰. І нарешті чи не найгострішою причиною непорозумінь у редакції “Світу” було ставлення до пропаганди соціалізму. У листах до М. Драгоманова І. Франко не раз маніфестує своє бажання надати “Світові” соціалістичного характеру. Однак всі спроби не знаходили підтримки І. Белея. Журнал редагували дуже обережно, йому вдавалося “уникати конфіскації”, і це через десятки років визнає сам І. Франко у своєму “Нарисі історії українсько-руської літератури”³¹. Більшість дослідників схильні пов’язувати стриманість видання саме з редагуванням І. Белея, і це не одиничний приклад, коли останньому доводилося остуджувати радикальний запал І. Франка. На думку М. Возняка, саме під впливом І. Белея І. Франко був змушений написати нову передмову до перекладу “Фауста” Й.-В. Гете замість попередньої, “яка була справжнім викликом тодішній українській інтелігенції в Наддністрянщині”³².

Останнім успішним видавничим проектом І. Франка та І. Белея стала відома галицька газета “Діло”. Саме І. Белей запрошує І. Франка до редакції “Діла” після смерті В. Барвінського: “Заразом звіщаю тебе, що Ти тут дуже потрібний. Ми оба з Ках[аникевич]ем не можемо собі дати ради. Коли пара день прийдеш, то на Твоє місце візьмуть когось другого, а по моїй думці добро Тобі бодай до Нового Року мати 49 зр. місячно. Мене всі члени ради редакційної питають, чи ти прийїхав? Коли отже йде тобі о сотрудицтво при ”Ділі” – то сей час збирай манатки і гони у ві Львів”³³. На прохання І. Белея І. Франко вдруге приступає до роботи в “Ділі”. Ми не будемо детальніше зупинятися на співпраці І. Франка з “Ділом” у 1883–1885 рр., оскільки це вже зробив Ю. Шаповал у статті “А все ж таки те саме “Діло”: Іван Франко – співробітник “Діла”³⁴. Доречно лише згадати, що на цей час І. Франко вже мав невтішний досвід роботи при редакції “Діла”.

³⁰ Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – Т. 48. – С. 328.

³¹ Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – Т. 41. – С. 488.

³² Возняк М. Перша передмова І. Франка до перекладу “Фауста” // Возняк М. З життя і творчості Івана Франка. – К., 1955. – С. 89.

³³ Інститут літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1603. – Арк. 318.

³⁴ Шаповал Ю. А все ж таки те саме “Діло”: Іван Франко – співробітник “Діла” // Дзвін. – 1994. – № 8. – С. 150–154.

На початку 1880 р. засновник “Діла” В. Барвінський прийняв І. Франка у штат співробітників газети дописувати новини. Однак, коли в одному з випусків “Дрібної бібліотеки” І. Франко помістив статтю “Редакція “Правди” у боротьбі з вітряками, що була відповіддю на замітки В. Барвінського у часописі “Правда”, то редактор “Діла” відмовив йому у заробітку³⁵. Обидва періоди співпраці з “Ділом” залишили у І. Франка не надто приємні спогади. Про це дуже влучно підмітить у статті “Апостолові праці” М. Грушевський: “Але й тут [Іван Франко] незадовго переконався, й “свої” його так само використовують для чужих йому завдань, нагинають його під консервативно-клерикальний ранжир, обмежують його свободу думки і чину”³⁶.

15 січня 1885 р. І. Франко добровільно виходить з редакції газети “Діло” і публікує у “Кур’єрі Львовським” статтю “Українофільство галицьке”, у якій, зокрема, твердить, що “купка червоних радикалів разом з Барвінським працювала в р. 1879–1880 над видавництвом “Правди”, пізніше над видавництвом “Діла”, що вона після смерті Барвінського майже сама здійснює те видавництво, оскільки до тієї купки належить і Белей, нинішній редактор і від самого початку головний працівник “Діла”, як і пишучий ті слова “радикал і раціоналіст”³⁷. Поміркований Белей своє зарахування до купки радикалів стерпіти не міг. У “Перегляді часописей” у “Ділі” 17 січня 1885 року він зазначить: “Хто хоче творити такі чи сякі купки – то на то нема ради, але нехай же не анектує до своїх “купок” таких людей, котрі з пересвідчення, що сповняють свій народний обов’язок, працюють совісно для загального добра Руси, кладучи добро загальне на усі “купки”³⁸.

³⁵ Грицак Я. ...Дух, що тіло рве до бою...: – Львів: Каменяр, 1990. – С. 80–81.

³⁶ Грушевський М. Апостолові праці // Україна. – 1926. – № 6. – С. 4.

³⁷ Franko I. Ukrainofilstwo galicyjskie (Odpowiedz na “Uwagi Rusina”) // Kurjer Lwowski. – 1885. – 15 stycznia.

³⁸ Перегляд часописей. – 1885. – 17 січня. Авторство І. Белей дозволяє встановити лист І. Белей до О. Кониського від 27 січня 1885 р., у якому трапляються, зокрема, такі рядки: “У нас діються сумні речі. Ф[ранк]о сими днями зробив непростиму дурницю. Виступивши з редакції “Діла” (“в добрій згоді”), на другий день напечатав в “Kurjer-i Lwowsk-im” таку статтю против народців, що она обурила цілу народну партію на него. Франко втягнув в ту статтю непотрібно без моєї відомости і мандату мою особу яко редактора “Діла” – я мусів єму в “Ділі” відповісти, застерігаючись против того, щоб він в польських газетах промовляв в моім імені. До того я був змушений: треба було рішатись: або застерегтись або уступати з редакторства”. (Возняк М. Ів. Белей і Ол. Кониський: До зв’язків Галичини з Наддніпрянщиною в 80-х рр. ХІХ в. – Львів, 1928. – С. 27).

Дружнім контактам І. Франка та І. Белея на цьому було поставлено крапку. До співпраці у видавничій галузі вони вже більше ніколи не повернуться, хоча кожен продовжуватиме роботу на видавничій ниві, спираючись на досвід, здобутий у 1875–1885 рр.

№ 1

2.03.1882

Високоповажаний Добродій
Іван Франко в Нагуєвичах

Дорогий! Сьогодні пересилаю Тобі 5 прим[ірників] Рабета, як ти жадав. Лист твій дістав. Екземпляри передам і перешлю, кому кажеш. Ossega¹ книжки все ще у Richtera² нема. Вовк³ у Bucarz був довгий час у Добруджі⁴ – писав ту, що позбирав цікаві матеріали з усі народу (від 125-літнього козака) о зруйн[уванні] Січі – хоче їх в Гал[ичині] друкувати. Я єму післав Сьвіт⁵. Сапогівський⁶ повість для Сьвіта щось в роді Пропашого чоловіка⁷. Прощай.

Інститут літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1615. – Арк. 23–30.

ПРИМІТКИ

1. Osseg [Annuarius] – очевидно, йдеться про книгу Osseg-a Annuarius-a “Der europäische Militarismus”, яку І. Франко цитує у праці “Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині”.
2. Richter – очевидно, власник книгарні.
3. Вовк Федір. (18) – визначний український антрополог, етнограф, археолог, видатний учасник Київської Громади. В 1879–1905 рр. перебував на еміграції. В 1905–1917 рр. – доцент антропології Петербурзького університету.
4. Добруджа – історична область у Європі, розташована між нижньою течією Дунаю і узбережжям Чорного моря.
5. “Світ” – ілюстрований літературно-політично науковий місячник, видавався у Львові 1881–1882 рр. під редакцією І. Франка та І. Белея.
6. Сапогівський Лев – псевдонім українського письменника і журналіста Лева Василовича (1858–1883).
7. “Пропаший чоловік” – повість М. Павлика, надрукована 1878 р. у “Дзвоні” і “Молоті”.

№ 2

Дорогий Іване!

Знаєш, небоже, не міг я до Тебе нічого писать довший час, бо був дуже зайнятий при “Ділі”¹, виходило 1 S арк[уша] і т[ак] д[алі]. Що ти не дістав одного Н[омера], я не винен, я коли не сам адресую, то прошу експедиторів, щоб висилали Тобі – а що не вишлють часом, я не пораджу; може, пропадає й на поchtі. Обі твої посилки з манускриптами я дістав і утішивсь ними. Оба okazіональні вірші ладні і будуть поміщені в 15 ч[ислі], котре вийде аж по святах, бо годі йому вийти скорше. Перший аркуш я Тобі посилаю, далі йде стаття про Громадські пісні² (замічу, мимоходом і секретно, що я з неї не дуже то вдоволений – особливо з другої часті, котра ще не друкована і буде аж в 16 ч[ислі], відтак стаття про шляхту³ (цікава) яко етнографічна статейка і Рецензія на Хуторну Поезію⁴. Рецензія дуже добра – я дещо змітічую – але лиш там, де що відноситься до личности Кул[іш]евої⁵, бо правду сказати жаль трохи старого. Хоч правду сказати конче ми мусим своє слово на его погляди. Добре, що Ти не писав рецензію першу, відтак пішлю П[авлик]⁶ у другу Кул[іш]еву книжку “Крашанку”⁷, котру тобі залучаю, і попрошу его, щоб він написав рецензію на сю друга працю нашого атеїста і демагога. Отак буде добре. Посилаю Тобі заразom дві Кул[іш]еві писанини, він конче бажає, щоб помістити про Шекспіра⁸ навіть заплатив би друк на стілько, на скілько би винесло. Що до поезії, то я б рад був скінчити на “Славянській оді”⁹ (котру перепечатало “Вольное Слово” в цілості) – бо ся нова поезія вже менче виразна, а хто зна, чи не прийшли б ще менче виразні. А щодо Шекспіра, то Ти осуди, чи можна те помістити (розумієсь без підпису і справивши бесіду більш на галицьку) чи ні і, значить, чи воно зашкодило б як-небудь світові, коли б це надрукував на кошт д[обродія] К[уліша], значить коли б хитро-мудро читачі “Сьвіта” мали “Сьвіт” о оден аркуш обширнійший. К[уліш] рад би, як бачу, “Сьвіта” зробити ніби свій орган і давати на него гроші, але Ти певно об тім пересвідчений, що я (знов переконаний, що й Ти) на тєє не пристанемо. Лучше перервати, як буде конче того треба, а не випускати з рук і не запропащувати програму дії. Я би о тім і не писав, але К[уліш] не був так наївний, що мені при людях Грабовичу¹⁰ і Бар[вінськ]ім¹¹ в друкарні Тов[ариства] імени Шевченка робив таку пропозицію. “Я Вам буду давати 60 р. ког[он] місячно (коли Ви не маєте грошей на видавництво) а Ви будете писати, як я Вам вскажу, бо звісно, на чиім візку йїдеш, того пісню

співай. А коли Вам, – каже по 2,3 НН[омер]ах не схочесь мою пісню співати, то міні скажете, а я гроші сховаю до кішені, буде куди їх втурити!” Я, признаюсь Тобі, навіть не знав, що на тее відповісти, бо мене пропозиція до крихти змішала. Невже ж так можна! Невже ж так буває! Погано. Впрочім по виході 15 N-ра “Сьвіта” як К[улі]ш прочитає критику на Хут[орянську] Поезію, буде від нас відхрещуватись як від “чертика”. Ну що ж, годі. На всякий случай я думаю, Куліш відповість брошурою на критику в “Сьвіті” і взагалі на всі критики, бо була ще критика (фейлетон) і в “Проломъ”¹², на котру він сказав “гавкуча”, а треба тобі знати, далеко не така основна і йідка, як Твоя. Для того, що він буде відповідати – я дуже рад би, щоб вся твоя критика була без ні одної похибки. Я замітив, що ти в дефініюваню “правди” в двох місцях сам з собою суперечний; на початку кажеш, що правда всюди одна а в другім місцю, що правда релятивна річ. То має бути правда, бодай Барв[інськ]ий признав, що Богдан¹³ діливсь з Ордою¹⁴ плінниками, і се правда, що Богдан був великий циган-діпломат. Але щодо Катерини¹⁵, то дуже добре зйїздивесь Куліша і справедливо.

Дістав я опогди все “Вольн[ое] Сл[ово]”¹⁶ від 1-ого N-ра. Цікаві там речі, що найлучше, пишуть Др[агоманов]¹⁷ і Аксельрод¹⁸. Особливо дуже багато там є до справ Галицьких. Богато дістаєсь від нього “Дълу” і Барв[інськ]ому. О “Фавсті”¹⁹ там јесть там хороша згадка. Цесарко²⁰, як каже перекладчик “Пчіл”²¹ написав до фейлетону “Труда”²² рецензію на “Фавста” і розумієсь – мав сокрушати, але бодай досі в “Труді” того фейлетону не було – надіятись не буде, бо що би то був за критикувати і ще сокрушати щось таке, що ніхто не мав okazji прочитати і наочне доконати. З “Главн[ого] упр[авления] по дъл[ам] печ[ати]” доси нема відповіді на моє прошенє о дозвіл “Фавста”, здаєсь, зложили все до коша, бо вже повинно було прийти.

З “Зорею”²³ все добре – один кусничок вже надрукований в дописи на наш рахунок. Я тепер маю час і переписую Твої фелетони-повістки 1) Хлопська комісія, 2) Малий Мирон, 3) Цигани. Перекладати на московське буде сам д. Чорний – вже писав – се за фейлетон плата 3 коп[ійки] від стрічки. Пиши й далі ескізи і дописі які. Я тепер дописі від себе пішлю разом з Твоїми ескізами.

Насія я зарсізісько замовив, нині певно вже на почті в Дрогобичи.

У Ріхтера був нині Ossega ще нема.

Твій переклад Віктора Гіго²⁴ хороший – особливо послідний кісничок, тільки годі його друкувати, бо сконфіскували б.

Остап²⁵ зробив перший іспит правничий.

За насіння я заплатив уже й почту, все до чиста, 1 зр. 89 кр.

До портрету Неруди²⁶ написав я біографію Primus Sobotka²⁷ – підписався навіть. Волод[мир] О[леськів]²⁸ не хоче кінчити статі про звірів.

Сьогодні був я на розправі Вісмутів і Варинської²⁹. Всі троє увільнені. Не було за що й слідство вести – склад судіїв був дуже добрий, боронив якийсь адвокат молодий Matachowski, стояв на точці соціалізму в обороні своїй. “Socjalizm – говорив – jest partja, a nie jakieś tajne towarzystwo. U nas Konstytucya, t.d. Згадував о “milionach uciemężonych robotnikach” і т[ак] д[алі]³⁰.

Була на розправі часта згадка і о Тобі. Вімут казав, що Тебе знає, що від Тебе “Дзвін”³¹ позичений, і т[ак] д[алі]. Президент розправи зробив з Тебе зецера³²! Варинська особливо зробила дуже добре враження на публику. Вімут при кінці троха осмілився і показав повагу розправи; коли вже по замкненню розправи напивав, щоби трибунал вислухав его теорію соціалізму, котрий для него має значення лиш з сторони етичної, що він не годиться зі всіми консеквенціями соціалізму т[ак] д[алі]. Але його не допускали до голосу – публика сміялась.

Показались при розправі деякі погані річи – от як, приміром, що поліція перехапувала листи Варинської, адресовані до Вімута.

Я на свята ніде не піду. Прощай і святкуй весело! А не забувай на мене, пиши і хоч до Дрогобича, елика мога з часта.

Твій Ів[ан] Б[елей]

8/4 [1882]

Інститут літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1604. – Арк. 17–24.

ПРИМІТКИ

1. “Діло” – провідна галицька газета, що виходила у Львові 1880–1939 рр.
2. Громадські пісні – стаття “Нові українські пісні про громадські справи (1764–1880)”, уміщена в “Світі”, 1882, № 14 (2), 15 (3), 16–17 (4–5).
3. Йдеться про статтю І. Франка “Знадоби до вивчення мови і етнографії українського народу” (Світ, 1882, № 15 (3), 16–17 (4–5), 18–19 (6–7), 21–22 (8–9).
4. “Хуторна поезія” – збірка творів П.Куліша, що містить його вірші та спогади про 1847 р., Франкова рецензія на цю статтю уміщена у часописі “Світ”, 1882, № 14.

5. Куліш Пантелеймон (1819–1897) – письменник, історик, етнограф, літературний критик, публіцист і громадський діяч. Навчався у Київському університеті, однак не закінчив його. Вчителював у Луцьку та Києві. Був членом Кирило-Мефодіївського товариства. У 1861–1862 рр. разом з В. Білозерським видавав журнал “Основа”. У 1864–1876 рр. перебував на російській державній службі. Помер і похований у рідному селі Мотронівка.
6. Павлик Михайло (1853–1915) – громадсько-політичний діяч у Галичині, письменник, публіцист. Разом з І. Франком був співробітником журналу “Друг” (1874–1877). Разом з І. Франком редагував місячник “Громадський Друг”, “Дзвін”, “Молот”, з М. Драгомановим та С. Подолінським у Женеві – “Громаду” (1879–1882). Був одним з співзасновників Українсько-руської радикальної партії, редагував її органи “Народ”, “Хлібороб”, “Громадський голос”. У 1895–1905 рр. був першим бібліотекарем НТШ.
7. “Крашанка” – “Крашанка Русинам і Полякам на Великдень 1882 р.” – твір П. Куліша, у якому він закликав українців і поляків до національного порозуміння.
8. Стаття про Шекспіра – йдеться про статтю П. Куліша, яка так і не була опублікована у “Світі”.
9. “Слав'янська ода” – вірш П. Куліша, опублікований у “Світі”, 1882, № 14 (2).
10. Грабович Іларіон (1856–1903) – письменник, за фахом учитель гімназії, співробітник “Діла”, “Зорі”, “Світу”.
11. Барвінський [Володимир] (1850–1883) – громадський діяч, публіцист і літератор; один з засновників “Просвіти” і “Рідної Школи”; 1876–1880 рр. – редактор журналу “Правда”; засновник і перший редактор часопису “Діло”; організатор перших народних віч у Львові.
12. “Проломъ” – двотижневик москвофільського напрямку, виходив у Львові 1880–1882 рр.
13. Богдан [Хмельницький] (1595–1657) – керівник української національно-визвольної революції у 1648–1657 рр.
14. Орда – очевидно, йдеться про Золоту Орду, яка була державою тюркських і монгольських кочових племен. Заснована на поч. 40-х рр. XIII ст. ханом Батием (1236–1255). Проіснувала майже до кінця XIV ст.
15. Катерина [II] (1729–1796) – імператриця Росії (1762–1796), здійснювала централізаторську політику щодо України.
16. “Вольное Слово” – конституційно-демократична російська газета, що пропагувала політичну свободу Росії; виходила в Женеві 1881–1883 рр. за участю, а згодом і за редакцією М. Драгоманова.
17. Драгоманов Михайло (1841–1895) – видатний громадсько-політичний діяч, учений і публіцист. 1864–1876 рр. викладав у Київському університеті. 1878–1882 рр. у Женеві видавав збірник “Громада”. 1889–1895 рр. викладав у Софіївському університеті.
18. Аксельрод Павло (1850–1928) – випускник Київського університету. У 70-х рр. XIX ст., народник (спочатку – бакуніст, а з розколом в 1879 р. “Землі і волі” – чорнопереділець). З 1883 р. член марксистської групи “Визволення праці”. На початку XX ст. активно пропагував марксизм. У 1906 р. виступив з ідеєю співпраці пролетаріату і буржуазії. В 1917 р. активно підтримував Тимчасовий уряд, тому після Жовтневої революції був змушений емігрувати. Один з лідерів II Інтернаціоналу, активний противник Радянської влади.
19. “Фауст” – трагедія німецького поета Й. В. Гете (1749–1832), переклад якої здійснив І. Франко. Йдеться про видання, здійснене заходом редакції “Світа” за участі І. Белея у 1882 р. (Возняк М. Перша передмова І. Франка до перекладу “Фауста” // Возняк М. З життя і творчості Івана Франка. – К., 1955. – С. 88–95).

20. Цесарко – Білиловський Цезар.
21. Перекладник “Пчіл” – Василь Полянський.
22. “Труд” – київська газета.
23. “Зоря” – київська щоденна газета (1880–1886).
24. Гіго (Гюго Віктор) (1802–1885) – французький письменник.
25. Остап [Терлецький] – (1850–1902) – галицький громадсько-політичний діяч, публіцист і літератор. Закінчив філософський факультет Львівського і юридичний факультет Віденського університетів. 1874–1877 рр. був головою “Січі” у “Відні”. 1877 р. заарештований разом з І.Франком та М. Павликом за пропаганду соціалізму. Пізніше став адвокатом у Львові і участі у громадсько-політичному житті не брав.
26. Неруда Ян (1834–1891) – видатний чеський поет. Його портрет було вміщено у журналі “Світ”, 1882, № 15 (3).
27. Prímus Sobotka (1841–1925) – чеський письменник, статтю якого “Ян Неруда” у перекладі Івана Франка було надруковано у журналі “Світ”, 1882, № 15 (3).
28. “Волод[мир] О[леськів] не хоче кінчити статі про звірів”. Йдеться про статтю В. Олеськіва “Як розвивалися погляди людські на звірів”, надруковану в журналі “Світ”, 1881, № 1–6, 8–9, 10; 1882, № 14 (2).
29. Справа Вісмутів і Варинської – соціалістичний процес у Львові 1882 р.
30. “Socjalizm – говорив – jest partia, a nie jakieś tajne towarzystwo. U nas Konstytucja, t.d. Згадував о “milionach uciemężonych robotnikach” і т[ак] д[алі]. – “Соціалізм, – говорив, – є партія, а не якесь таємне товариство. У нас конституція і так далі. Згадував про мільйони пригнічених робітників і так далі”.
31. “Дзвін” – збірник за ред. І. Франка, з’явився як продовження конфіскованого місячника “Громадський Друг”. “Дзвін” також конфісковали, його наступником був збірник “Молот”, після конфіскації якого видання припинилося.
32. Зецер (польськ.) – складальник.

№ 3

У Львові 2/10. 82.

Дорогий Іване!

Лист Твій з посилкою перекладу повісти я дістав. Сьвіт зачну небавом друкувати.

Я не писав до тебе нічого, бо ніяких новин не було. Та й тепер, правду казати, не маю, що писать. Ага, крім одної для Тебе ганьби!

За статтю о індемнізації¹! Так недбало она зладжена, пересвідчися з того, як ти обходився з цифрами на міліони! Пододавай, а получиш зовсім інші суми – дивився я в Reformy² (але жаль, post faktum³, бо ја спустився на Твоју руку) і в Reformі бачив ја навіть в аддендах інші цифри. Щастье, що ја вже на машині попоправляв в деяких місцях цифри (і то дякувати Беднарському⁴,

котрому прийшло ні з сего ні з того охота перевірити вірогідність Твоїх аддичі⁵), а то ще більш був би “Проломь”⁶ мав на чім їздити. Кпиться з твого проекту – щоб таки подарували проценти – річ така, що пани не мають, шчо дарувати, бо облігації індемнезаційні вже не у панів, але у жидів, німців, англів і т[ак] д[алі]. Барвінський⁷ хоче писати (не знаю, чи буде в числі з середи, чи аж з суботи) статю, котра б потрохи замазала серйозність Твого проекту...

Прийми тих кілька слів ганьби від мене, може, найщиршого друга, котрих бажав би, щоб Твої роботи були солідні, щоб їх і врата адові не преодоліли! Я уважав своїм обов’язком поганьбити, бо, правду сказати, і је за що. Індемнізація справа заважна, щоб навіть не посумувати цифри гаразд!

Згадував міні нині Глад[ило]вич⁸, щоб тобі написати, чи згодиш Ти ся бути сотрудником “Дъла” на случай, коли б оно від Нового Року виходило 3 рази.

Я дуже радий тій пропозиції і думаю, Ти також на неї згодишся. Новин, як кажу, нема жадних.

“Ziagne”⁹ 1-ше число вийшло, на мій погляд, – дуже дрантиве. Я не надіявся чогось лучшого.

Що Тобі потрібно, пиши все і далі најчастіше, а ја що лиш буде в моїх силах, зроблю Тобі.

Не гнівайся на мене за мої може надто одверті слова і відпиши люблячому і шануючому Тебе Івану Б[елею].

Інститут літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1603. – Арк. 31–32.

ПРИМІТКИ

1. Індемнізація (польськ.) – відшкодування. І. Франко написав на цю тему працю “Галицька індемнізація” (Діло, 1882. – № 68–71).
2. “Reforma” – польська газета ліберально-демократичного напрямку, що виходила з 1881 по 1928 р. у Кракові, згодом мала назву “Nova Reforma”.
3. Post faktum (лат.) – після зробленого, після того, як щось уже відбулося, заднім числом.
4. Беднарський Кароль (1848–1911) – український друкар. З 1878 р. – директор друкарні Товариства ім. Шевченка у Львові, яка за час його керівництва стала найпотужнішим центром українського книговидавництва у Галичині.
5. Аддичія (польськ.) – додавання.
6. “Проломь” – двотижневик москвофільського напрямку, виходив у Львові в 1880–1882 рр.
7. Барвінський Володимир (1850–1883) – громадський діяч, публіцист і літератор; один з засновників “Просвіти” і “Рідної Школи”; 1876–1880 рр.

редактор журналу "Правда"; засновник і перший редактор часопису "Діло"; організатор перших народних віч у Львові.

8. Гладилевич Дем'ян ((1846–1892) – галицький громадський діяч, голова НТШ, один із засновників "Діла" і товариства "Дністер".
9. "Ziarno"- польський часопис.

№ 4

Відень, 22/4. 83

ЛИСТ ДО ІВАНА ФРАНКА ТЕОФІЛЯ ОКУНЕВСЬКОГО¹

З ПРИПИСОМ ІВАНА БЕЛЕЯ

Хоч я відписав, що тобі доручив – відпиши і Ти.

Про те, що місяць тому передав 40 руб[лів] для Ів[ана] Франка від Турчаковських² з Одеси чи відписав.

Гроші передані через Куровця³.

Інститут літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1618. – Арк. 39–40.

ПРИМІТКИ

1. Окуневський Теофіл (1858–1937) – адвокат, співзасновник Українсько-руської радикальної та національно-демократичної партій, посол австрійського парламенту (1897–1900 і 1907–1918) та галицького сейму (1889–1900 і 1913–1914); за часів ЗУНР – член Української Національної Ради.
2. Турчаковські – меценати з Одеси.
3. Куровець Іван (1863–1931) – лікар, громадський діяч, посол до галицького сейму, член Української національно-демократичної партії, співзасновник УНДО.

№ 5

У Львові, дня 27 червця 1884

В[високо]п[оважний] Іван Франко, співробітник "Діла" має в отсім письмі доказ, що на зборах В[високо]п[оважного] посла п[ана] Абрагамовича¹ управлений має заступати редакцію часописи "Діла".

Ів[ан] Белей
ред[актор] "Діла"

Інститут літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1619. – Арк. 47.

ПРИМІТКИ

1. Абрагамович Давид (1843–1926) – польський політик, консерватор, боровся з українськими змаганнями у Галичині.

№ 6

Дорогий Іва[н]!

Оцей лист прийшов в конверті мого листу, відсилаю Тобі єго.

Заразом звіщаю тебе, що Ти тут дуже потрібний. Ми оба з Ках[никевич]ем¹ не можемо собі дати ради. Коли пара день не прийдеш, то на Твоє місце візьмуть когось другого, а по моїй думці добро Тобі бодай до Нового Року мати 49 зр. місячно. Мене всі члени ради редакційної питають, чи ти прийїхав? Коли, отже, йде тобі о сотрудництво при "Ділі"² – то сей час збирай манатки і гони у ві Львів. Як кажу: не руч, чи нині-завтра не приймуть другого. Зателеграфуй бодай, що прийїздиш.

Цікаву Тобі річ скажу: Ружицький³ з Стрия таки виточив "Ділу" і народівці процес за Твою статью. Я і Кахнікевич були вже в протоколі. Слідство веде сов[ітник] Савчинський⁴ своєю дорогою. Ти попутав дещо. Він все, одплило на єго руки, квітував у "Слові"⁵ та гроші складав до "Народного Дому"⁶.

Банк руській дістав з матушкі Росії 300.000 рублів дарунку. Таки Побідоносцев⁷ поміг!

Цілою Тебе сердечно Твій Ів[ан] Бел[ей].

Інститут літератури НАН України ім Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1603. – Арк. 318.

ПРИМІТКИ

1. Кахнікевич Кирило (1850–1926) – журналіст і громадсько-політичний діяч у Львові, співредактор "Діла" (1884–1890), редактор урядового щоденника "Народний часопис" (1891–1914 і 1918), двотижневика "Господарський часопис" (1919–1918).
2. "Діло" – провідна галицька газета, що виходила у Львові 1880–1939 рр.
3. Ружицький – мешканець Стрия.
4. Савчинський – львівський радник.
5. "Слово" – громадсько-політична і літературна газета у Львові москвофільського спрямування (1861–1887 рр.) за редакцією Б. Дідицького, а з 1871 р. В. Площанського.
6. "Народний Дім" – найстаріша українська культурно-освітня установа, створена 1849 р. заходами Головної Руської Ради.
7. Побідоносцев Костянтин (1827–1907) – російський реакційний державний діяч, обер-прокурор Синоду. Служив чиновником у Сенаті. У 1860–65 рр. викладав у Московському університеті. З 1868 р. – сенатор, з 1872 р. – член Державної ради. 1880–1905 рр. – обер-прокурор Синоду. Автор маніфесту 29 квітня 1881 р. про зміцнення самодержавства. На кінець 80-х рр. XIX ст. його вплив зменшився.

№ 7

У Львові 19/XI 884

Дорогий Іва[н]!

Ти остав при своїй посаді при "Ділі"¹ – від 15 с[ього] м[ісяця] іде Тобі пенсія, тож приїзжай елико можеш як найскорійше.

На всякий спосіб жду від Тебе швидкої відповіді.

У мене єсть до Тебе мит² і деякі матеріали від Кониського³. Не шлю, бо боюсь, щоб случайно не розминулись з Тобою. Сей мій лист як розминеся – не велика шкода, а матеріали до "Зорі"⁴ інше діло. Єсть у мене також мит до Тебе від Миколайчика⁵. Здаєсь в нему нічого цікавого, бо і в моїм не було нічого такого.

Цілою Тебе сердечно Твій Іва[н] Бел[ей].

Інститут літератури НАН України ім Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1603. – Арк. 363–364.

ПРИМІТКИ

1. "Діло" – провідна галицька газета, що виходила у Львові 1880–1939 рр.
2. Мит (польськ.) – легенда, вимисел, байка.
3. Кониський Олександр (1836–1900) – визначний український публіцист і громадсько-політичний діяч, член Старої Київської Громади.
4. "Зоря" – двотижневий часопис, "письмо літературно-наукове для руських родин", виходив у Львові (1880–1897 рр.).
5. Миколайчик О. [Николайчик О.] – співробітник "Київської Старовини", якому доручено було перекласти уривки двотомної праці Л. Кубалі "Szkice historyczne".

№ 8

[?]

Коханий Франко! Будь ласкав залагодь отсе діло, бо я їй богу не маю коли.

Іван

Приписка І. Белея зроблена на листі О. Миколайчика з Києва з проханням надіслати якусь інформацію про доктора Кубалю¹, польського історика, автора двотомної праці "Szkice historyczne", та порадити, які частини цієї праці було б найдоречніше перекласти. (Лист О. Миколайчика датований 1 квітня 1885 р.)

Інститут літератури НАН України ім Т.Г.Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1603. – Арк. 569.

ПРИМІТКИ

1. Кубаля Людвік (1838–1918) – видатний польський історик доби Хмельниччини. Твори Кубалі досить об'єктивно висвітлюють українсько-польські відносини.

№ 9, 10

Дев'ятий та десятий листи – візитки Івана Белея.

Інститут літератури НАН України ім Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1628. – Арк. 107–108; 105–106.

ЯКИМ ГОРАК

ЛИСТИ БОРИСА ПОЗНАНСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

Серед широкого кола знайомих Івана Франка важко знайти діяча з більш трагічною і важкою долею, ніж у Бориса Станіславовича Познанського (1841–1906). Талановитий чоловік, який за кращих обставин життя міг би значно більше прислужитися українській культурі, народник з переконання, громадський діяч, письменник, етнограф, Борис Познанський, безпідставно притягнений до справи польського повстання 1863 року, був покараний довічною розлукою з рідним краєм, провівши 35 років на засланні у Воронезькій губернії.

Життя, діяльність і спадщина Бориса Познанського майже не досліджені і незаслужено забуті. У наукових та довідкових виданнях останніх десятиліть немає навіть біографічної довідки про нього, не кажучи про бібліографію його публікацій та їх наукове осмислення. Проте матеріали для дослідження постаті діяча існують. У відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України в Києві зберігся фонд Б. Познанського, який містить його художні твори (поезія, проза), статті, дослідження, кореспонденції до часописів, значний масив епістолярії (як його листів, так і до нього). Листування доводить, що Б. Познанський підтримував стосунки з цілою плеядою визначних діячів свого часу, щиро вболівав за національно-громадське життя, докладаючи власних зусиль для його активізації.

Небагато є друкованих матеріалів, присвячених Б. Познанському. У двомісячнику "Україна", що виходив у Києві під загальною редакцією Михайла Грушевського, у 1926 році опубліковано статтю Володимира Міяковського "Б. С. Познанський (Народник 60-х років)" [4], яка донині залишається чи не єдиним вичерпним викладом біографії діяча. Року 1928-го у тому ж журналі Михайло Бужинський опублікував 22 листи Володимира

Антоновича до Бориса Познанського, які написані в 1869–1904 роках [1]. 1930 року у першому томі “Збірника музею діячів науки та мистецтва України” вміщено 23 листи Миколи Лисенка до Бориса Познанського, які датуються 1885–1901 роками [3]. Євгенія Рудинська, яка підготувала до друку ці листи, крім солідного наукового апарату, додала до публікації змістовну вступну статтю, з якої теж можна почерпнути дещо про Б. Познанського. В 1964 році добірка листів М. Лисенка до Б. Познанського була перевидана в окремому збірникові листів композитора [2]. У 49 томі 50-томного зібрання творів І. Франка вміщено 9 листів письменника до Б. Познанського [5]. Останні дві публікації, мабуть, єдині в післявоєнний радянський час, що стосуються постаті Б. Познанського.

Борис Познанський народився 1841 року у давній шляхетській, але незаможній подільській родині у містечку Стародубі на Чернігівщині. Батько Бориса – Станіслав – був католиком, походив з польської родини, а дід по батьковій лінії був посесором у маєтку Мечислава Потоцького. Батько працював на посаді вчителя стародубської повітової школи, мати Бориса – вихованка могилевського інституту, росіянка з походження. Бориса охрестили в православному обряді.

Трохи згодом по народженні Бориса сім'я переїхала до Полтави, там Борис вступив до гімназії і почав здобувати освіту. Але на початку 1860-х років батько Бориса помер, і брат батька Андрій, який працював сімейним лікарем у графів Браницьких, взяв Бориса до себе у Білу Церкву. Незважаючи на високе шляхетське походження, Борис змалку виявляв прив'язаність до простого українського селянства. Тут, у Білій Церкві, Борис продовжив навчання у гімназії і, завершивши її 1858 року, вступив до Київського університету на медичний факультет.

В той час Київський університет був у зеніті слави і осередком українського життя. В університеті Б. Познанський знайомиться з Володимиром Антоновичем та Тадеєм Рильським, з якими він був вельми схожий не тільки походженням зі спольщених родин, а й великим інтересом і відданістю українській справі, для якої прагнув ревно працювати. Оскільки одними з найміцніших громадянських студентських об'єднань того часу були земляцтва (так звані гмини), Б. Познанський разом з В. Антоновичем належали до білоцерківського земляцтва, і довкола них з часом почала гуртуватися група демократично настроєного студентства, яка в історії дістала назву

хлопоманів. Це був тісний гурток поміщицьких синів, які розірвали зі своїми батьками-кріпосниками (або не мали міцних) зв'язки і бачили метою своєї діяльності безпосереднє зближення з народом, захист його соціальних інтересів, корисну працю для нього на ниві народної освіти. Робилося це на зразок польських студентських організацій (звідки й походить ця течія), але українські хлопомани з часом покинули ці організації, усвідомивши, що належить служити тому народові, серед якого живеш. По суті, хлопоманська громада, зорганізована В. Антоновичем, Т. Рильським, П. Житецьким та П. Чубинським, стала потім основою Старої Київської Громади, активним членом якої був Б. Познанський. Як слушно зауважує Є. Рудинська, "Познанський відіграв неабияку роль у відношенні членів першої київської громади до справи гуртової роботи. Він збуджував отой *examen de conscience*, за яким підводяться підсумки, з якого виринають, приховані щоденним, буденним життям меркантильними інтересами служби та матеріальних міркувань, постулати раннього завзяття юнацького, ідеали, що їх поставлено за молодих років найвищого розумового напруження, такого, на жаль, здебільша короткого, скороминущого" [3, 145].

Не без впливу ідей хлопоманства наприкінці 1850-х—на початку 1860-х років Б. Познанський зі своїм приятелем Готфрідом Пшедпелзьким помандрували Україною, поїхавши Дніпром до села Бужина, звідти до Чигирина, Суботова, Кременчука, Катеринослава. Мандрівники побували в порогах, відвідали Запорізьку Січ, були в Херсоні, Криму та Одесі, виявляючи всюди великий інтерес до сільського життя, до фольклору. Разом з В. Антоновичем та Т. Рильським Борис Познанський був частим гостем родини Габелів, яка підтримувала український хлопоманський рух. Тут він знайомиться з українською літературою й закордонними виданнями О. Герцена. Важливим фактом років університетського навчання Б. Познанського стало його знайомство з Анатолем Свидницьким, який в той час навчався на історико-філософському факультеті в цьому ж закладі. Живучи дуже вбого, майбутній письменник мусів підзаробляти приватними лекціями і Б. Познанський якийсь час користав з лекцій А. Свидницького. "Бували ми з ним у гостях у студентів Духовної Акад[емії], де опоружались загальнослов'янські вечорки зо співами на усіх слов'янських мовах. Там же співались пісні, зложені самім Ан[атолем] Свидн[ицьким]: "У полі доля стояла", "Вже більше літ двісті, як козаки в неволі",

“Україно, мати наша”, пісні нецензурні. Прослуховував я тоді читані Свидин[ицьким] його твори і знаю, що вони були дуже душевні, писані на нашій мові”, – згадував пізніше Б. Познанський у одному з листів до Івана Франка.

20 грудня 1860 року Б. Познанського виключають з третього курсу медичного факультету через невнесення платні за навчання. В університеті Б. Познанський не поновлюється, а оселяється в селі Дударях на Канівщині, яке було маєтком сім’ї Габель, і повністю вписується в сільський побут і життя, проводячи, згідно з переконаннями, роботу серед народу: пропагує твори Т. Шевченка, після скасування кріпацтва 1861 року роз’яснює селянам положення про звільнення. Це не могло не викликати підозри з боку російських властей, яким не припадала до вподоби діяльність хлопоманів. Б. Познанського викликали до Києва, де заарештовали і посадили до в’язниці. В його помешканні влаштовали обшук, але переконливих фактів про неблагонаміреність не виявили. По звільненні Б. Познанський знову повертається у Дударі. Як зізнається він у листі до І. Франка від 9 (21) березня 1886 року, в Дударях його відвідував Пантелеймон Куліш у товаристві з Митрофаном Олександровичем: “Я тоді молився на Куліша, і обидва гості були мені дуже милі”. Згодом Б. Познанський отримав роботу писаря та касира у магазині поміщика Яновського у Чернишах. 28 січня 1862 року він одружився з селянкою Євдокією Здохлій і оселився в її помешканні. Через 4 роки дружина померла, залишивши на руках вдівця двох малих дітей. Літом 1864 року у помешканні Б. Познанського знову влаштовують обшук і виявляють серед його паперів уривок статті О. Герцена “Что надо для народа” та пісню А. Свидницького “В полі доля стояла”. “У злочасні роки 63 і 64 одна панянка в польовій комнаті заявила, що пісню “Ой в полі доля стояла” навчилась од мене. У мене – тоді вже нестудента – зробили ревізію, знайшли якийсь листок виписки з “Колокола” і стали допитуватись про пісню “Ой полі доля стояла” польського (!) происхождения і возмутительного содержания. Я так і доставив цю пісню у польськiм происхожденiи, одбивавши тим, що не знаю, відкіля у мене в голові була ця пісня – мабуть, од тієї самої каліки, з якою я був знакомий ще в 60 році молоденьким студентом. Мене тоді за той листок з “Колокола” (за імені заперещених сочиненій (sic) і за “прикосновеность к тилу польського мятежа” – видержали у казармі два місяці і заслали у Воронежчину [...]” – згадає про цей епізод свого життя Б. Познан-

ський в одному з листів до Івана Франка. Згаданою в листі “панянкою” була Юзефа Пшедпелзька, сестра Готфріда, з яким Б. Познанський здійснив мандрівку Україною.

В серпні 1865 року Б. Познанський переїздить на проживання до Катеринослава і працює тут на посаді журналіста при контрольній палаті. 17 листопада 1865 року його знову заарештовують і висилають до Києва, звинувачуючи у причетності до польського повстання 1863 року. За таким звинуваченням російські власті арештовували всіх представників хлопоманського руху. Присуд, винесений Б. Познанському, став для нього фатальним – 2 роки ув’язнення у фортеці, а потім заслання у Воронежську губернію. Відбувши термін у фортеці, в квітні 1866 року його вислали на Воронежчину, де він оселяється у Павловському-на-Дону.

Про перебування Б. Познанського у засланні відомо дуже мало. Якийсь час він служить “казенним доглядачем” на винному заводі в слободі Тутурлиновка Боровського повіту. На засланні одружився вдруге. Став повіреним у селянських справах і боронив селянські інтереси так завзято, що здобув догану і мало не позбувся роботи. Дозвілля віддавав науковій праці – етнографічним студіям та літературним писанням (спогади минулого та оповідання з українського побуту). Спілкуючись епістолярно зі своїми київськими друзями, Б. Познанський мав можливість публікувати свої праці у журналах “Основа”, “Київська Старина”, “Вестник Европы”, “Зоря”. Так, наприклад, у журналі “Київська Старина” 1885 року було опубліковано його статті “Две старые украинские песни и по поводу их” та “Воспоминания о полиском востании на Украине”.

1870 року Б. Познанському дозволили жити у всіх місцях, крім столиць і “західнього краю”, але в Україну він не повернувся. Жив деякий час на Кавказі, а потім до кінця життя в Острогозьку.

Саме на час заслання припадає листування Б. Познанського з І. Франком. У фонді І. Франка, що зберігається в Інституті літератури ім. Т. Шевченка, є 13 його листів до письменника, які вперше публікуємо. Їм відповідає 9 листів І. Франка, опублікованих у 49 томі 50-томного зібрання творів письменника. Хронологія листів Б. Познанського така:

1. 6 січня 1886 року, Павловське-на-Дону.
2. 31 січня (12 лютого) 1886 року, Павловське-на-Дону.
3. 23 лютого (4 березня) 1886 року, Павловське-на-Дону.
4. 9 (21) березня 1886 року, Павловське-на-Дону.

5. Недатований в автографі лист, який написаний орієнтовно в квітні-травні 1886 року.

6. 9 липня 1886 року, Павловське-на-Дону.

7. 4 (15) жовтня 1886 року, Павловське-на-Дону.

8. Недатований в автографі лист, який написаний орієнтовно в жовтні 1886 року.

9. 13 (25) жовтня 1886 року, Павловське-на-Дону.

10. 20 листопада (2 грудня) 1886 року, Павловське-на-Дону.

11. 16 (28) грудня 1886 року, Павловське-на-Дону.

12. 11 (23) лютого 1887 року, Павловське-на-Дону.

13. 19 квітня 1889 року, Павловське-на-Дону.

Пропоновані листи, крім висвітлення певних епізодів життєвої долі їх автора, мають ще й ту цінність, що це єдиний спосіб контактів Б. Познанського з І. Франком, адже відомостей про їх особисте знайомство нема. Логіка фактів і деталі листування доводять, що знайомство і не могло відбутися: Б. Познанського було вислано з України 1866 року, коли І. Франкові виповнилося лише 10 років. В одному з листів, написаних І. Франком до Б. Познанського після приїзду з Києва по одруженні в травні 1886 року (а на той час їх листування вже півроку тривало), читаємо: “Перед тижнем був у Києві і начувсь про Вас багато симпатичних згадок Ваших знайомих і друзів. Дай Боже Вам якнайскоріше перекочувати з-над Дону на Дніпро, в такім разі і я міг би мати надію десь колись побачитись з Вами (підкреслення моє. – Я. Г.), так як мені прийдеться відтепер частіше бувати на Україні, де я отсе оженився” [5, 64].

Ймовірно, що до листування з Б. Познанським І. Франка підштовхнув хтось з тих “знайомих і друзів” серед киян, які були знайомі і з Б. Познанським, і з І. Франком. До такої думки схиляє і той факт, що початок і основна частина листів Б. Познанського до І. Франка (11 із 13) датується 1886 роком – роком Франкового одруження і доволі інтенсивних контактів із діячами старої Київської Громади. Декого, наприклад близького друга Б. Познанського Володимира Антоновича, І. Франко вже знав раніше (з 1880 року) [6, 835], з іншими познайомився під час перших відвідин Києва 1885 року – тож коло спільних знайомих було доволі широке.

Рік 1886-й, коли зав’язалося інтенсивне листування І. Франка з Б. Познанським, був нелегким і переломним для письменника.

14 вересня 1885 року він після тривалого і голосного скандалу врешті став редактором львівського журналу “Зоря” і пропрацював на цій посаді майже до кінця 1886 року. Власне як новий редактор “Зорі” І. Франко перший звертається до Б. Познанського “за порадою деяких світлих українців” [5, 14] із запрошенням до співпраці в журналі. Б. Познанський радісно приймає запрошення: скромно сумніваючись у своєму хисті для такої справи, він вважає запрошення “теплим животворячим нашою нужду вітром”. Довкола співпраці із “Зорею” обертається тематика їх листування.

Бажаючи збагатити журнал новим матеріалом, І. Франко намагається на сторінках журналу ознайомити суспільство з творами талановитих, та в силу нещасливої долі забутих письменників – Степана Руданського, Анатолія Свидницького, Митрофана Олельковича. За життя цих письменників твори їх мало друкувалися і були здебільшого невідомі загалові. Нез’ясованою залишалася їх життєва доля. Тому на сторінках “Зорі” вперше друкуються з автографів співомовки С. Руданського, роман “Люборацькі” А. Свидницького. На заохочення редакції подаються дописи різних авторів (прихованих під псевдонімами і криптонімами “Одесит”, “В.”, “Я. Чернігівець”) з повідомленнями і спогадами про життя цих письменників, постійно друкуються бібліографії відомих і щойно знайдених автографів їх творів, запропоновано навіть фотографії С. Руданського і його могили в Ялті. Б. Познанський, який був особисто знайомий з А. Свидницьким і М. Олельковичем, на прохання І. Франка листовно написав свої спогади про цих письменників (лист № 4 в нашій публікації). Сповнені не раз незвичною інформацією, написані соковитою мовою, ці спогади показують Б. Познанського як проникливу і спостережливу людину, яка, маючи хист до пера, цікаво і художньо фіксує ці спостереження на папері. У вигляді окремих невеликих заміток ці спогади були надруковані в “Зорі”. Крім цього, Б. Познанський надіслав для друку в “Зорі” поезію С. Руданського “Пісня кріпачки над дитиною”, яка на той час була ще невідома і ніде не друкувалася. Поезія була опублікована в львівському журналі зі спеціальною подякою редакції Борисові Познанському. Це була одна з граней співпраці Б. Познанського із “Зорею” та І. Франком як редактором цього журналу.

Іншою гранню їх співпраці була робота над етнографічними матеріалами. Збираючи матеріали про етнографію донських

українців, Борис Познанський мав намір для “Зорі” написати працю під назвою “Круг сонця в Україні”, в якій мав подати цілорічний перебіг подій, опис побуту і звичаїв українського села. Робота частинами нерегулярно друкувалася у “Зорі” протягом 1886–1891 років, переважно під зміненими заголовками (наприклад, “Весна в українському селі”), але з невідомих причин закінчена не була. Ймовірно, Б. Познанського з часом знеохотила неакуратність редакції “Зорі” у співпраці з дописувачами. Вказівки на те проглядають у поданих листах: умовою публікації своєї праці Б. Познанський поставив надіслання йому певної кількості друкованих екземплярів, але редакція або затягувала із надсиланнями, або надсилала браковані примірники. Можливо також, що причиною було звільнення І. Франка з посади редактора журналу.

Через брак документального матеріалу неможливо встановити, чому інтенсивне листування між І. Франком та Б. Познанським не отримало продовження в наступні роки і несподівано перервалося, рівно ж як і те, як склалися взаємини між ними пізніше.

В 1905 році Б. Познанський зазнав особистої трагедії: селяни вбили його сина, який працював земським лікарем на Харківщині. Глибоко переживши цю трагедію, Б. Познанський помер 27 вересня 1906 року.

Пропоновані листи друкуємо зі збереженням оригінальної авторської лексики і авторських підкреслень в тексті. Редакторські втручання стосувалися наближення норм правопису до сучасних: заміни характерного для тогочасного правопису дієслівного префіксу *-тця-* на сучасний *-ться-* (здається замість *здаєтця*), проставлення апострофа, заміни літери “йор” на відповідні нині вживані голосні. Авторські скорочення слів розшифровано безпосередньо в тексті у квадратних дужках. Датування, проставлене редактором у двох недатованих листах (№ 5, 8), подається на початку листа у квадратних дужках. Вважаю також приємним обов’язком скласти щире подяку працівникам відділу рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка в Києві, директору Меморіального музею М. Лисенка в Києві Роксані Скорульській, а також батькові – Романові Гораку за допомогу і сприяння при підготовці цих листів до друку.

№ 1

Шановний добродію!

З великою радостею обзиваюся на облестивший мене Ваш лист і запросини до співпраці у Вашій часописі¹. Радість ця, правда, уполовинюється гадкою о тім, що я не лічу себе дотепним спромогти вповні Вашим жаданням. Це залежить як од особливостей моєї знаги, так і од того, що, будучи од рідного од літературного фаху, я не можу, як би то треба, оддавати багато часу на це діло. Однак ж, скільки мене стане буду рачить, щоб задоволити Вашим запросинам і всказові тих моїх приятелів, котрі в їх повольной за для мене доброхоті звернули Вашу на мене увагу. Занесений лихою долею з-понад Дніпра на Дін, я багато одстав од вспільчасного розвою, малосвідомий в справі літературного сучасного розвою, малознакомий з іменами нових діячів – я замерз на 60-х роках охолоджений леденячим NO і зогріватись теплим духом SW, щоб розворушити в собі душевні струни. Прихильна добрахить не забувати мене моїх приятелів, Ваші знадні запросини суть для мене тім жаданим SW, тім теплим животворяючим нашу нужду вітром. На зустріч йому я побуджений оживотворяюся і як потрохи дам ознаки незчезнувшой душі мого життя.

В надосланній мені програмі Вашої часописі я вичитую имення Руданського² і Свидницького³. Програма обіцяє і біографію Свидницького. Чи це не Анатолій Свидин[ицький]. Якщо він, то я зміг би подати Вам деякі дрібні звістки про його життя. Він уже покійник (?). А Руданський... Де його талановиті малюнки тепер? Чи живий він сам? Якось у Києві в одній кумпанії мені прийшлося деклямувати його одну пісню і мало хто знав і зараз же тоді була записана ця пісня так як вона заховалася у мене в пам'яті. Я не бачив її нігде надрукованою. Це пісня кріпачки над дитиною – сильніша від Лермонтовської Колибельної поезії. Списую її і посилаю Вам на ралець⁴. Прийміть од мене завірення в моїй до Вас доброхоті і щирім поважанні. *Борис Познанський.*

6 Січня 1886 р. (Водохрещі), Паловське-на-Дону.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ текстології і рукописів. – Ф. 3. – № 1603. – Ар.49. – Фрагмент листа цитується у коментарях до листів І. Франка (Т. 49. – С. 548). Відповідь І. Франка Б. Познанському – лист від 24 січня 1886 року (Т. 49. – № 10. – С. 21–22).

ПРИМІТКИ

1. Йдеться про запросини до співпраці у львівському журналі "Зоря", редактором якого певний час був Іван Франко.

2. Руданський Степан Васильович (1834–1873) – відомий український поет, лікар за освітою, автор численних віршових співомовок.
3. Свидницький Анатоль Патрикійович (1834–1871) – письменник (автор роману-хроніки “Люборацькі”), громадський діяч і фольклорист.
4. Поезія С. Руданського, відпис Б. Познанським якої зберігається разом з автографом цього листа, під назвою “Пісня кріпачки над дитиною” (в сучасних виданнях подається під назвою “Над колискою”) опублікована: Зоря. – 1886. – Ч. 2. – 15(27).01. – С. 26–27. До публікації додана така примітка від редакції (цитую сучасним правописом): “Гарну сю пісню, важний причиною до пізнання поетичної творчості пок[ійного] Руданського, одержали ми від В[исоко]п[оважаного] Бориса Познанського, переписану з пам’яті. Коли она була написана і як досталась до п[ана] Познанського, він не пише. Ми чули, що після пок. Руданського остались в рукописі трохи що не цілі два томи поезій, між котрими находилась і одна велика поема високої стійности п[ід] з[аголовком] “Цар Соловій”. Пісня ся каже нам догадуватись, що і в тих рукописах мусіло міститись багато дорогоцінних перел. Невже-таки они пропадуть, блукаючи по руках земляків? А поки що нехай буде щира подяка п. Познанському, що хоч отсю пісню вивів на світ божий”.

№ 2

31 січня (12 лютого) 1886 Павловське-на-Дону

В редакцію часописі “Зоря”

Пересилаю Вам мою посильну роботу за для друку, якщо згодиться. Заголовок “Круг сонця на Україні”¹ – можете змінити. Цей заголовок вказує тільки на плян моєї роботи – хочеться описати українське село потягом років у вовсіх порах року зо всім, що в ньому діялось. Робота чимала, чи стане у мене хисту – не знаю. Програма така: після цього що написано пійде – корчма, вулиці, проводи чумаків, проводини заробітчан, богомольці у Києві в печерах, роботи всеночні, Петрівки, Купало, косовиця, жнива, возіння, храмові праздники, ярмарки, повернення чумаків і бурлак, осінь, діти, Різдво, м’ясниці, весілля, замовини і т.д. Громадські сходи. Це буду надсилати Вам по ряду. Але тільки тоді як матиму в руках оддруки що посилаю, бо не маючи бруліонів не буду знати плян.

За роботу присилатимете мені часопись “Зорю” і пришліть “Повісті” Марка Вовчка і картини “Гуцул і Гуцулка”², а за тим по звичаю нашім по 40 оддруків мого писання. Згода? В пісні кріпачки пропущена одна строфа – може, я не написав:

Після:

*А тим панові не вподобався
Писарині якому
Руки ізв’язані, ноги здибовані
І звезуть до прийому.*

Тоді:

*Приведуть тебе у присутствіє
Як родила тя мати
І почнуть тебе пани з дохтором,
Мов коня оглядати³.*

Про Свидницького після.

Щасти Вам Бог! Бор[ис] Позн[анський].

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ текстології і рукописів. – Ф. 3. – № 1608. – Арк. 73–76. – Фрагмент листа (строфу з вірша С. Руданського) цитовано у 49 томі 50-томного видання творів І. Франка (Т. 49 – С. 557). І. Франко відповів на цей лист листом від 22 березня 1886 року (Т. 49. – С. 42–43).

ПРИМІТКИ

1. Ця праця Б. Познанського частинами під різними заголовками друкувалася в “Зорі” протягом 1886–1891 років і про публікацію цих частин постійно йде мова у всіх листах Б. Познанського до І. Франка. Під заголовком “Весна в українському селі” і підписом “Борис П-скій” її підрозділи публікувалися у журналі таким чином: 1. Говіння і сповідь (1886. – Ч. 7. – С. 108–109); 2. На провесні; 3. На Страснім тижні; 4. Великодні забави (1886. – Ч. 8. – С. 122–128). Під назвою “Великодній тиждень в українському селі” по підрозділах далі друкувалися: 1. В корчмі; 2. Уговорили чередника; 3. Під хмелем (1886. – Ч. 23. – С. 386–388); 4. Танці; 5. Поминки; 6. На просторі (1886. – Ч. 24. – С. 401–403). Окремими розділами надруковані також: “Чумаки” (1887. – Ч. 9. – С. 145–150); “Вихід на заробітки з України” (1889. – Ч. 23. – С. 395–396); “Проща” (1891. – Ч. 10. – С. 196–197; Ч. 11. – С. 213–215). 1887 року під заголовком “Весна в українському селі” у Львові працю було видано окремим відбитком з “Зорі” (69 сторінок).
2. Від адміністрації “Зорі” в першому числі журналу за 1886 рік повідомлялося (С. 20), що цілорічні передплатники можуть придбати собі додатково, крім номерів журналу “образи, представляючи Гуцула і Гуцулку на конях”. Автора картини не вказано.
3. Цю строфу поезії С. Руданського у публікації в “Зорі” було пропущено. Цей недолік поправили у виданні “Поетичні твори Степана Руданського” (Львів: Накладом Є. Олесницького, 1886), де строфу опублікували на сторінці 23.

№ 3

23 лютого (4 березня) 86 р. Павловське-на-Дону

Високоповажаний Добродію

31 січня (ст[арого] ст[илію]) я вислав до редакції “Зорі” свою мізерну працю, і от уже незабаром зайде місяць, а ні одвіту, ні привіту на мій лист не маю. Дуже можливо, що праця моя задля

“Зорі” не здатна, то все ж таки годилося б одповідати мені і нездатну річ вислати назад, бо я їй писав, що у мене не позосталося брульону навіть.

Нічого не розумію!

Ви, Добродію, мали-сте заабонувати висилку мені “Зорі”, редактор “Київської Старини” – О.Г.Лебед[инцев]¹ теж пише до мене, що він заабонував теж задля мене “Зорю” – а я тільки і одержав одно (2) число часописі. Знов не розумію! Хіба й “Зоря” не допускається до нас, чи, може, мій лист до Вас не дійшов. Чудно! Тепер оце лист адресую до Вас по-німецькому – може, той він дійде достойніше. Будьте ласкаві вияснити мені цей туман. Прийміть од мене дань моєї до Вас, Добродію, шаноби і приязности.

Борис Познанський.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ текстології і рукописів. – Ф. 3. – № 1608. – Арк. 133–134.

ПРИМІТКИ

1. У листі, очевидно, помилково проставлені ініціали. Йдеться про Теофана Лебединцева (1828–1888) – історика і педагога, випускника Київської духовної академії, одного з тих, хто стояв біля витоків утворення москвофільства в Галичині. Працював у 1865–1869 роках директором шкіл на Холмщині, в 1865 році побував у Львові. Познайомився з Я. Головацьким та Б. Дідицьким, яких зумів налаштувати на вербування галицьких учителів, професорів і священників на російську справу. З 1882 року заснував журнал “Киевская Старина” і був його видавцем та редактором до кінця 1887 року.

№ 4

9/21 Березоля 86 р. (Сороки) Павловське-на-Дону

Високоповажаний Добродію!

Спасибі моє Вам за Ваш шановний лист і за оповіщення проте, що моя мізерна робота згодилася задля Вашої часописі. Ваш одклик додає отухи і дозволяє вірувати ще якось трохи в себе і в свої підбиті сили. Тепер охотнійше візьмуся за дальнішу роботу і рачитиму доконати загадане діло по моїй силі. Закордонні часописі ми одбираємо тут звичайне зо значками Д. Ц. (дозволено цензурою) і торік я з ціми значками одібрав чей безо всякої затрати числа “Діла” (котре у цьому році і у нас заборонено). Може, на недоставляння мені і іншим абонентам чисел Вашої часописі наша цензура не змогла поставити ці розрізняючі значки Д. Ц. і тим ми їх не одібрали. Що ж робити? З-під закону не ламуємося.

Дуже небагато зможу сказати Вам на Ваші питання про Олельковича¹, Руданського, Свидницького і Коховського². Руданського, Коховського не знав особисто. Знаю, що Руданський, окрім письменства, був ще талановитим рисувальником. Я бачив його маленький візеруночок, рисований одним карандашом. Плугатирі на них, рілля, в оддалі село з церковцею і вітрячками, в небі журавлі. 2-й – на аркуші цілім, цвітними пастелями молодиця, йдуча з базарю, розтріпана з брудним поросям в руках – “Не мала баба клопоту – купила порося”.

3) Такої ж міри теж пастилями цвітними грядки: дівка з відрами побіля криниці одбивається од парубка, що обхвativ її руками і пнеться поцілувати; дівка однією рукою за чуба оддаляє од себе пику хлопця. Останні два візерунки тепер опинилися чи не у п[ана] Антоновича. Здається! Письменних творів Руданського треба шукати в Києві. Щось так мені здається.

Олелькович – це його псевдонім. Зветься Митрофан Олександрович Александрович. Жив він в 60-х роках у містечку Калиті Остерського повіту Черниговської губ[ернії]. Служив військово, здається був офіцер саперів. По чомусь він мені здавався тим юнкером, що описаний у його “Ледащиці чи п’яниці”³ (см. “Основа”). В 1862 році він приїздив до мене з П. А. Кулішем⁴ в Канівщину. Я тоді молився на Куліша і обидва гості були мені дуже милі. Після я чув, що Митр[офан] Олекс[андрович] дуже п’янствує і що попав п’яний у якусь нехорошу історію за гвалтування якоїсь дівчини (так я чув). Де він тепер, не знаю.

1859 чи 60 р. до кумпанії студентів, чекаючи як пустять нас до аудиторії, що при хімічній лабораторії на лекцію проф. Фолберга, підійшов студент-словесник у пожертвому сіуртуці (тоді були дирки) і просив мишачку (arsenic) задля отрути щурів, що пожирають у нього припасені з дому сухарі. Росту він середнього, крижастий, обличчя попсоване оспою, але не уродливе. Це був Свидницький. Сам я був його бідолашним студентом і возремствував на тих щурів і, отже, зацікавився цим бідолахою. Під претектом цього мишяку я добув його адрес. Жив він верств 5 од університету десь аж на Куренівці у якійсь міщанській кухоньці. У цій кухоньці в 4 арш. в [квадраті] стояв також станок, дзиглик і велика кухонна піч, на котрій зложені були два мішки сухарів. З того часу я ознакомився з Ан[атолем] Свидн[ицьким]. Бували ми з ним у гостях у студентів Духовної Акад[емії], де опоружались загально-слов’янські вечорки зо співами на усіх слов’янських мовах. Там же співались пісні, зложені самім Ан[атолем] Свидн[ицьким]: “У полі доля стояла”,

“Вже більше літ двісті, як козаки в неволі”, “Україно мати наша”, пісні не цензурні. Прослуховував я тоді читані Свидн[ицьким] його твори і знаю, що вони були дуже душевні, писані на нашій мові. У злочасні роки 63 і 64 одна панянка в польовій комнаті заявила, що пісню “Ой в полі доля стояла” навчилась од мене⁵. У мене – тоді вже не студента⁶ – зробили ревізію, знайшли якийсь листок виписки з “Колокола”⁷ і стали допитуватись про пісню “Ой полі доля стояла” польського (!) происхождения і возмутительного содержания. Я так і доставив цю пісню у польськiм происхожденiи, одбивавши тим, що не знаю відкіля у мене в голові була ця пісня – мабуть, од тієї самої каліки, з якою я був знакомий ще в 60 році молоденьким студентом. Мене тоді за той листок з “Колокола” (за іменіє заперещених сочиненій (sic) і за “прикосновеность к тилу польського мятежа” – видержали у казармі два місяці і заслали у Воронежчину (in exobium). (Це розказую a parte.) Свидницький не скінчив університету. Служив акцизним чиновником у Черніговській губ[ернії], оженився на багатій панні, а після вмер од сухотки.

Його брат Ісай довго тинявся неприкаяним у Києві і десь аж у Криму зсунувся з глузду. Ніхто так не вмів співати чабанської пісні, як Ісай Свидницький. По особливостям, виконання самої модуляції цю пісню не можна було записати і тепер її ніхто не заспіває.

Свидницькі були кочовим родом з Полуденного Подоля породи чи не з Тернівки Гайсинського Повіту.

Бувайте, Добродію, здорові! Вибачайте, що так мало задоволів Ваше бажання звітками: чим багаті, тим і раді. З шанобою і прихильностею залишається

Бор[ис] Познанський.

До квітня вишлю ще прояви моєї пильності.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ текстології і рукописів. – Ф. 3. – № 1608. – Ар. 217–222. Вступ листа зі спогадом про А. Свидницького дослівно передрукований у вигляді замітки під заголовком “До біографії Анатолія Свидницького” з підписом “Борис П-скій” у журналі “Зоря” (1886. – Ч. 7. – 1 (13).04. – С. 120). Уступ листа про С. Руданського (саме про його малюнки) дослівно передрукований у вигляді замітки “До біографії Ст. Руданського” з підписом “Борис П-скій” у тому ж журналі (1886. – Ч. 8. – 15 (27).04. – С. 135). У тому ж числі “Зорі” опубліковано замітку Б. Познанського “До біографії Митра Олельковича”, яка з певними змінами (з етичних міркувань зняті згадки про зґвалтування, точно названо оповідання “П’яниця” і т. і.) відтворює відповідний уступ цього листа.

ПРИМІТКИ

1. Справжнє прізвище Олександрович (за іншими джерелами – Александрович) Митрофан Олександрович (1837–1881) – письменник, історик і громадський діяч. Автор оповідань, які друкувалися в журналі “Основа” 1861 року, а 1895 року видані окремою книжкою “Українські писання Митра Олельковича” з передмовою Івана Франка.
2. Коховський Всеволод Порфирійович (1835–1891) – український письменник, педагог, друкувався в журналі “Основа”, автор повісті “Пан народолюбець”.
3. Точна назва оповідання “П’яниця”. Так воно назване і в замітці Б. Познанського “До біографії Митра Олельковича”, опублікованій в “Зорі” (1886. – Ч. 8. – 15 (24).04. – С. 136).
4. Куліш Пантелеймон Олександрович (1819–1897) – український письменник, етнограф, літературний критик, публіцист і громадський діяч, відомий в першу чергу своєю повістю “Чорна рада”.
5. Згаданою “панянкою” була Юзефа Пшедпелзька, сестра знайомого Б. Познанському ще з університетських років Готфріда Пшедпелзького.
6. Б. Познанського відрахували з університету в грудні 1860 року.
7. Згаданий обшук провели влітку 1864 року. Випискою з журналу “Колокол”, який видавав Олександр Герцен, був уривок статті О. Герцена “Что надо для народа”.

№ 5

[орієнтовно квітень-травень 1886 року]

Високоповажаний Добродію!

Простіть, будьте ласкаві, що я Вас турбую моєю докучністю. Посилаючи до редакції “Зорі” моє писання (тепер уже надруковане), я просив за це вислати мені у цьому році ще видання “Зорі” з додатком образів “Гуцул і Гуцулка” і мені це було Вами обіцяне враз з оддруками моєї статті (як це робиться по наших редакціях). Окрім цього п[ан] Лебединцев (редактор “Київської Старини”) за мою співпрацю в цій останній часописі мав теж замовити на його рахунок на цей рік абонентний задля мене (це склалось так, бо я не знав, що матиму “Зорю” од Вас безпосередньо). Виходить, що я повинен одібрати “Зорю”, “Гуцулів” і оддруки (скільки їх звичаєм Вашим вислати авторам). Я досі не одібрав 1 і 3 числа “Зорі”, “Гуцулів” і оддруків. На це Вам і оскаржуюся і прошу мене задовольнити.

Сподіваюся незабаром надіслати Вам протяг “Круг сонця” як що це згодиться. Йтимуть святки, вулиця, шинк, проводи чумаків, заробітників на низи і прочу іншість. Після піде це по ряду.

Надаремне Ви в звітках про Свидницького пом’янули про пісню “В полі доля стояла” і другу – це у нас вадить, і про Олельковича, що він сп’янствував. Може, він живий, то образиться.

Жаліємо, що до нас не пропускають “Діла” і ми позбавлені способу знати безпосередньо про Ваші турботи політичні... Чудне щось і у нас діється.

Бувайте здорові, щастя Вам доля! Христос Воскресе! З шанобою позостаюся

Борис Познанський.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ текстології і рукописів. – Ф. 3. – № 1608. – Арк. 245–248. Відповідь І. Франка на цей лист датується кінцем травня 1886 року (Т. 49. – № 36. – С. 64). На цій підставі проставляємо датування в листі Б. Познанського.

№ 6

Високоповажний Добродію

Сьогодні я одібрав з почти заказною бандероллю 10 отдруків першого листа “Очерки изъ исторіи мисли людської. І. Іонійські фізіологи и Питагорейці”¹. Отдруки ці, мабуть, заслані мені по неуважності редакції і за для того я одсилаю їх назад. Обіцяні мені оддруки мого писання досі я не одібрав. А це завадить мені у моїй дальшій роботі: чернеток у мене нема, а ті NN “Зорі”, де були отдрукованими “Круг сонця на Україні” пішли по рукам голодного люду і я не маю з чим зоставляти дальнійший протяг затіяної роботи, бо однобарвності, а особливе неповторності одного і того ж самого двічі мені хотілося б соблюсти до краю. От і прошю Вас, Добродію, зверніть на це увагу редакції “Зорі”.

Дивно мені, що до мене не доходять усі NN Вашої часописі, бо я бачив у П.С.Єфименка² усі NN по ладу без пропусків. Мій Вам щирий привіт і шаноба.

Ваш Борис Познанський.

9 Липця 1886 р. Павловське-на-Дону Воронежськ[ої] губ[ернії]

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ текстології і рукописів. – Ф. 3. – №1608. – Арк. 387–388.

ПРИМІТКИ

1. Це був матеріал, опублікований в “Зорі” (1886. – Ч. 9. – 1 (13). 05. – С. 148–149; ч. 10. – 15 (27). 05. – С. 169–170; Ч. 11. – 1 (13). 06. – С. 190–191) під назвою: “Почерки из исторіи мисли людскои (Проф. Фрица Шульце). І. Ионьські фізіологи и Питагорейці”. 1887 року І. Франко видав “Нарис історії філософії” Е. Ф. Шульце як першу книжку започаткованої ним серії “Наукова бібліотека”.
2. Єфименко Петро Савич (1835–1908) – український історик, етнограф, співробітник журналів “Основа”, “Черниговский Листок”, “Київська Ста-

рина". У 1862 році засланий за участь в українському русі на Архангельщину, де збирав етнографічні матеріали. Його дружина Олександра – автор відомої "Истории украинского народа".

№ 7

Високоповажаний Добродію!

Дождався я таки отдруков з "Зорі". Але виходить, що це не отдруки, а макулатура з друкарні: 1–8 сторон., 8–24 стор. два сугибки в 10-ти примірниках, а страниці 25–28 в одному примірнику на почти отдільних листках. Таким побитом я маю отбрушурений тільки примірник, а дев'ять можна викинуть. Хто там у редакції так недбало веде діло і так незвичайно обходитця з співпрацівниками. Мабуть, він также безцінно веде діло, як і ми, безплатні робітники. Тільки усе таки слід односиться до свого діла уважливійше і до співпрацівників звичайнійше. Так нам здається. Чи це, може, літня згага винна. З шанобою і прихильністю

Ваш Борис Познанський.

4/15 Жовтня. 1886 р. Павловське-н[а]-Д[ону].

Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України. – Відділ текстології і рукописів. – Ф. 3. – № 1608. – Ар. 445–446.

№ 8

[орієнтовно жовтень 1886 року]

Високоповажаний Добродію!

Пробачте, що я необачне вразив Вас, не знаючи самої суті діла. На тім тижні маю надію переписати і вислати Вам протяг дальший моєї статті. Не маючи під рукою першої, я не мав можності писати далій і тепер значить прийдеця попрацювати.

Що ж тичеться п[ана] Омельченка, то Ви, Добродію, забили мені у голову чималий клин, вибравши мене виконавцем уроді освищеської [?–Я. Г.] самопихи. Це мій приятель, вельми шановний чоловік і щирий Русин, обрусинився (який він і по крові такий), дякуючи сьогідним стосункам і силі, видна особа у невеликім колі наших, тутешніх патріотів. Я не знав про те, що він одіслав до Вас свої твори¹ і не знаю які дійсне, хоть у нього були і дуже гарні вірші. Не хочу зрадити його і діло поведу вивертливо (дипломатично), як зможу. Тільки якщо можна, то лучше дещо переробить

і надрукуйте. Це дуже піддержить його патріотизм, котрий на його становиську (секретар поліції) дуже корисний. Усе ж таки не одмовте моїй просьбі, відповідаючи на цей мій лист, щоб мені знати як вивернутись. Бажаючи Вам усього доброго і у ділах Ваших поведження з щирою шаною і прихильностей залишаюсь Ваш слуга

Борис Познанський.

Лист мій запечатаний буде моїм тавром (гербом). Напишіть чи цілу печать і непорушений мій лист одберете.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ текстології і рукописів. – Ф. 3. – № 1608. – Арк. 425–428. – Цей лист є відповіддю на лист І. Франка від 22 вересня 1886 року (Т. 49. – № 46. – С. 76). І. Франко відповів на цього листа 24 жовтня 1886 року (Т. 49. – № 48. – С. 79–80).

ПРИМІТКИ

1. Один із цих творів – поезія “Чудова книжка (Памяти Т. Г. Шевченка)” – був опублікований в “Зорі”: 1886. – Ч. 20. – 15 (27).10. – С. 332–333. Про цю публікацію йдеться в листі №11.

№ 9

Шановний Добродію!

Посилаю що вспів переписати, дбаючи про те, щоб не мали мене “отреченником”. Якщо це згодиться, то одберете після цього порядку – “прочане” (ті, що ходять на богомілья в Київ), “бурлаки” – що ідуть на заробітки, і “чумаки”. Останній отділ по заміткам, які у мене маються, має бути чималим, так що його стане до кінця року. Не трачу надії так довести діло через увесь рік. Тільки мене збентежує те 1-ше, що я дуже одбиваюся од цієї роботи своїм заробітним ділом фаховим; 2-ге, що зготовити от так, як і цей раз до друку роботу, не маю з ким провирити її, виправити, вислухати потрібні уваги і спростовання. Кияне писали мені коротеньку похвалу за те, що було надруковане, але, кажу, мені ні з ким провирити, одсилаючи до друку. От якби Ви, Добродію, зробили мені цю ласку і викрили свої уваги, це було б дуже мені на руку і впростувало б роботу на далі.

Тепер ще от що: будьте ласкаві, напишіть мені з якої причини до мене не дійшов 17 № “Зорі”. – Боже! той год з цензурою! Чи не можна на адресі писати так: сотруднику, то, може, вони мене сопричили до лику літераторів, не зупинили №№.

У Вас в Галичині мав вийти, чи вже вийшов повний “Кобзар” Шевченка¹. Чи не вигадали як-небудь мені його переслати і сказати йому ціну. Дуже-предуже мене цим би зуважили.

Бажаючи Вам усього хорошого позастояючись з шанобою

Борис Познанський.

13/25 жовтня [1886]. Павловське

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ текстології і рукописів. – Ф. 3. – № 1608. – Арк. 455–458.

ПРИМІТКИ

1. І. Франко до Б. Познанського в листі від 08.12.1886 р.: “Кобзар” Шевче[енка] у нас повним виданням не вийшов. Збирається, правда, видати його д. Др[агоман]ов, але поки що нема”.

№ 10

Шановний Добродію!

Од щирого серця привічуємо ми, Задонці, оголосини про маюче наступити видання Вашої часописі “Поступ” в напрямку виказаному програмою¹. Іншого заяву політичного напрямку, зважаючи Вашу попередню діяльність і усе те, що нам про Вас довелось чути, ми й не сподівалися. Щастя Вам доля у цьому ділі. Ми тутешні щиро радуємося.

Але... Чи побачимо ми коли “Поступ” з поза хмар нашіх цензурних порядків?! На вдяку пустять до нас Вашу часопись при його програмі, а особливе при солідарності з Мазурами-хлопами. Маючи замір висилати нам часопись, Вам не слід було у програмі це вказувати, тай загально казати про виключно демократичний напрямок часописі. У нас, бачте, можна у такому діяти тільки без оказательства. Дуже ще ми порадили, побачивши Вашу правопись. Ви не знаєте, як заважала ота Галицька фонетика у нас: читати ніхто нічого не хоче і не зрозуміє, а вже що писати – я ж наче трохи письменний, а поспробував, то й залишив оті ять і ф, о. Зміною правописі Ви робите послугу у ділі єднання Русинського².

У Вас мається чимало людей вчених, освічених і повних щирих і теплих бажаннів у ділі народної справи і людського розвою. У нас теж єсть люди, котрим не бракує того, що є і у Ваших, єсть розумні, учені сили, але сили ці атрофіювані обставинами і мають тепер тільки ціну обволочної (abstract) науки, котра, двигаячись у

своєму напрямку, усе-таки стоїть опосторонь од люду, без жодного з ним зв'язку. Вони (інтелігенція) ідуть по дорозі розвою научного, розкопують люд (замічу по данним добутих давно у нас), копаються у стародавніх діях, у стародавньому письменстві, в народній етиці; а нарід іде своєю дорогою, мислячи і забуваючи старе задля нового, мусить прилаштовувати свій побит до оточуючих його економічно-політичних обставин, розвивається по своєму і усе-таки вперед. Цей роздвій нашої інтелігенції з людом споспішає діло государственної нівелізації і винародовлює люд. В будуччині це грозить і винародовленням інтелігенції, котра не матиме під собою ґрунту і уже не зможе позостати виключно археологічним, етнографічними (зотлого часу) бадаючи етимологію, двогласники і т.ін., а втягнеться в текуче життя. Правда, що наша інтелігенція в роках 70-х була тероризована урядом, котрий насторожився дуже перед тодішнім російським бунтарством. Але ж, по-моєму, можна було заховати і піддержувати односини до люду і помімо тих витівів російських бунтарів. Хіба ж таки не має інших, опріч запрещених, причин сполучення з людом, хіба ж у нас заказано завести знакомитись, родичатись з селянами, хіба ж не можна стояти у помочі людові на офиризуючій дорозі? Хіба ж не можна було нашій інтелігенції запобігти з радою-совітами і поміччю під час жидівських розрухів, Чигиринської історії чи іншого діла штундистських проявів³? Сидно Киянам! І я це їм викидаю на очі. Хіба це послуга людові – всказання на архаїчності їх колядів пісень і звичаїв? Це послуга обволочній науці. Навчіть люд грамоти, радою запобіжіть у його сумятиці життєвій, ідіть у мирові посередники у наші поліціанти, у попи і таї, при тій яка єсть обстанові, знайтеся з людом, помагайте й йому, одверніть од лихого, заступіться за нього! Нехай він вже знає! Нехай він у Вас бачить своїх людей, а якщо інакше, то ісповідуйте видну європейську культуру і робіть так, як роблять Поляки. Ці залишили усе і працюють на полі розвою промислового і обробляють словом. І як вони високо пішли! А ми позалишаємося з заду, у тилу стародавніх звитків, у розкопаних нами могилах! Скоро, скоро прийдеться нам оглядатися, чи є ще під нами ґрунт, чи живе той люд, котрий ми описували, студіювали! І тепер уже мені нічого не приходить розказувати людові, що його не позабуті звичаї, співати витягнені з його памяти пісні. Оя! оя!

Будьте здорові! Чим зможемо Вам допоможемо. Тільки, друкуючи нас, не забувайте, хто ми такі, які у нас обставини і що у нас оказательство запрещено. Щиро поважаючий Вас і прихильний
Борис Познанський.

20 падолиста / 2 грудня [1886]. Павловське-над-Доном.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ текстології і рукописів. – Ф. 3. – № 1619. – Арк. 159–162. Цей лист є відповіддю на лист І. Франка від 26 листопада 1886 року (Т. 49. – № 54. – С. 85).

ПРИМІТКИ

1. “Поступ” – щомісячний журнал, який І. Франко задумав восени 1886 року видавати з 1 січня 1887 року. У листопаді 1886 року вийшов проспект “Запросини до передплати”, який І. Франко розіслав багатьом українським діячам (у т. ч. Б. Познанському) з наміром їх співпраці в цьому органі. Однак до видання журналу не дійшло. Програму “Поступу” перевидано у виданні: Матеріали для культурної й громадської історії Західної України / Видає комісія Західної України Всеукраїнської Академії Наук. – Том перший: Листування І. Франка і М. Драгоманова. – Київ, 1928. – С. 209–212.
2. Зауваження Б. Познанського стосуються, очевидно, наступного уступу програми “Поступу”: “Бажаючи, щоб видане наше могли читати і за границями Галичини, де наші галицькі ніби етимологічні правописи збуджують тільки несмак і замішане яzikове, ми друкуємо “Поступ” правописю фонетичною [...]” (Матеріали для культурної й громадської історії Західної України / Видає комісія Західної України Всеукраїнської Академії Наук. – Том перший: Листування І. Франка і М. Драгоманова. – Київ, 1928. – С. 212.
3. Штундизм (від нім. “штунде” – дослівно молитовні години) – один із виявів протестантизму. Протестантські секти почали поширюватися на Україні в середині ХІХ століття. Про це дивись: Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні // Грушевський М. Духовна Україна: Збірка творів. – Київ: Либідь, 1994. – С. 112–135. Зінківський Т. Штунда, українська раціоналістична секта // Писання Трохима Зінківського / Зредактурував Василь Чайченко. – Книга друга. – Львів: З друкарні Наукового товариства ім. Т. Шевченка, 1896. – С. 121–288.

№ 11

16/28 грудня 86 р. Павловське н[а] Д[ону]

Шановний Добродію!

Горе тай годі з одібранням Ваших Галицьких часописей. Одібрав я ч. 19 и 21, а 20 нема, а тим часом задля нас, Павловців, це число було дуже цікаве, бо аж Ви писали в ньому мали бути надруковані вірші п[ана] Омельченка. Чи не можна якось в закритому листі вислати нам цеє число.

Ви не пишите нічого мені про те, як пригодна стала послана Вам частина Круговороту. А я вже зготовив і протяг – Виряд чумаків і в загалі про чумаків. Інші тутешні похваляють, та чи припаде Вам до смаку?

Чи вийшов у Вас новим виданням увесь “Кобзар” Шевченка? Як його добути і що він коштує? Що це Ви не висилаєте програми “Поступу”. Може б, досвід Вам пригодився.

Пишіть, не забувайте нас. Щиро поважаючий и прихильний Вам

Борис Познанський.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ текстології і рукописів. – Ф. 3. – № 1608. – Арк. 571–572. Цей лист є відповіддю на лист від І. Франка від 8 грудня 1886 р. (Т. 49. – № 58. – С. 89–90).

№ 12

11/23 лютого 87 р. Павловське-на-Дону

Шановний Добродію!

Стосунки мої з редакцією “Зорі” ніколи не виказувалися особливою акуратністю (не по моїй вині), а тепер, хто його зна, що й думати-гадати. Підчас зміни редакції протяг мого “Круга сонця” я одправив до Вас, визначаючи його задля “Зорі”. Після того мав листа од нової редакції, котра привітливо запрошує мене до співпраці. Тепер, оце сьогодні, одібрав число 3 “Зорі” сьогорічної і більшою книгою. Що сталося з моїми писаннями одосланими Вам? Як і коли вони друкуватимуться? Чом не висилають мені оддруків обіцяних? Це все не розв’язані питання. Скажіть Ви мені, що усе вислане Вам передане тепер у редакцію “Зорі” – я Вас і не турбуватиму, а звертатимусь туди – а тепер вибачте мому докорові. Галичанам, живучим з Німцями, слід би було переняти у Німців їх акуратність, а то і над Вами, як і над нашими предками, стоятиме докірливий епіграф: “Всі покою (або чого іншого) щиро прагнуть, та не в один гуж всі тягнуть”. Одозвіться, будьте ласкаві. З шанобою

Ваш Борис Познанський.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ текстології і рукописів. – Ф. 3. – № 1608. – Арк. 641–644. І. Франко відповів на цього листа 27 лютого 1889 року (Т. 49. – № 129. – С. 198).

№ 13

19 квітня 89 р. Павловськ Вознесенський

Шановний Добродію!

Будьте ласкаві, не одмовте сповнити моє таке прохання і довідайтеся, чи надруковано у Вас у Галичині "Оповідання про рослини" О.Степовика і ким дійсне¹. Це мене просив дознати сам автор. Не пишу більше нічого, бо й писати нічого: усе по-старому – росіянимосся помаленьку, бо свого не маємо і не пускають. Та це Ви знаєте і без мене. Будьте здорові! Рукою Вас і бажаю всього доброго. Щиро поважаючий Вас

Борис Познанський.

Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України. – Відділ текстології і рукописів. – Ф. 3. – № 1605. – Арк. 243–244. У верхньому лівому кутку аркуша 243 штамп "Борис Станіславович Познанський".

ПРИМІТКИ

1. "Оповідання про рослини" О. Степовика було видане в двох частинах коштом і заходом товариства "Просвіта" в книгарні Товариства ім. Т. Шевченка у 1886 році. І.Франко згадав про цю працю у "Нарисі з історії українсько-руської літератури до 1890 р." (див.: Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 41. – Київ: Наукова думка, 1984. – С. 447). Детальнішої інформації про автора розшукати не вдалося.

ЛІТЕРАТУРА

1. Б у ж и н с ь к и й М. Листи В. Б. Антоновича до Б. С. Познанського // Україна: Науковий двомісячник українознавства. – Київ: Державне видавництво України, 1928. – Кн. 5. – С. 99–108.
2. Л и с е н к о М. Листи // Упоряд., примітки О. Лисенка; вст. ст. М. Рильського, заг. ред. Л. Кауфмана. – Київ: Мистецтво, 1964.
3. Листування Миколи Лисенка з Борисом Познанським / Подала Євгенія Рудинська // Збірник музею діячів науки та мистецтва України. – Т. 1: Присвячений Миколі Лисенкові. – Київ: ВУАН, 1930. – Збірник історико-філологічного відділу № 94.
4. М і я к о в с ь к и й В. Б.С.Познанський (Народник 60-х років) // Україна: Науковий двомісячник українознавства. – Київ: Державне видавництво України, 1926. – Кн. 1. – С. 72–93.
5. Ф р а н к о І. Зібрання творів: У 50 томах. – Т. 49. – Київ: Наукова думка, 1986.
6. Ф р а н к о О. Іван Франко і Володимир Антонович // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали наук. конф. – Львів: Світ, 1998. – С. 834–839.

ЮЗЕФА ДЗВОНКОВСЬКА. ЛИСТИ ДО ІВАНА ФРАНКА

Листів Ю. Дзвонковської до Івана Франка є чотири (1883–1885 рр., один лист без дати), а з листів І. Франка до Ю. Дзвонковської до нас дійшов лише один, останній, прощальний, лист, датований кінцем 1885 р.

Достовірних біографічних відомостей про Ю. Дзвонковську є небагато. Відомо, що вона походила з сім'ї польських емігрантів. Народилася Юзефа 21 жовтня 1862 р.

У 1883 році І. Франко мав ідею започаткувати спільне ведення господарства (створити спілку), орендувавши землю для користування. До спілки планували залучити Михайла Павлика, його сестру Анну, Антоніну Дзвонковську та її дітей. Багато що в укладенні цього договору залежало від Антоніни Дзвонковської, яка довго вагалася і змінювала свою думку декілька разів, що підтверджують її листи до І. Франка, а також листи М. Павлика до І. Франка. У 1884 році А. Дзвонковська нарешті погодила на укладення договору, проте тепер вагався вже І. Франко. Детальну інформацію про долю цієї спілки можна прослідкувати у листуванні зацікавлених осіб.

Юзефа виросла у Парижі, володіла французькою і польською мовами, мала літературний хист. У 1871 році сім'я Дзвонковських оселилася у Станіславі, придбавши там будинок, у них також була реальність – нерухоме майно, тобто невеликий маєток. У Станіславі був гурток польської інтелігенції, учасниками якого були друзі Івана Франка – Фелікс і Гнат Дашинські, Владислав Дзвонковський, Дескури і Юзефа Дзвонковська. Саме там Іван Франко і познайомився з нею. Він покохав Юзефу і мав намір з нею

одружитися. Згідно з тодішніми правилами він написав листа до її матері, в якому просив її згоди на своє з Юзефою одруження. Пані Антоніна відповіла відмовою, у якій натякала на невідповідність соціального положення своєї дочки і молодого письменника. Але з листів самої Юзефи видно, що соціальний статус і аристократичне походження не є причиною відмови. Юзефа хворіла на туберкульоз і не планувала одружуватися ні з І. Франком, ні з будь-ким взагалі. У листі Ф. Дашинського до І. Франка, написаному 11 лютого 1885 року, є такі слова: “Я давно хотів довідатися, які у Вас стосунки з п. Юзефою, от і довідався. П. Юзефа дала до зрозуміння, що не має найменшого бажання до спільного життя не лише з Вами, але і взагалі з ким-небудь”¹. Після відмови І. Франкові в одруженні вони все ж не переривають листування. Іван Франко радить їй займатися перекладами з французької, а в перспективі вона, виробивши свій стиль, можливо, стане письменницею, пропонує їй свою допомогу в опублікуванні перекладів. Проте Юзефа вирішила свою долю присвятити іншій справі. Вона стала народною вчителькою, вчителювала неподалік Станіслава у селі Княгиничах. У церковній книзі є запис про її смерть від паралічу, хоча, як стверджував І. Франко, Юзефа хворіла на сухоти.

Прожила Юзефа Дзвонковська 30 років, померла 5 травня 1892 року, похована в Станіславі.

Листи Ю. Дзвонковської до Івана Франка, сподіваюся, започаткують опублікування серії листів В. Дзвонковського (брата) та її матері Антоніни, які також листувалися з І. Франком.

Листи Юзефи Дзвонковської до Івана Франка

№ 1

Szanowny Panie

Piszesz mi, że nieodpowiedziałam w swym liście jakie mam zarzuty przeciwko Panu. Jestem szczerą i bynajmniej nie taje moich myśli, zwłaszcza względem ludzi których przyjaźń cenię. Otóż jako starsza i więcej doświadczenia mająca uważam, żeś Pan niedokładnie zbadał swoje uczucie i w ideał, jaki sam sobie utworzyłeś, ubrałeś osobę, która li są zdawała do niego najpodobniejsza.

¹Інститут літератури ім. Шевченка НАН України, ф. 3, № 1615, с. 117.

Że zapatrywanie moje nie jest sceptyczne przekonała mnie otem tych razy w życiu spotkana prawda. Wybaczeń, że ja w dawnych formach wychowana i nie rozumiem fikcyjnych związków, które mi się wydają dziwaczne, bo to cudza forma dla ludzi. Według prawy chrześcijańskich pierwaj dwie dusze łączyło zobopólne uczucie, był to sakrament w duchu przeżęty który kościół sankcjonował i utrwał aby zapobiec chwiejności i zmianności natury ludzkiej. Jeżeli ludzi zrobili z tego kwestje czystego interesu, czyż my mamy ich naśladować? Wierzaj mi Pan że nigdyby od dzień moich nie żądała bym poświęcenia z jech przekonań i przyszłości dla siebie; tak jak nie przyjąłabym poświęcenia i pracy pańskiej rodziny dla nas; bo cóż stara kobieta, niezdolna do cięższych robót Józia, i zajęty nauką Władek w obu ludzi pracujących w roli, gdyby były większe fondusze a ziemia jako wspólna własność dostateczne przynosiła korzyści, tak żeby rzeczywiście byt się ich polepszył, chętnie przystałabym na takie kolonię, bo bysmy wszyscy zyskali.

Bardzo mnie zmartwiła wiadomość o D. Władek do niego pisze z okazją, bo niema dokładnego adresu.

Łące Panu serdeczne pozdrowienie

Józefa

ІЛ, ф. 3, № 1617, арк. 185–188 (позначка 302 вгорі).

Шановний Пане

Пишете, що я не відповідаю у своєму листі, які маю проти Вас закиди. Я щира і аж ніяк не приховую своїх думок, тим більше перед людьми, приятнь яких я ціную. Тому, оскільки я старша і маю більше досвіду, вважаю, що Ви не точно дослідили свої почуття і до створеного Вами ідеалу припасували особу, яка, як Ви вважаєте, є найбільш до нього подібною.

Життєва правда (життєвий досвід) переконує мене у тому, що мої погляди не є скептичними. Вибачте, що я, вихована у старих традиціях, не розумію фіктивних зв'язків, які видаються мені дивними, бо то чужа форма для людей. Відповідно до християнських правил спочатку дві душі поєднувало взаємне почуття, це було духовне таїнство, яке Церква санкціонувала і закріпила, щоб запобігти хисткості і мінливості людської природи. Якщо люди

зробили з цього суто ділове питання, то чи ми маємо їх наслідувати? Повірте мені, що я б ніколи у житті не вимагала від Вас пожертвувати своїми переконаннями заради власного майбутнього, так, як не прийняла б пожертви і праці Вашої родини для нас; бо що ж може старша жінка, нездатна до важкої роботи, Юзя, і зайнятий навчанням Владек, і двоє людей, людей, які працюють у полі; якщо б були великі фонди, а земля як спільна власність приносила достатньо користі, то очевидно би покращився побут, я б охоче пристала на таку спілку, тому що всі ми би від того виграли.

Мене дуже схвилювали новини про Д. Владек пише йому при нагоді, бо не має точної адреси.

Посилаю Вам сердечне вітання

Юзефа

ІЛ, ф. 3, 1617, арк.185-188 (позначка 302 вгорі).

6.11.1883

Panie

Ponieważ Władysław przed odczytaniem listu Pańskiego do Matki mojej odtworzył list Pana do mnie, uważam więc za stosowne odpowiedzieć. O ile poznałam Pana osobiście i z listów Jego, cenię w nim charakter szlachetny, mam więc szczere współczucie dla Pana, wiedząc że wielie Pan cierpiał wśród nieprzyjaznych okoliczności i braku życia społecznego odpowiedniego pańskim dążeniom.

Pomimo tego sympatia jaką mam dla Pana nie jest tego rodzaju, by na niej choćby wspomniany związek można ugruntować. Wedle mnie przyjaźń szczerą i prawdziwą oparta na wspólności dążeń i dokładnem zaznajomieniu się mających należyć do kółka, byłaby zupełnie wystarczająca.

Książek których mi Władek dostarczył jeszcze nie przeczytałam, dziękuje więc Panu teraz, za grzeczność, z której później będę może korzystać.

Józefa.

ІЛ, ф. 3, № 1617, арк. 188.

6.11.1883

Пане

Оскільки Владислав перед тим як прочитати Ваш лист до моєї Мами, розкрив лист, який Ви написали до мене, то вважаю за потрібне відписати. Познайомившись з Вами особисто і з нашого листування, цінуючи Ваш благородний характер, маю щире співчуття до Вас, бо знаю, що Ви багато терпіли через несприятливі обставини, а також через відсутність громадського життя, яке відповідало б Вашим прагненням.

Поза тим, симпатія, яку я відчуваю до Вас, не така, на якій можна ґрунтувати згаданий Вами зв'язок. Для мене щира і справжня приязнь, якщо вона опирається на спільності прагнень і близькому знайомстві тих, хто належить до товариства, була б цілком достатньою.

Книжок, які мені привіз Владек, я ще не прочитала, тому дякую Вам на разі за ввічливість, якою, можливо, буду користуватися.

Юзефа.

ІЛ, ф. 3, № 1617, арк. 188.

№ 2

Panie

Nie odpisuję dokładnie na list pański, bo wiele kwestji da się tylko w rozmowie wyjaśnić. Jakkolwiek przede wszystkim zależy mi na wyrobienie sobie niezależnego stanowiska i zmianę dotychczasowego życia na pożyteczniejsze i przyjemniejsze; nie mogę łudzić się tym że to wkrótce nastąpi, bo przed rozpoczęciem omawianego zajęcia potrzebuje jeszcze choć pare lat nauki. Tłumaczenia mniej by mi może przedstawiały trudności ale do streszczenia potrzeba znać dokładniej przedmioty o których pisze autor, ażeby módz uwydatnić główniejsze punkty i charakterystyczne rysy, a to wymaga dłuższej pracy przygotowawczej. Mam nadzieję że poparta w życzeniach moich przez Władka wkrótce będę mogła rozpocząć. Na korespondencje z Panem chętnie się zgadzam, bo przypatrując się dłuższy czas ruchliwшему życiu i sam biorąc w nim udział będziesz mi Pan mógł udzielić wiele zajmujących wiadomości, których jestem obecnie pozbawiona.

Serdecznie pozdrawiając Pana pozostaję z przyjaznią.

Józefa

17/12

ІЛ, ф. 3, № 1618, арк. 771–772. Рукопис. Оригінал.

Пане

Я не відписую докладно на Вашого листа, тому що багато питань можна вирішити тільки при розмові. Тим не менше, перш за все я прагну здобуття незалежного становища і зміни мого теперішнього життя на краще і приємніше; але я не можу потішити себе ілюзією, що це незабаром трапиться, бо перед тим як розпочати описані заняття, потребую ще хоч декілька років науки. Переклади, можливо б, менше представляли для мене труднощів, але для написання викладів потрібно знати докладно предмети, про які пише автор, щоб виділити головні пункти і характерні риси, а це вимагає довшої підготовчої роботи. Сподіваюся, що завдяки підтримці побажань, переданих через Владка, я незабаром зможу розпочати. На листування з Вами я охоче погоджуюсь, бо Ви (довгий час) ведете активне життя і берете в ньому участь, тому зможете поділитися зі мною багатьма цікавими відомостями, яких я звичайно позбавлена.

Сердечно вітаю Вас, з приязню

Юзефа.

17/12

ІЛ, ф. 3, № 1618, арк. 771–772. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Stanisławów, 30/I [1885?]

Panie!

Przykre wrażenie uczynił na mnie list Pański, sądzą nawet że gdybyś go Pan był odczytał z zimną krwią i rozwagą nie byłbyś go Pan wysłał; znając jednak powody, które Pana skłoniły do napisania go, gniewać się nie mogę, odpowiadam zatem kolejno na pańskie zarzuty. Nie wiem na jakiej podstawie posądza mnie Pan o kastowość, której śladu nie ma w mojem usposobieniu, chyba dla tego że uważając przedewszystkiem na charakter człowieka [nie potępiam bezwzględnie]

ludzi szlacheckiego pochodzenia. Zresztą zarzut ten Pan sam zbijasz uznając przyjaźń moją dla Niego. Co do narodowości ma Pan rację. Wiem że z przyjaźnią jesteś Pan dla narodności polskiej, a i ja do ludu ruskiego choć mało go jeszcze znam. Przywiązałam się szczerze, wchodząc jednak po raz pierwszy na świątecznym wieczorku w towarzystwo czysto ruskie z przykrością uczułam się w niem obcą, choć bardzo sympatycznie wywarło na mnie wrażenie.

Brak ochoty do życia i chęć niezależności, nie są tak sprzeczne z sobą, jak się to Panu wydaje, bo pierwsze wynika właśnie z trudności osiągnięcia drugiego. Raża Pana wyobrażenia mojej rodziny (którymi wprawdzie nie bardzo się przyjmuje), moje postępowanie, moje ruchy, wszystko co mnie otacza. Słusznie więc obawia się Pan o swe szczęście. Wielką byłaby dla mnie satysfakcją dowiedzieć się z czego wywnioskował Pan moją dumę i arystokratyczne zachcianki, by chyba z kilku przez żarty powiedzianych frazesów, które Pan może wziął za prawdę, ale wątplie by taka pomyłka zajść mogła. Na wsiakie zaś upodobania mego do błyszczenia w świecie mimowoli śmiać się muszę, ludzi, a w szczególności zacnych, więcej cenie niż gwiazdy nie dąże zatem do żadnej z nich. Co do naszego materialnego bytu nie przeraża mnie on by najmniej; dopóki nie sprzedamy naszej realności dochód z niej wystarczy dla Władka, a w razie sprzedaży, krócej z wielu powodów pragnę, odłożemy dwa tysiące dla niego na przejście medycyny, a reszty zaś pozostaje matce; jeżeli uznam że życie moje ma jaką wartość, wezmę 500 fl. na naukę czegokolwiek, nie zbyt sprzecznego z mojem usposobieniem, a by mi utrzymanie choćby najskromniejsze dać mogło, a tam miłsze dla mnie ze własnymi siłami zdobyte. Na doktorstwo Władka, ani dla siebie, ani dla matki nawet nigdy nie liczę, bo to jeszcze zamki na lodzie. Świętnego zamażpójścia, jak się to Panu podobało nazwać (choć bym je bez trudności osiągnąć mogła) nie przyjąłabym w najgorszym nawet położeniu; jeślibym się tem czuła pozbawiona własnej woli, lub zmuszona była żyć z ludźmi przeciwnych mi przekonań. Chociaż cenię przyjaźń Pana uczynię z mojej strony jeden zarzut. Żąda Pan od osoby, której Pan dobrze nie poznał ani ona Pana, zaufania bezwzględного wedle mego zapatrywania, jest to lekceważenie uczucia, nie obiecujące spodziewanego spokoju i szczęścia.

Przesyłając na szczere zapytanie szczerą odpowiedź, serdecznie pozdrawiam Pana

Józefa.

Станіславів, 30/1 [1885?]

Пане!

Ваш лист справив на мене прикре враження, я навіть думаю, що якби Ви прочитали його подумавши і на холодну голову, то не вислали б його, проте, знаючи причини, що спонукали Вас до написання цього листа, гніватися не можу, тому черговий раз відповідаю на Ваші закиди. Я не знаю, з якої причини Ви звинувачуєте мене в кастовості, сліду якої немає в моєму характері, хіба тому, що перш за все, зважаючи на характер людини [не осуджую беззастережно], людей шляхетного походження. Зрештою, цей закид Ви самі заперечуєте, знаючи про приязнь, яку я відчуваю до Вас. На рахунок народності, то Ви маєте рацію. Я знаю, що ви з прихильністю ставитеся до польського народу, рівно ж, як і я до руського народу, хоч мало ще його знаю. Я щиро прив'язалася до нього, вперше прийшовши на святковий вечір в товариство чисто руське, однак з прикрістю відчула себе там чужою, хоч у мене склалося про нього дуже позитивне враження.

Брак охоти до життя і прагнення незалежності не є такими суперечливими, як Вам здається, тому що перше виникає власне через те, що важко досягнути друге. Вас разить світогляд моєї родини (яким я, по правді, не дуже переймаюся), моя поведінка, мій спосіб життя, все, що мене оточує. Це має слухність, бо Ви піклуєтеся про своє щастя. Для мене було б великим задоволенням довідатися, з чого Ви зробили висновки про мої погляди і аристократичні забаганки, хіба що з кількох жартів (з тих сказаних фраз, які Ви, можливо, сприйняли серйозно, але я сумніваюся, щоб могла трапитися така помилка). Всілякі ж мої бажання світського блиску мимоволі викликають сміх, в загальному я ціную людей більше, ніж зірок, не тільки тому, що не тягнуся до них. Щодо нашого матеріального добробуту, то не переймаюся ним анітрохи; доки не продамо нашої реальності, прибутку з неї вистачить для Владка, а в разі продажу, якого я з багатьох причин прагну, відкладемо дві тисячі для нього на закінчення навчання на медицині, решта ж залишиться мамі; якщо я визнаю, що моє життя матиме якусь вартість, то візьму 500 флоринів на будь-яке навчання, яке б відповідало моїм уподобанням і закінчивши яке я б могла хоч би найскромніше прожити, бо приємніше мені те, що я здобула власними силами. Ні на те, що Владко стане лікарем, ані на себе,

ані на маму я взагалі не розраховую, тому що це вилами по воді писане. На вдале заміжжя, як Ви це назвали (яке легко можна було б здійснити), не погодилася б навіть у найгіршому випадку, якщо б мала почувати себе позбавленою власної волі чи змушена була б жити з людьми, які мають інші переконання, ніж я. Хоч я ціную Вашу приязнь, зроблю Вам один закид. Ви бажаєте від особи, якої добре не знаєте, ані вона Вас, безоглядної довіри і підтримки, не зважаючи на її власні погляди, а це є зневага до почуттів, яка не принесе сподіваного спокою і щастя.

Посилаючи на щире запитання щиру відповідь, сердечно вітаю Вас.

Юзефа.

ІЛ, ф. 3, № 1615, арк. 106.

№ 4

[05. 1885]

Panie

Nie odpisywałam dotąd na przedostatni list Pański, bo mając z rozmaitych przyczyn czas więcej zajęty niż zwykle, nie mogłam się wziąć do czytania; a chciałam Panu donieść czy streszczenie będą mi rzeczywiście przedstawiać takie tylko trudności jakie Pan w swym liście nadmienił. Podzielałam z Panem szczerą radość z powodu ożywionego coraz bardziej życia Rusi przez występujące w nim nowe korzystne czynniki, których powodzenie ludzie może zachęca dla innych w dążeniu ku lepszemu. Z Girarda przeczytałam scenę "Antigony": pięknie i zajmująco napisana ale niestety w tak nieznośnym jestem usposobieniu że nie mogłam nawet spróbować czy mi się streszczenie uda. Za nadeslaną powieść Goncorra uprzejmie dziękuje.

Dla nabierania wprawę i uprzyjemnienie sobie czasu pozostającego mi od nauki, streszczenia chętnie robić będę ale na wystąpienie z niemi jak równierz z tłumaczeniami nie zdecyduję się prawdopodobnie przed rokiem z życia. Na naszym przedmieściu nic szczególnego niema do zanotowania, nie rozpisuję się długo, bo Władek przejedzi przez Lwów, dokładniejszych udzieli Panu wiadomości. Cieszy mi że on przynajmniej czasu nie marnuje i z prawdziwym zamiłowaniem uczy się medycyny, nie zaniedbuje przytem swych notatek, których rezultatu długo zapewne będę oczekiwać! Píše Pan że odwiedzenie nas w Stanisławowie zależy

od odpowiedzi mojej na list, naszych dobrych przyjacieli zawsze mile w siebie widzimy.

Zatem więc zawita Pan w nasze strony przesyłamy Mu z Matką zyczliwe pozdrowienia, pozostając z przyjaźnią

Józefa.

5, 85

ІЛ, ф. 3, № 1615, арк. 52–53.

Пане

Дотепер я не відписала на Ваш передостанній лист, бо з різних причин була більше зайнята, ніж звичайно, і не мала змоги взятися до читання, а хотіла Вам повідомити, чи справді при конспектуванні матиму ті труднощі, про які Ви згадували у своєму листі. Розділяю з Вами щиру радість з приводу щораз більш жвавого життя на Русі. З'являються у ньому нові корисні аспекти, успіху яких людина бажає у прагненні до кращого. Прочитала у Жерара сцену з "Антігони", гарно і цікаво написану, але, на жаль, я у такому поганому настрої, що не могла навіть спробувати написати виклад. За надіслану повість Гонкура дуже дякую.

Для набуття практики і приємного проведення часу, вільного від навчання, я охоче робитиму конспекти, але на виступи з ними, а також з перекладами не відважуся, правдоподібно, ще з рік. У нашому передмісті нічого особливого, про що варто писати, немає. Пишу коротко, бо Владек їхатиме через Львів і докладніше Вам про все повідомить. Тішуся, що він не марнує часу і з справжнім захопленням вивчає медицину, при тому не занедбуючи своїх записів, результату яких, напевно, ще довго очікуватиме. Ви пишете, що Ваш візит до нас у Станіславів залежатиме від моєї відповіді на лист, а ми наших хороших друзів завжди раді будемо у себе бачити.

Перш ніж Ви завітаєте у наші краї, ми з Мамою передаємо Вам щирі вітання, з приязню

Юзефа.

5, 85

ІЛ, ф. 3, № 1615, арк. 52–53.

ПЕТРО ЗОЗУЛЯК**ХРОНІКА МУЗЕЮ: 2003 РІК****Урок рідної мови**

19 лютого 2003 року у “Франковій вітальні” Музею проведено урок рідної мови з нагоди Міжнародного дня рідної мови, проголошеного у 2000 році ЮНЕСКО. Урок відкрив і вів Петро Зозуляк. Він наголосив, що цей урок розцінюється як акція, спрямована на зміцнення державотворчої функції української мови, яка на 12-му році незалежності України замість утвердження втрачає позиції і потребує порятунку.

Про рідне слово і його роль в історії нації й держави говорили Роман Горак і доцент Львівського банківського інституту, кандидат політичних наук Ігор Бегей.

Пісні на слова Івана Франка та українські народні пісні виконували солісти філармонії Ліля Коструба і Михайло Саноцький, концертмейстер Наталя Харандюк. Поезії Івана Франка та інших українських поетів читали народний артист України Святослав Максимчук та його вихованці – студенти акторського відділення філологічного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка – Тетяна Луців, Світлана Мелеш, В’ячеслав Жуков і Дмитро Каршневич.

І в Україні святилось те слово...

“І в Україні святилось те слово...” – так називається (за Т. Шевченком) книга наукових праць доктора філологічних наук, професора кафедри радіо і телебачення Львівського національного університету ім. І. Франка Юрія Шаповала (Львів, ПАІС, 2003), представлення якої відбулося у “Франковій вітальні” Музею.

У книзі досліджуються перша українська щоденна газета “Діло” (1880–1939) і журнал “Літературно-Науковий Вістник” (1898–1932), який І. Франко називав “найважливішим українським виданням”. “Вони були трибуною вільного слова, політичної думки завдяки подвижницькій редакторській діяльності історичних постатей: В. Барвінського, А. Горбачевського, І. Белея, О. Борковського, В. Охримовича, С. Левицького, Я. Весоловського, Л. Цегельського, В. Целевича, І. Кедрина-Рудницького, І. Франка, М. Грушевського, Д. Донцова та ін.” – читаємо в анотації.

Представлення книги відкрив вступним словом і вів Роман Горак.

Про роботу над книгою розповідав Юрій Шаповал. Ділилися враженнями й думками про книгу доктор історичних наук, професор кафедри новітньої історії України університету ім. І. Франка Костянтин Кондратюк і доктор філологічних наук, професор кафедри української преси університету ім. І. Франка Володимир Здоровега.

У вінок пам'яті Галини Гордасевич

21 березня 2003 року у Музеї пом'янули відому українську письменницю, лауреата літературного конкурсу “Шістдесятники” за 1996 р., премій ім. Олександра Білецького в галузі критики та ім. Валерія Марченка в галузі публіцистики за 1997 р., активного громадського діяча Галину Гордасевич (померла 11 березня 2001 року).

Слово про Галину Гордасевич виголосив директор Музею Степана Бандери Львівського державного аграрного університету в Дублянах Петро Гоць.

– Ім'я письменниці-борця Галини Гордасевич тісно пов'язане з Музеєм Степана Бандери в Дублянах, – сказав П. Гоць. – Бо саме тут, в аграрному університеті, відбулася презентація її книги “Степан Бандера: людина і міф”. Галина Гордасевич, автор кількох десятків прозових і поетичних збірок, залишила помітний слід в українській літературі. Тож недаремно створений сином письменниці – Богданом Гордасевичем Видавничо-благодійний фонд її імені має на меті широку популяризацію великого доробку як поетичних, так і прозових творів.

У вінок пам'яті Галини Гордасевич вплели свої спогади письменники Микола Петренко, Микола Дубас, Роман Горак, вірші поетеси читали актори театру ім. М. Заньковецької Валентина Щербань, Юрій Чеков, Олекса Норчук та народний артист України Святослав Максимчук. Свої пісні на тексти Галини Гордасевич виконав гість з Києва кобзар Анатолій Коцюруба.

Вінок пам'яті доповнила книжково-ілюстративна виставка, експонати до якої люб'язно передали Петро Гоць та Богдан Гордасевич.

Богдан Гордасевич подякував за вшанування матері і письменниці.

“Наша Україна” і Музей

Незвичайна подія відбулася в Музеї Івана Франка 18 травня 2003 року. До оселі Каменяра прийшли поклонитись представники Української Народної Партії, фракції блоку “Наша Україна” у Верховній Раді України. Серед них – Юрій Костенко, Іван Заєць, Олекса Гудима. Тоді ж підписали угоду про співпрацю задля подальшого розвитку Музею Івана Франка.

Згідно з угодою, сторони домовились для виконання завдань спільно використовувати науковий та політичний потенціали, узгоджувати спільні зусилля для розв'язання проблем Музею, сприяти в організації фінансування Музею через спонсорську і благодійну діяльність.

Угоду підписали голова Української Народної Партії, перший заступник голови фракції блоку “Наша Україна” у Верховній Раді України Юрій Костенко та заступник директора Музею з наукової роботи Петро Зозуляк.

“Хтось добрим словом і мене згадає”

Традиційне вшанування пам'яті Івана Франка тривало з 27 травня по 5 червня 2003 року. Розпочалися Дні пам'яті у Львівському оперному театрі оперою за драмою Івана Франка “Украдене щастя” (музика Ю. Мейтуса, лібрето М. Рильського). Перед виставою мав слово Петро Зозуляк.

28 травня у церкві Святої Софії відбулася Служба Божа за Іваном Франком, яку відправив отець Богдан Смук. Співав хор студентів музично-богословського училища (диригент – М. Телюк). А після відправи у виконанні хору звучали релігійні пісні у кімнаті Музею, де помер Іван Франко.

У “Франковій вітальні” гуртківці Будинку школяра Шевченківського району м. Львова виступили з композицією “Хтось добрим словом і мене згадає” (керівники – Г. Курганська, І. Городиловська, Т. Свищ, Л. Казидуб, директор – Я. Городиловський).

У цей же день о 16-й годині на могилі Івана Франка отець Богдан Смук і хор “Благовіст” церкви Святого Архистратига Михаїла (диригент – заслужений діяч мистецтв України Я. Мелех, президент хору – П. Сидор) відспівали панахиду. Із промовою “Титан і пігмеї” виступив Роман Горак. “Благовіст” виконав похоронну пісню Віктора Матюка на слова Івана Гушалевича “Тихо вітер повіва, з колокольні дзвін гуде”, яку для хору переклав з “язичія” Ігор Калинець. Цю пісню у день похорону Івана Франка виконував великий зведений хор товариства “Боян”.

Завершилось пошанування Івана Франка традиційно виконанням “Не пора, не пора...”

Ввечері народний артист України Святослав Максимчук на сцені театру ім. М. Заньковецької виступив із програмою “Моя Франкіана”, яку здебільшого починає своєрідним прологом:

*До моря сліз, під тиском пересудів
Пролитих, і моя вплила краплина;
До храму людських змагань, праць і трудів,
Чень, і моя долежиться цеглина.
А як мільйонів куплений сльозами
День світла, щастя й волі засвітає,
То, чень, в новім, великім людськім храмі
Хтось добрим словом і мене згадає.*

29 травня у “Франковій вітальні” Музею виступали юні декламатори – переможці другого обласного конкурсу читців на краще виконання творів Івана Франка, організованого Музеєм та Головним управлінням освіти і науки облдержадміністрації (автор ідеї – Петро Зозуляк, голова журі – народний артист України Святослав Максимчук). Слово Франкове читали А. Якубовська (школа-ліцей “Оріяна” м. Львова), М. Брич (СШ № 23), О. Гупало (СШ № 53), Х. Стець (СШ № 54), Х. Каравець (Будинок школяра Шевченківського району м. Львова), В. Довгань (Ясенівська СШ

Бродівського району), Л. Федорас (Угерська СШ Стрийського району), Г. Яремчук (Семенівська СШ Пустомитівського району), І. Шмуть (Чуквівська СЗШ), І. Кострицький (Пинянська СЗШ Самбірського району), В. Штибель (Побужанська СЗШ), Ю. Ярошевська, Ю. Жила (СЗШ № 1 смт Красне Буського району), І. Баункетнер (Попелівська СЗШ Дрогобицького району), Б. Михайлишин (гімназія м. Дрогобича).

А після концерту читців виступили юні скрипалі Мирослав, Ярема і Зорян Галущаки – праправнуки Івана Франка, які виконали мелодію пісні Б. Янівського на слова поета “Червона калино, чого в лузі гнешся” та “Не пора, не пора...” Усі встали.

У традиційних “Франківських читаннях – 2003”, які відбулися 30 травня, взяли участь директор Інституту франкознавства Львівського національного університету ім. І. Франка, кандидат філологічних наук, доцент Лариса Бондар – “Франкознавство на порозі Третього тисячоліття”, наукові співробітники Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України: кандидат філологічних наук Микола Легкий – “Оповідання Івана Франка “Син Остапа”: до генези сюжету”, кандидат філологічних наук Олена Луцишин – “Іван Франко – перекладач творів Чарльза Діккенса”, кандидат філологічних наук Наталія Годчук – “Деякі аспекти теми міста в романі Івана Франка “Для домашнього вогнища”, Андрій Франко – “Іван Франко в історико-філософській секції НТШ”, аспірантка Наталя Тихолоз – “Сатирично-філософські казки Івана Франка”, аспірантка Мар’яна Челецька “Багатоголосся епіграфів Франка-поета (цикл “На старі теми”)", старший науковий працівник Літературно-меморіального музею Івана Франка, аспірант Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського НАН України Яким Горак – “Листи Володимира Шухевича до Івана Франка в контексті взаємин між ними”, вчений секретар музею, кандидат історичних наук Валентина Кухар – “З історії взаємин між Іваном Франком та Євгеном Олесницьким”, директор Музею Роман Горак – “Біографія на замовлення (з історії написання дослідження Івана Франка “Життя Івана Федоровича і його часи”)”.

Літературно-мистецьке свято “Шляхами Івана Франка” прийшло в село Завадів Стрийського району. Іван Франко бував тут часто. За його ініціативою і за підтримки священика, відомого композитора Остапа Нижанківського тут у 1914 році постав один з перших на Львівщині пам’ятників Тарасу Шевченкові.

Свято відкрив і вів Петро Зозуляк. Про Івана Франка розповідав Роман Горак. Присутні щиро йому дякували, зізнаючись, що давно не бачили живого письменника.

Мешканці села з великим захопленням сприймали виступ митців зі Львова – солістку філармонії Ольгу Фенюк, концертмейстера і баяніста Миколу Габрука, народного артиста України Святослава Максимчука, хор “Благовіст”, в якому співає уродженець села Богдан Яцик.

Учасників свята вітали заступник голови Стрийської районної державної адміністрації Ірина Цехоня та завідувач відділом культури райдержадміністрації Володимира Шиманська.

Ця ж літературно-мистецька група, яка виступала у Завадові, принесла слово і пісню Франкові до Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України. Органічно влився у мистецьку частину свята виступ лауреата міжнародних конкурсів скрипалів і композиторів в Італії і Києві, учня Львівської музичної школи ім. С. Крушельницької Андрія-Богуслава Іваницького.

Із вдячним словом виступив директор Інституту, відомий вчений Володимир Панасюк.

У програмі “Днів пам’яті” у Музеї відбулися представлення “Наукового вісника музею Івана Франка у Львові” (випуск 3) і творча зустріч з відомою актрисою театру і кіно, лауреатом премії імені Василя Стуса Галиною Стефановою (Київ), яка показала фрагменти з вистави “Божевільна” Р. Горака.

Юних львів’ян театр ляльок у ці дні запросив на виставу “Фарбований лис” за І. Франком.

Івана Франка вшановували студенти й педагоги Львівського кооперативного коледжу економіки і права – для них організовано день коледжу у Музеї.

У виставкових залах Музею під час “Днів пам’яті” відкрито виставки “Іван Франко і Львівський університет” (спільно з Центральним державним історичним архівом України у Львові та Державним архівом Львівської області. Автори – Роман Горак, Валентина Кухар, Олександр Дворський), “Іван Франко і німецька література” (автори – Віра Бонь, Олександр Дворський). Експонувалася також виставка “Іван Франко і Тарас Шевченко” (автори – Віра Бонь, Олександра Старак, Олександр Дворський), відкрита до Міжнародного шевченківського літературно-мистецького свята “В сім’ї вольній, новій...”, яке відбулося на Львівщині 22–25 травня 2003 року.

Ольга: Усі стіни залу увішані великими портретами Каменяра. А я, коли стояла на сцені, то здавалося, що й Іван Франко стежить за моєю грою.

Катерина: До всього цього ще ж був присутній і письменник Роман Горак, за твором якого ми й зробили виставу “Тричі мені являлася любов”.

Сабіна: І все ж працювалося нам тоді легко. Ми ніби зливалися із слухачем.

Ольга: Після вистави Роман Горак дарував нам свої книжки, ми з ним фотографувалися. А на завершення він ще й провів нам екскурсію по Музею.

Вікторія: Я після тої вистави вирішила, що коли вже стану професійною артисткою, то обов’язково свої концертні програми возитиму до Львова на творчий екзамен. Львівський глядач величний своєю ширістю.

Сценічна доля “Украденого щастя”

У Музеї відбулася літературно-мистецька урочистість з нагоди 110-ї річниці першої у Львові вистави – п’єси Івана Франка “Украдене щастя”. Про витoki Франкової драми говорив Роман Горак, проспівавши усю “Пісню про шандаря”. Його оповідь доповнювали афіші, фотографії, рукописні матеріали, рецензії, ескізи декорацій і костюмів, що експонувалися на створеній до цієї дати виставці.

Виставку представляла автор, головний хранитель Музею О. Старак (співавтори виставки – З. Стець, П. Зозуляк, О. Дворський).

У мистецькій частині артисти львівських театрів показали уривки з “Украденого щастя”.

Представляв митців і коментував сценічний літопис “Украденого щастя” Петро Зозуляк.

* * *

У 2003 році у Музеї відбулися, крім згаданих, виставки:
До 85-річчя від дня народження Олеся Гончара (автори – В. Кухар, О. Дворський);

До 140-річчя від дня народження Климентини Попович (автори – О. Старак, О. Дворський);

Творча спадщина Мавриція Готліба (автори – Р. Горак, О. Дворський);

До 150-річчя від дня народження Михайла Павлика (автори – Я. Горак, А. Коцур, О. Дворський);

До 125-річчя від дня народження Антона Крушельницького (автори – Г. Ліман, О. Дворський);

До 155-річчя від дня народження Степана Коваліва (автори – В. Чернієнко, О. Дворський).

* * *

У 2003 році музейна збірка поповнилася 733 експонатами основного фонду.

* * *

Відвідали Музей 10 408 осіб.

Проведено 229 екскурсій.

(У зв'язку зі встановленням у меморіальному будинку нової опалювальної системи музей до 15 квітня не приймав відвідувачів).

Серед почесних відвідувачів були делегація вчителів та учнів з села Шевченкове-Керелівки Черкаської області, які привезли і посадили біля будинку І. Франка яблуню, голова Української Народної Партії, перший заступник голови блоку "Наша Україна" Юрій Костенко, артистка театру і кіно, лауреат премії імені Василя Стуса Галина Стефанова (Київ), народні депутати України Лесь Танюк, Микола Жулинський, Михайло Косів, Ярослав Кендзьор.

Кобзар і Каменяр – їх знає весь світ, пам'ять про них вічна в серцях українського народу. Ми ж, земляки Тараса Шевченка, учителі та учні школи-інтернату с.Шевченкове-Керелівки, щасливі, що маємо можливість вклонитись землі Каменяра і низько схилити голову перед тими, хто оберігає все, що зв'язане з Генієм і Світочем українського народу.

Рости, керелівська яблунько, в багатій Франковій землі.

Директор школи-інтернату
з поглибленим вивченням
предметів гуманітарно-естетичного
профілю для сільських дітей України
Л. Д. Терещенко

Село Шевченкове,
Звенигородський район,
Черкаська область
14 травня 2003 р.

*Низький Вам уклін за Вашу самовіддану працю щодо
збереження наших Національних Святинь!*

*Бережіть це місце – бо це серцевина нашої української величі.
З повагою*

Ю. Костенко

18 травня 2003 р.

Хочу відчувати себе часткою роду,
потребу маю таку.

Василь Стус

*Так важливо для мене, людини, що потребує опертя і
орієнтирів у своїй дорозі (без пафосу і штампів), бути у цьому
Великому Домі. Знати, що є у нас наш Іван Франко, і ті, що
бережуть Його тепло, Його енергію, Його Слово!*

З повагою

Галя Стефанова

5 червня 2003 р.

*Ми щасливі, що маємо змогу побувати у цих святих стінах, де
витає дух Українського Мойсея – Івана Франка. Незламної вдачі,
він творив Націю, творив Українську Державу. І ми, нащадки, у
великому боргу перед його пам'яттю. Ми зробимо все, щоб музей-
садиба була відремонтована, і люди могли б ще довгі віки вчитися
тут любові до України.*

Голова комітету Верховної Ради України
**Лесь Танюк, Микола Жулинський,
Михайло Косів, Ярослав Кендзьор.**

23 жовтня 2003 р.

ПЕТРО ЗОЗУЛЯК

ХРОНІКА МУЗЕЮ: 2004 РІК

**Найкращий і найцінніший скарб доля
дала йому лише по смерті – невмирущу славу.**

Іван Франко

Ці слова з “Присвяти” Івана Франка Тарасу Шевченкові (1914) стали епіграфом літературно-мистецького свята з нагоди 190-річчя від дня народження Кобзаря, яке відбулося у Музеї Івана Франка.

Слово про Тараса Шевченка виголосив директор Музею Роман Горак, зробивши акценти на популяризації Шевченкового слова в Галичині, про вагомість його слова сьогодні задля збереження незалежності України.

Виставку “Іван Франко і Тарас Шевченко” представляла її автор, завідувач відділом Музею, заслужений працівник культури України Віра Бонь.

Іван Франко був надзвичайно активним дослідником і популяризатором творчості Шевченка, його п’ятдесят ґрунтовних праць – це своєрідна монографія про поетичну музу Кобзаря.

На виставці, створеній на основі експонатів з фондів Музею, представлено праці І. Франка про Т. Шевченка, які публікувалися у друкованих органах того часу – журналах “Світ”, “Зоря”, “Народ”, “Житє і слово”, “Літературно-науковий вістник”, “Записки НТШ”, а також у зарубіжній пресі. Цікава збірка найдавніших видань “Кобзаря”, серед яких “Кобзар” у двох томах, виданий І. Франком у 1908 році.

Учні СШ № 81 м. Львова виступили з літературно-музичною композицією за творами Т. Шевченка.

На завершення свята усі співали “Заповіт” і “Не пора, не пора...”

ПЕТРО ЗОЗУЛЯК

ХРОНІКА МУЗЕЮ: 2004 РІК

**Найкращий і найцінніший скарб доля
дала йому лише по смерті – невмирущу славу.**

Іван Франко

Ці слова з “Присвяти” Івана Франка Тарасу Шевченкові (1914) стали епіграфом літературно-мистецького свята з нагоди 190-річчя від дня народження Кобзаря, яке відбулося у Музеї Івана Франка.

Слово про Тараса Шевченка виголосив директор Музею Роман Горак, зробивши акценти на популяризації Шевченкового слова в Галичині, про вагомість його слова сьогодні задля збереження незалежності України.

Виставку “Іван Франко і Тарас Шевченко” представляла її автор, завідувач відділом Музею, заслужений працівник культури України Віра Бонь.

Іван Франко був надзвичайно активним дослідником і популяризатором творчості Шевченка, його п’ятдесят ґрунтовних праць – це своєрідна монографія про поетичну музу Кобзаря.

На виставці, створеній на основі експонатів з фондів Музею, представлено праці І. Франка про Т. Шевченка, які публікувалися у друкованих органах того часу – журналах “Світ”, “Зоря”, “Народ”, “Житє і слово”, “Літературно-науковий вістник”, “Записки НТШ”, а також у зарубіжній пресі. Цікава збірка найдавніших видань “Кобзаря”, серед яких “Кобзар” у двох томах, виданий І. Франком у 1908 році.

Учні СШ № 81 м. Львова виступили з літературно-музичною композицією за творами Т. Шевченка.

На завершення свята усі співали “Заповіт” і “Не пора, не пора...”

Іван Франко і Станіслав Людкевич

У Музеї відбулася урочистість з нагоди 125-річчя від дня народження видатного українського композитора Станіслава Людкевича.

У спогаді “Перший франківський концерт” Станіслав Людкевич пише: “В моїй пам’яті заховалось кілька подій, зв’язаних з Іваном Франком. Вони відносяться передусім до 25-літнього та 40-літнього ювілеїв поета у Львові та до моїх зустрічей і розмов із І. Франком у роках 1904–1905, коли я редагував “Етнографічний збірник галицьких народних мелодій”, а Франко був головою Етнографічної комісії Товариства ім. Шевченка, та до моїх розмов із Франком у 1907 році, коли я з покійним І. Трушем редагував “Артистичний вістник”, співробітником якого був І. Франко”.

С. Людкевич – автор багатьох музичних творів на тексти І. Франка, зокрема хорів “Вічний революціонер” і “Конкістадори”, кантати “Наймит”, симфонічних поем “Каменярі”, “Мойсей”, “Не забудь юних днів” та інших інструментальних і вокальних творів.

Про “Франківські сторінки життя і творчості Станіслава Людкевича” розповів старший науковий працівник Музею, кандидат мистецтвознавства Яким Горак.

Твори Станіслава Людкевича виконувала викладач Львівського державного музичного училища ім. С. Людкевича Наталя Якимець (сопрано), концертмейстер – дипломант всеукраїнських конкурсів Оксана Басса.

**...Українець, усею душею відданий
своїй країні і своєму народові.**

І в а н Ф р а н к о

У Музеї вшановано поета, драматурга, прозаїка, перекладача Володимира Самійленка з нагоди 140-річчя від дня народження.

І. Франко цікавився творчою долею В. Самійленка, захоплювався його творами. У 1906 році у Львові видана збірка поезій Самійленка “Україні” з передмовою І. Франка. У “Літературно-науковому вістнику” І. Франко надрукував статтю “Володимир Самійленко. Проба характеристики”, в якій дає високу оцінку його поетичної творчості. “При тім він українець, свідомий українець, усею душею відданий своїй країні і своєму народові”, – читаємо у

цій статті. Про виняткову художню майстерність В. Самійленка І. Франко пише: "Не можу розстатися з Самійленком, не зазначивши ще одної його заслуги – ні, мабуть, вродженої його прикмети – його мови... Мова його поезії – се один великий комплімент для майбутньої національної і літературної мови України; нехибна вказівка, куди мусить іти її розвій. І завважте: ся мова однаково зрозуміла, з однаковим залюбуванням читається над Сяном, Дніпром і Доном; вона вже тепер зв'язує вузлом співчуття та симпатії всі частини нашого народу".

Зі словом про В. Самійленка виступив дослідник його творчості доцент кафедри українського фольклору Львівського національного університету ім. І. Франка Михайло Чорнопиский.

Поезії В. Самійленка читали народний артист України Святослав Максимчук і студенти кафедри театрознавства та акторської майстерності університету ім. І. Франка.

Михайло Чорнопиский та Святослав Максимчук розповіли також про урочистості, які відбулися у м. Боярці на Київщині, де помер Володимир Самійленко.

Головний хранитель Музею Олександра Старак ознайомила присутніх з виставкою, присвяченою письменникові, яку вона організувала з фондів Музею разом з Якимом Гораком та художником музею Олександром Дворським.

Дні пам'яті Івана Франка

Дні пам'яті Івана Франка в 2004 році розпочалися 27 травня у Національному університеті імені Івана Франка, де директор Музею Роман Горак виступив зі словом "Він хотів бачити сонце" – про останні дні Івана Франка.

Твори письменника читали студенти кафедри театрознавства та акторської майстерності університету і народний артист України Святослав Максимчук.

28 травня (у день смерті І. Франка) відправлялась заупокійна Служба Божа за Іваном Франком у церкві Святої Софії та панахида на його могилі. Слово виголосили Роман Горак і отець Богдан Смуk із церкви Святої Софії. Співав хор "Благовіст" церкви Святого Архістратига Михаїла (головний диригент – заслужений діяч мистецтв України Ярослав Мелех).

У цей же день у Музеї відкрилась виставка “Село моє родинне...” (з фондів Музею про Нагуєвичі). Учні Львівської державної школи мистецтв № 10 (директор Олена Ященко) виконали літературно-музичну композицію за творами Івана Франка “О раю мій, моя ти муко, пісне...”

По Національному радіо України і Львівському телебаченню Святослав Максимчук читав у ці дні поему Івана Франка “Похорон”.

У “Франковій вітальні” Музею відбувся концерт переможців конкурсу читців – учнів шкіл області – на краще виконання творів Івана Франка. Цей конкурс проводять уже четвертий рік Музей Івана Франка та Головне управління освіти і науки облдержадміністрації.

“Іван Франко – редактор” – такою виставкою вшановано Івана Франка у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України.

У Львівському державному музичному училищі ім. С. Людкевича відбулося літературно-мистецьке свято “На Вкраїну далеку” (про взаємини Івана Франка та композитора Миколи Лисенка).

Як пише у спогадах “Їх єднала любов до народу” син Миколи Лисенка Остап Лисенко: “Іван Франко і Микола Лисенко живуть у моїй уяві як два діячі, зв’язані спільними ідеями, спільними прагненнями, міцною дружбою”. Про приїзд Миколи Лисенка у грудні 1903 року в Галичину Іван Франко писав: “6 і 13 грудня гостила східна Галичина й Буковина незвичайного дорогого гостя і при незвичайній нагоді. Гостила М. В. Лисенка з нагоди ювілею його 35-літньої праці як українського композитора і організатора співацьких хорів. Справді, Галичина й Буковина привітала Лисенка величаво, як не вітала досі нікого. Від самого ступу на галицько-руську землю аж до від’їзду за російську границю був наш дорогий гість предметом шумних та щирих овацій, промов, угощень та всякого роду вшанувань. А спеціально львівський празник 7 і 8 грудня і загалом гостина Лисенка у Львові – се було таке велике і чисто руське свято, якого ще не бачила стара столиця Льва. Центром того свята, тих овацій, промов, похвал та вшанування була, розуміється, особа ювілянта”.

З доповідями про взаємини Івана Франка та Миколи Лисенка виступили на святі завідувач Київського меморіального будинку-музею Миколи Лисенка, лауреат премії ім. М. Лисенка Роксана

Скорульська (онука відомого українського композитора Михайла Скорульського), директор Музею Роман Горак, доцент Львівської державної музичної академії ім. М. Лисенка, кандидат мистецтвознавства Яким Горак.

У мистецькій частині свята взяли участь викладачі і студенти академії та музичного училища.

Письменники Роман Горак і Ярослав Гнатів видали за останні роки три книги з серії документальної біографії Івана Франка – “Рід Якова”, “Цілком нормальна школа”, “Гімназія”. У “Франковій вітальні” Музею відбулося представлення книги “Університет”.

Про книгу “Університет” говорили відомий журналіст, шеф-редактор газети “Народне слово” Української народної партії Михайло Батіг, начальник управління культури облдержадміністрації Володимир Гаюк, письменниця Євгенія Божик, мистецтвознавець Василь Откович, Яким Горак.

Фрагменти з книги “Університет” читав Петро Зозуляк, поезії Івана Франка та пісні на вірші Івана Франка звучали у виконанні народного артиста України Святослава Максимчука, вокального тріо “Тризвук” у складі Марії Буковинської, Галини Бені, Галини Різник.

Протягом Днів пам’яті Івана Франка показані вистави “Украдене щастя” І. Франка у театрі опери та балету ім. С. Крушельницької, “Картка любові” Р. Горака і “Моя Франкіана” у виконанні С. Максимчука у театрі ім. М. Заньковецької, “Фарбований лис” за І. Франком у театрі ляльок.

Завершилися Дні пам’яті у селі Нова Скварява Жовківського району. Саме до цього села під час навчання у Львівському університеті Іван Франко приїжджав до свого приятеля Йосипа Олесківця – сина пароха Нової Скваряви отця Луки. У Новій Скваряві 1879 року він розпочав писати повість “Борислав сміється”.

На будинку, в якому перебував Іван Франко, встановлено з ініціативи Музею та за сприяння Жовківської райдержадміністрації меморіальну таблицю, яку освятив отець Іван.

На урочистості виступили голова райдержадміністрації Петро Грень, голова районної ради Ігор Максимів, вчитель-краєзнавець Зіновій Яворівський, завідувач відділом культури райдержадміністрації Леся Терещук, Роман Горак, Святослав Максимчук, директор видавництва “Каменярь” Дмитро Сапіга, голова сільської

ради Марія Кравець. Роман Горак представив свою нову книжку "Іван Франко та Жовківщина".

У Народному домі з великою концертною програмою виступили народний артист України Святослав Максимчук, артисти Львівської філармонії Ліля Коструба, Ольга Фенюк, Богдан Косопуд, заслужений артист України Мар'ян Шуневич, концертмейстер Микола Габрук, вокальне тріо "Тризвук". Вів програму Петро Зозуляк. Жителі нової Скваряви пошанували артистів вдячним словом і квітами.

Усі співали "Не пора, не пора..."

Промова отця Богдана Смука на могилі Івана Франка 28 травня 2004 року

Та не лише за цих молю, але й за тих, які через їх слово увірують в Мене, щоб усі були єдині, як Ти, Отче, в Мені, і Я – в Тобі, щоб і вони були в Нас єдині, щоб світ увірував, що Ти Мене послав. І славу, що Ти дав Мені, Я дав їм, щоб були вони єдині, як і Ми – єдині.

І в., 17:20–22

Святий апостол Петро пише, що Бог "вирятував праведного Лота, що уболівав над розбещеною поведінкою беззаконників, бо праведник, живучи між ними й чуючи та дивлячись на вчинки беззаконників, мучився день у день праведною душею" (П Пт. 2, 7–8). Ця характеристика праведника цілком прилягає і до величної особи Івана Франка.

І хоч "колиску" для майбутнього генія родом з Нагуєвич певним чином, наскільки могла, готувала "Руська трійця", однак коли той вилізе з колиски, то "подивиться на землю, а там – лише горе й морок і темрява густа" (Іс., 8:22). Однак Франка "не пойняла темрява" (Ів., 1:5), і він ще дитячим та юнацьким серцем вирішив присвятити себе боротьбі з цією темрявою – вірив-бо, що тільки такою жертвою ця "тьма-тьменна розійдеться. І не буде більше темноти в країні, де було горе" (Іс., 8:22–23).

Зокрема, геній усвідомлював ганебний упадок більшої частини тогочасного духовенства, яке не чинило спротиву латинізації й полонізації церковного обряду, як і не міг не помітити скацання іншої частини руського духовенства. Галицькі москвофіли

гурмами в той час ходили в Московію “подивитися на світлі царські очі”, а цар щедро подавав їм в нагороду золоті червінці і соболі.

Як пише історик о. Кость Панас, “з поляками треба було боротися, а наше духовенство, яке в усьому покладалося на австрійський уряд, не було до того підготовлене. Більшість українських патріотів впали в розпуку від того, що їх кинули на поталу полякам. Це використовує російський царат, який посилає свого агента, професора Погодіна, до Львова, і він, підкупивши Головацького, який був тоді професором Львівського університету, та інших провідників галицької громадськості, заснував так звану москвофільську партію. Головацький, який до того часу твердив, що, згідно з історичними документами, українці й москалі – різні народи, тепер почав виголошувати противне – що українського народу немає, а є єдиний російський народ, українська мова – це діалект російської. Москвофіли припинили писати українською народною мовою, бо вважали її хлопською, а створили штучну мову, т. зв. язичіє, суміш російської і старослов'янської мов. Цією мовою вони почали писати і на гроші, одержані від російського уряду, видавати книжки, газети й журнали в Галичині. Москвофіли захопили в свої руки всі громадські установи: львівську Ставропігію, Народний Дім та ін. На догоду російському царату вони фальшують і нищать історичні документи, де були відомості про українство і католицтво нашого народу. Все це тяжко переживав митрополит Яхимович і, щоб скріпити нашу Церкву, він скликав 1863 року Церковний синод, але перед відкриттям синоду помер” (Історія Української Церкви, с. 122).

Франко ж у своїх стражданнях дочекався світлої постаті Митрополита Андрея Шептицького, на якого робили ставку польські шовіністи, маючи надію, що він остаточно знищить українську Церкву, а з нею – і народ Галичини. Та вони проразувалися, адже натомість Митрополит Андрей став одним із найвеличніших українських патріотів. І цього польські шовіністи не можуть простити йому й по сьогодні...

Пророчим духом Іван Франко збагнув, що цей Муж і є справжнім українським Мойсеєм, тож невдовзі написав величну поему “Мойсей”. На жаль, кончина Франка у 1916 році не дала йому змоги побачити подальші величні діяння українського Мойсея – Митрополита Шептицького, який був молодший від нього всього на дев'ять років. Амінь.

“Це назавжди залишиться в наших серцях”

За ініціативою Головного управління освіти і науки облдержадміністрації у Музеї відбулася зустріч членів “Гуртка плекання української мови” з м. Сургут Російської Федерації з письменниками й працівниками музею.

Про Івана Франка розповідали Роман Горак і поет Микола Петренко, екскурсію по Музею провела завідувач відділом експозиції заслужений працівник культури України Віра Бонь.

Діти з Сургута читали вірші Івана Франка та сучасних українських поетів, обіцяли берегти українську мову. У “Книзі відгуків” Музею вони написали багато вдячних слів, щасливі, бо відвідали будинок, в якому жив і працював Іван Франко, і що це назавжди залишиться в їхніх серцях.

Прийдімо до Франка

– запрошував Музей львів’ян і гостей міста на урочисте пошанування Івана Франка з нагоди 148-ї річниці від дня його народження.

Нове слово про Франка виголосив Роман Горак.

З поетичними присвятами Франкові виступили Микола Петренко, Ігор Павлюк і Петро Шкраб’юк.

Поетичний вінок Каменярєві “сплели” також народний артист України Святослав Максимчук та його студенти – випускники акторського відділення університету ім. І. Франка Наталя Боймук, Андрій Войтюк, Світлана Мелеш.

У пісенному вінку співали солісти філармонії Ліля Коструба, Оля Фенюк, Михайло Саноцький, заслужений артист України Мар’ян Шуневич. Акомпанував Микола Габрук, співав хор “Благовіст”.

У вінок Каменярєві органічно вплелися виставки, створені науковими працівниками Музею, а саме: “Село моє родинне”, “Твоєму генію наш скромний дар” (прижиттєві ювілеї Івана Франка) та “Графічна Франкіана”, на якій представлено образ Франка і його творча спадщина у роботах відомих українських художників.

Світ Івана Франка

Художник і педагог Львівського державного коледжу декоративного та ужиткового мистецтва ім. І. Труша Петро Маркович представляв у Музеї персональну виставку з нагоди 70-річчя від дня народження. За останні роки це вже друга виставка у залах Музею. Більшість робіт митця торкаються творчості Івана Франка і Борислава часів Івана Франка, в якому художник жив. Понад двадцять творів бориславської тематики автор подарував Музеєві.

Про творчість митця і його педагогічну працю говорили Роман Горак, директор коледжу ім. І. Труша Василь Откович, заступник начальника управління культури облдержадміністрації Юрій Корчинський, який вручив ювілярові Почесну відзнаку Міністерства культури і мистецтв України.

Відвідувачі виставки Петра Марковича залишили у "Книзі відгуків" багато теплих і вдячних слів. Свої враження вписали поети Микола Петренко, Ігор Калинець, художники Микола Андрущенко, Василь Семенюк, викладачі і студенти коледжу, які дякували митцеві за те, що так глибоко вник у світ Івана Франка.

Автори виставки – Ольга Глібовицька та Олександр Дворський.

“Університет” в університеті

Представлення книги Романа Горака і Ярослава Гнатіва “Іван Франко. Університет” (Книга четверта) відбулося у Львівському національному університеті ім. Івана Франка.

Автори розповіли про роботу над книгою.

Свої думки і враження від книги висловили ректор університету професор Іван Вакарчук, завідувач кафедри теорії літератури доктор філологічних наук, професор Микола Ільницький, професор кафедри української літератури ім. академіка М. Возняка, доктор філологічних наук Іван Денисюк, директор Інституту літературознавчих студій, доктор філологічних наук Любомир Сенник, декан філологічного факультету кандидат філологічних наук, доцент Ярослав Гарасим, директор Наукової бібліотеки університету кандидат історичних наук, доцент Богдан Якимович, доцент Львівської державної музичної академії ім. М. Лисенка,

кандидат мистецтвознавства Яким Горак, письменниця Євгенія Божик.

Вони відзначили, що книга “Університет” надзвичайно корисна й цінна, особливо для молоді. Через архівні документи переконливо й логічно показано, як дивовижно і швидко зростав і формувався Іван Франко всупереч середовищу. Ця книга повинна бути у кожного франкознавця, у кожного, хто цікавиться літературою. Це перший крок до написання наукової біографії Івана Франка.

Богдан Чепурко “Викрадення Європи”

У “Франковій вітальні” Музею відбулося представлення нової поетичної збірки львівського поета Богдана Чепурка “Викрадення Європи”, яка вийшла у видавництві “Каменярь”.

Про творчість поета і його нову книжку розповів директор видавництва “Каменярь” і редактор збірки “Викрадення Європи” Дмитро Сапіга.

У творчому доробку Богдана Чепурка кілька поетичних збірок, книжки для найменших – буквар і читанка, пише також у жанрах гумору і сатири, афористики і філософії, критики та публіцистики. Лауреат Всеукраїнської літературної премії “Благовіст” та переможець міжнародного конкурсу Організації Оборони Чотирьох Свобід України на кращу поему про Україну.

Своїми враженнями від нової книжки поета поділилися доцент кафедри українознавства Української Академії друкарства Марія Якубовська, доцент Національного університету ім. І.Франка Богдан Залізняк, письменники Євгенія Божик, Ганна Вівчар, Ігор Калинець, Микола Петренко, Роман Качурівський, Богдан Смоляк.

На поетичному святі прозвучала літературно-музична композиція на вірші Богдана Чепурка. Автор композиції – Наталя Криничанка, вірші читали актор театру ім. М. Заньковецької Роман Біль і філолог Наталя Химка, музичний супровід Олени та Ігоря Мацелюхів. Романси виконувала Вікторія Вівчар. Свої вірші читав Богдан Чепурко.

Виставки у Музеї у 2004 році

“Іван Франко і Тарас Шевченко” (автори – Віра Бонь, Олександра Старак, Алла Коцур, Олександр Дворський);

“Графічна Франкіана” (Олександра Старак, Олександр Дворський);

“...Село моє родинне” – з фондів Музею про Нагуєвичі (Віра Бонь, Олександр Дворський);

“В. Самійленко – життя і творчість” (Олександра Старак, Яким Горак, Олександр Дворський);

“Іван Франко та Михайло Грушевський” (Віра Бонь, Олександр Дворський);

“Книги з автографами – подарунки Музеєві” (Віра Бонь, Зеновія Стець, Олександр Дворський);

“Іван Франко та Андрей Шептицький” (Олександра Старак, Олександр Дворський);

“Михайло Возняк – вчений-франкознавець” (Віра Бонь, Олександр Дворський);

“Борислав Івана Франка” – виставка творів художника П. Марковича (Ольга Глібовицька, Олександр Дворський);

“Пори року” – виставка творів художника М. Горди (Ольга Глібовицька, Олександр Дворський);

“Омелян Огоновський” – до 110-ї річниці від дня смерті (Віолетта Чернієнко, Олександр Дворський);

Виставка книг видавництва “Каменяр” (Олександр Дворський).

*Олександра СТАРАК***Цінні музейні надбання**

За останні три роки (2002–2004) фонди Музею збагатилися багатьма цінними експонатами.

До меморіального будинку Івана Франка повернулася ікона Божої Матері з Ісусиком, яка при житті письменника висіла в його робочому кабінеті. Зберігалася вона досі у родини Ольги Хоружинської – дружини Івана Франка.

Не менш цінним для Музею є рукопис листа (оригінал) Івана Франка до Бориса Грінченка від 18.01.1886 року. У листі Іван Франко роз'яснює Борисові Грінченку, що може і буде друкувати альманах "Зоря". Висловлює думку, що цей альманах мав би працювати на ідею єднання Галичини з Великою Україною, і запрошує Б. Грінченка до співпраці у "Зорі".

До Музею надійшов архів Ізидора Пасічинського (1853–1930) – гімназійного товариша Івана Франка, громадського діяча, поета, збирача фольклору. В архіві – фотографії І. Пасічинського і його родини, рукописи, машинописи, документи, періодика.

Цінним надбанням Музею є архів Іполита Погорецького (1859–1934) – гімназійного товариша Івана Франка, згодом галицького священика. В архіві його фотографії, фотографії родини, документи, окремі рукописи.

До архівного фонду Ірини Вільде, який зберігається у Музеї, надійшли нові надходження – фотографії письменниці та її родини, фотографії друзів, рукописи, документи.

Прийнято до фондів окремі матеріали з архіву родини Окуневських: фотографії – Ярослава Окуневського (1860–1929), Теофіла Окуневського (1858–1937), Софії Окуневської-Морачевської (1865–1926), а також фотографії викладачів університету періоду Івана Франка: Зигмунда Венцлевського (1824–1887), Фердинанда Зрудилівського (1843–1894), Вавжинця Жмурка (1824–1889), Евзебія Черкавського (1822–1896).

До фондів Музею надійшли дуже цінні оригінальні фотографії:

- Івана Верхратського (1846–1919) – гімназійного вчителя Івана Франка, дійсного члена НТШ у Львові;
- Йосифа Райхерта – гімназійного товариша Івана Франка;

– Івана Лизанівського (1892–1934) – громадського і політичного діяча, особистого секретаря Івана Франка в час його хвороби:

– Івана Ющишина (1883–1960) – педагога, знайомого Івана Франка;

– Олекси Волянського (1862–1947) – священника, пароха Криворівні (Гуцульщина), в якого проживав Івана Франко, перебуваючи на відпочинку.

З мистецьких творів, зокрема графічних, надійшли оригінальні ілюстрації Софії Караффи-Корбут до поеми Івана Франка “Іван Вишенський”. Це кольорові гравюри – усього 62 ілюстрації; ілюстрації Володимира Овчинникова до поеми Івана Франка “Смерть Каїна”.

Подаровано Музеєві ряд першовидань творів Івана Франка, Лесі Українки, Стефана Коваліва, Ольги Кобилянської та 96 книжок Записок Наукового товариства ім. Т. Шевченка різних років.

У 2004 році до Музею надійшли:

– архів Ольги Дучимінської – фотографії, листи, поштівки, привітання;

– альбом художніх робіт Мавриція Готліба – гімназійного товариша Івана Франка;

– архів Ярослави Погребенник (Київ), матеріали якого стосуються творчості Івана Франка.

Фонд Станіслава Людкевича поповнився вартісною збіркою старих видань нот – твори німецьких, австрійських, польських і російських композиторів.

* * *

У 2004 році музейна збірка поповнилася 525 одиницями основного фонду.

Відвідали Музей 9566 осіб.

Проведено 210 екскурсій.

Серед почесних відвідувачів Музею були міністр закордонних справ України К. Грищенко, викладачі Львівського національного університету ім. І. Франка, внучка Ольги Рошкевич, нареченої Івана Франка, Олександра-Марія Дем'янчук, яка проживає у Канаді, голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України Іван Чиж.

Залишаюсь під величезним враженням цього осередка української ідеї і духовності.

К. Грищенко

28.02.2004

Ми, викладачі Львівського університету, схвилювані і зачаровані відвіданням меморіального музею великого Сина України Івана Франка, низько схиляємо голови перед його світлим і вічним образом.

**А. Скоць, М. Гнатюк, Л. Бондар,
В. Корнійчук, Б. Тихолоз**

Я, Олександра-Марія Дем'янчук, з дому Іванець, внучка Ольги Рошкевич, відвідала цю оселю дня 24 вересня 2004 р.

Леся Дем'янчук

У цьому святому місці особливо відчуваєш велич Івана Франка, його силу і його дух. О, який він актуальний, українці, брати наші, і сьогодні.

Чи навчимося колись того, чого він навчав усім своїм життям, своєю подвижною творчістю? Дай то, Боже!

З подякою, уклінно до пам'яті Великого Каменяра.

Іван Чиж

22 жовтня 2004 року

НАШІ АВТОРИ

Вівчар Соломія, завідувач фондового відділу
Музею

Гозенпуд Абрам, музикознавець, історик літератури,
перекладач. Кандидат мистецтво-
знавства (1939), доктор філологічних
наук (Санкт-Петербург)

Горак Роман, директор Музею, член Національ-
ної спілки письменників України,
заслужений працівник культури
України

Горак Яким, доцент Львівської державної
музичної академії ім. М. Лисенка,
кандидат мистецтвознавства

Зозуляк Петро заступник директора Музею з на-
укової роботи, член Національної
спілки театральних діячів України,
заслужений діяч культури Польщі

Кухар Валентина, вчений секретар Музею,
кандидат історичних наук

Починайко Стефан, пенсіонер, мешкає у Львові

Скорульська Роксана, завідувач Київського меморіаль-
ного будинку-музею
Миколи Лисенка, лауреат
Премії ім. М. В. Лисенка

Старак Олександра головний хранитель фондів Музею

Наукове видання

Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА У ЛЬВОВІ
Випуск 5

Редактор і коректор *Ольга Максимова*
Художній редактор *Ігор Шутурма*
Технічний редактор *Леся Пелехата*

Здано на складання 10.03.2005. Підписано до друку 15.11.2005.
Формат 84x108 1/32. Папір офсетн. № 1. Гарнітура Times. Офсетний друк.
Умов. друк. арк. 11,76. Обл.-вид. арк. 12,91.

Видавництво «Каменяр». 79000, Львів, МСП, Підвальна, 3.
Свідоцтво Держ. реєстру: серія ДК, № 462.
Ел. адреса: vyd_kamenyar@mail.lviv.ua

Віддруковано з готових діапозитивів у друкарні
ПП Хабаль О. І. (м. Львів).

Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові:
НЗ4 Випуск 5 / Редколегія: Р. Гром'як, І. Денисюк, М. Ільницький та ін.; Відповід. за вип. П. Зозуляк. – Львів: Каменяр, 2005. – 221 с.

ISBN 5-7745-1060-3

У п'ятому випуску "Наукового вісника Музею Івана Франка у Львові" публікуються наукові статті й дослідження співробітників музею та інших науковців, спогади, листи до Івана Франка. В окремому розділі – хроніка діяльності музею за 2003–2004 роки.

Н4603020100-43 Без оголошення
2005

ББК 83.3 (2УКР) .л6

Для нотаток

НБ ЛНУ ім. Івана Франка

Іф 0576